

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**

**FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD**

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

**Eva Svobodová**

**Emocionální intence v meziválečné politické  
karikatuře (1918-1939)**

*Diplomová práce*

Praha 2009

Autor práce: **Eva Svobodová**

Vedoucí práce: **Mgr. Martin Sekera, Ph.D.**

Oponent práce: *Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.*

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení: ..... *velmi dobře* .....

## Bibliografický záznam

K SVOBODOVÁ, Eva. Emocionální intence v meziválečné politické karikatuře (1918 - 1939). Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, obor Mediální studia, 2009. 128 s., [20] s. příl. Vedoucí diplomové práce Mgr. Martin Sekera, Ph.D.

## Anotace

Diplomová práce „Emocionální intence v meziválečné politické karikatuře (1918-1939)“ pojednává o zobrazení vybraných událostí a osobností, u nichž je předpokládáno vysoce emočně zatížené veřejné hodnocení. Tato zobrazení politické tematiky byla sledována v období října 1918 - prosince 1919 a května 1938 - března 1939, v obdobích objektivně politicky dynamických a v oblasti kolektivních emocí hypertrofovaných.

Základní teze zní: Karikatury vzbuzují hlavně negativní emoce (ačkoliv současně – sekundárně - mohou implikovat ve vnímání i emoce pozitivní, celkové vyznění karikatur a jejich persvazivního záměru bývá především hodnotící negace zobrazeného). Mým cílem je pokusit se za využití metody sémiotické analýzy postihnout, jaké emoce mohly být v recipientech vzbuzovány a stanovit tzv. emocionální agendu. Dotkneme se i stereotypů ve vyobrazení jednotlivých jevů, ovšem jejich zaznamenání nepředstavuje stěžejní část práce.

Metoda práce je inovací tradičních přístupů k interpretaci karikatur, jejich forem a obsahu. Jejím cílem je ověřit produktivnost zvolené metody pro případné další využití.

Primárními pramennými zdroji jsou výtisky satirických časopisů a novin, sekundárními pak odborná literatura z oblasti výzkumu karikatury, psychologie, historie a sémiotiky.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

## Annotation

Diploma thesis "The Emotional Intentions in the Interwar Political Cartoons (1918-1939)" deals with the view of selected events and personalities, by which is expected a highly emotional (she had: emotionally heady – laden) public evaluation. This view of political themes is followed in the period October 1918 - December 1919 and May 1938 - March 1939, in the objectively politically dynamic periods and within the field of collective emotions hypertrophic periods.

The basic thesis states: Caricatures exude mainly negative emotions (though at the same time - secondarily - may involve in the perception positive emotions too, the overall tone of the caricatures and their persuasive intention is primarily an evaluative negation of the shown). Aim of my thesis is to try - by using semiotic analysis - to identify what emotions could be excited by recipients and to provide the emotional agenda. I also mention stereotypes in the representation of individual phenomena, but their representation is not the core part of the work.

The working method is an innovation of traditional approaches to the interpretation of the cartoons, their forms and contents. Its aim is to verify productivity of this chosen method for any other use.

The primary sources are copies of satirical magazines and newspapers, and secondary professional literature in the field of research cartoons, psychology, history and semiotics.

The work is divided into theoretical and practical part.

## **Klíčová slova**

Časopisy, emoce, historie, karikatura, noviny, sémiotika


## **Keywords**

Cartoon, emotions, history, magazines, news, semiotics

## Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 265 210 znaků s mezerami, tj. 147 normostran.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 20. května 2009

  
Eva Svobodová

## **Poděkování**

Upřímně děkuji Mgr. Martinovi Sekerovi, Ph.D., za trpělivé vedení mé diplomové práce, za cenné rady i připomínky.

## Obsah

<b>ÚVOD: VYMEZENÍ PROBLEMATIKY .....</b>	<b>3</b>
<b>TEORETICKÁ ČÁST.....</b>	<b>7</b>
<b>I. PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ PRAMENNÁ VÝCHODISKA.....</b>	<b>8</b>
<b>II. VYMEZENÍ POJMŮ.....</b>	<b>12</b>
<b>III. METODA SÉMOTICKÉ ANALÝZY.....</b>	<b>15</b>
<b>IV. ZHODNOCENÍ PŘÍSTUPŮ KE KARIKATUŘE.....</b>	<b>17</b>
<b>V. HISTORICKÝ KONTEXT ŘÍJNA 1918 - PROSINCE 1919, POČÁTKY REPUBLIKY</b>	
<i>V. 1. Vznik republiky.....</i>	<i>20</i>
<i>V. 2. První vláda „všenárodní koalice“, vláda „rudo-zelené“ koalice a prvorepublikové politické strany.....</i>	<i>21</i>
<i>V. 3. Mírová konference ve Versailles a pozdější mírové smlouvy.....</i>	<i>23</i>
<i>V. 4. Národnostní politika Československa vůči menšinám a národnostní nepokoje bezprostředně po deklaraci Československé republiky.....</i>	<i>23</i>
<i>V. 5. Sociální poválečná situace, kultura a československá politika.....</i>	<i>25</i>
<b>VI. HISTORICKÝ KONTEXT KVĚTNA 1938 - BŘEZNA 1939, "BOJ O PŘEŽITÍ"</b>	
<i>VI. 1. Hitlerův plán na získání ČSR a česká snaha stát zachránit.....</i>	<i>29</i>
<i>VI. 2. Mnichovská dohoda.....</i>	<i>32</i>
<i>VI. 3. Od Mnichova ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava, tzv. druhá republika.....</i>	<i>32</i>
<i>VI. 4. Sociální situace a vývoj československého obyvatelstva ve druhé polovině 30. let.....</i>	<i>33</i>
<b>PRAKTICKÁ ČÁST.....</b>	<b>35</b>
<b>VII. REALIZACE VÝZKUMU.....</b>	<b>36</b>
<b>VIII. ANALÝZA VYBRANÝCH TÉMAT V OBDOBÍ ŘÍJNA 1918 - PROSINCE 1919</b>	

<i>VIII. 1. Vyhlášení samostatné republiky a její recepce.....</i>	<b>38</b>
<i>VIII. 2. Vyrovnání se s minulostí, personifikace R-U.....</i>	<b>47</b>
<i>VIII. 3. Zobrazení Německa.....</i>	<b>55</b>
<i>VIII. 4. Ideje bolševismu a komunismu v ČSR.....</i>	<b>65</b>
<i>VIII. 5. Parlamentní volby v roce 1919.....</i>	<b>70</b>
<b>IX. ANALÝZA VYBRANÝCH TÉMAT V OBDOBÍ KVĚTNA 1938 - BŘEZNA 1939</b>	
<i>IX. 1. Zobrazení Konráda Henleina.....</i>	<b>75</b>
<i>IX. 2. Nacistické Německo.....</i>	<b>81</b>
<i>IX. 3. Zobrazení politických stran a fašistické (nacistické) nebezpečí v ČSR.....</i>	<b>90</b>
<i>IX. 4. Zobrazení válečného zbrojení a války.....</i>	<b>98</b>
<i>IX. 5. Obavy o zachování republiky a reakce na Mnichov.....</i>	<b>106</b>
<b>ZÁVĚRY.....</b>	<b>114</b>
<b>SUMMARY.....</b>	<b>121</b>
<b>POUŽITÁ LITERATURA.....</b>	<b>123</b>
<b>PŘÍLOHY.....</b>	<b>128</b>
<i>1. Formulář kategorie karikatur.....</i>	<b>1</b>
<i>2. Ukázky dobových karikatur.....</i>	<b>8</b>



<b>Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV</b> <b>Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce</b>	
<b>TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT:</b>	
<b>Příjmení a jméno diplomanta:</b> Svobodová, Eva	<b>Razítko podatelny:</b> Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd
<b>Imatrikulační ročník diplomanta:</b> 2006	Došlo dne: - 5 -02- 2008 -1-
<b>E-mail diplomanta:</b> E.Jungerova@seznam.cz	ČJ. 217 Příloh: 4 Skartační heslo:
<b>Studijní program/studijní obor:</b> mediální studia	katedra mediálních studií IKSŽ UK FSV k rukám Doc. PhDr. Jana Jiráka, Ph.D.
<b>Předpokládaný název práce v češtině:</b> Emocionální intence v meziválečné politické karikatuře (1918-1939)	
<b>Předpokládaný název práce v angličtině:</b> Emotional intention in political cartoon (1918-1939)	
<b>Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012)</b> (diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012): LS2009	
<b>Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: Mocnář, Karel, KMS IKSŽ UK FSV):</b> Sekera, Martin, KMS IKSŽ UK FSV	
<b>Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (rozsah do 1800 znaků):</b> Česká meziválečná (výtvarná) karikatura, jako formálně svébytná součást obsahů periodického tisku, je považována v oboru dějin umění za kvalitativní vrchol v průběhu vývoje moderní výtvarné kultury. To je patrně také důvod, proč se jí přisuzuje (v historiografických či politologicko-historických pracích) velký vliv na její recipienty (publika). Zde jde však o soud analyticky nezdůvodněný, neprokázaný, založený na neověřeném předpokladu silných účinků karikaturistických zobrazení. Pro mediální studia není takový myšlenkový postup relevantní, neboť jejich přístupy a metody nemohou (až na ojedinělé případy) počítat s reprezentativním vzorkem záměru odpovídajících dobových hodnocení (přímé výpovědi a svědectví o postojích a chování publik pod vlivem recepce), který by mohl být podroben analýze (interpretaci). Přesto je možné propojit přístupy mediálních studií s přístupy obecné historiografie, která reflektuje podněty sociálních věd. Pro zvolené období i téma vyhovuje historiografický a politologický pojem "sociálně morální milieu" označující členění společnosti podle kulturně mentálních, sociálně hospodářských, regionálních i konfesijních postojů v „sloupovou“ strukturu. Vyjdeme-li z toho, že tomuto členění odpovídal také klíč pro výběr v konzumaci nabízených mediálních obsahů (kritérium stranické identifikace tisku), předpokládáme, že je možné charakterizovat alespoň některé rysy mediální komunikace v příslušných sociomorálních prostředích. Téma práce zaměřuje tedy pozornost k sociálně psychologickému výkladu prostředků a obsahů karikaturních zobrazení v rámci komunikačních spojení mezi příslušníky daných „milieu“ a jejich tiskem.	
<b>Předpokládaný cíl diplomové práce, původní přínos autora diplomové práce ke zpracování tématu, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (rozsah do 1800 znaků):</b> Cílem není sledovat účinky, ale stanovit spektra emocí (či "agendu emocí" - viz lit. Döveling), které lze z karikatur abstrahovat pomocí semiotické analýzy. Hypotéza spočívá v tom, že kvality a typy emocí by měly odpovídat tomu sociálně morálnímu prostředí, které je zaměřením časopisu či novin osloveno. K hlavním znakům karikatury patří reprezentace reality pomocí prostředků vyvolávajících v publiku emoce (emoční zatíženost symbolů, metafor, asociací). A emoce tvoří podstatnou část lidského rozhodování. Z komponent karikatur chceme zjistit komponenty emoční, stanovit jejich druhové intence a srovnat je s konstrukcí "ideálního typu"	

emoční složky příslušných skupin prostředí (podle členění sloupové politické kultury společnosti - národně liberální - socialistické (komunistické) - katolické). Vzhledem k tomu, že "katolická karikatura" téměř neexistovala, tj. v katolicky orientovaných časopisech se nevyskytovala, odpadá nám toto receptivní prostředí. Hlavním smyslem práce není ani tak dojít k reprezentativním výsledkům a představám o minulosti, ale ověřit, zda může být takto formulovaný problém metodicky přínosný a případně na této práci postavit nový směr výzkumu karikatury v našem kulturním a vědeckém prostředí. Aby emoční zatíženost karikatury byla spolehlivě postižitelná, vymezujeme výzkumný prostor časově obdobími, které jsou pro diplomovou práci ještě zvládnutelné a přitom v nich emoce ve veřejném komunikačním prostoru měly zvýšenou intenzitu (říjen 1918 - 1921, 1936 - 1939 březen). Pro ilustraci - schematické hodnocení emočního naladění - počátek republiky: komponenty - rozjařenost, štěstí, naděje, nenávisť, konec republiky - znepokojenost, strach, hněv, odvaha, beznaděj, sklíčenost, stud, úzkost ...

**Předpokládaná struktura práce** (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

Úvod: zhodnocení interpretativních přístupů ke karikatuře.

Vymezení problematiky - hypotéza.

Popis primárních a sekundárních pramenných východisek - primární, tj. zdroj analýzy - periodika, autoři karikatur, sekundární - pomocné informační zdroje pro semiotickou analýzu - ostatní tisk - i neperiodický, parlamentní protokoly....

O metodě - semiotická analýza obrazu.

Vymezení pojmů - sociomorální milieu, sloupová struktura společnosti, emoce a agenda emocí.

1918-1921 a) Historická charakteristika

b) Centra pozornosti veřejné diskuse

c) Sociomorální prostředí liberální, socialistické, komunistické

Analýza - po jednotlivých titulech, poté vzájemné srovnání mezi nimi

Interpretace analýzy - metodou srovnání historických událostí a akcentů politické problematiky s výsledky analýzy dojdeme pravděpodobně k posunům v emočních intencích karikatur reflektujících politické dění. Stanovíme průniky s emočním naladěním "ideálních typů" jednotlivých sociomorálních prostředí.

1936-39 a) Historická analýza

b) Centra pozornosti veřejné diskuse

c) Sociomorální prostředí - stejně jako u počátku republiky bude je sice možné popsat, ale s ohledem na redukci satirických časopisů a výskyt karikatury především v levicových a středových listech bude reflexe karikatury a její analýza vypovídat především o intencích v socialistickém, komunistickém a středovém liberálním prostředí.

Analýza - stejně jako pro období počátku republiky.

Shrnutí - interpretační možnosti při výkladu karikatury prostřednictvím semioanalýzy se zaměřením na psychosociální aspekty veřejného prostředí.

**Vymezení podkladového materiálu** (např. analyzované tituly a období, za které budou analyzovány) a metody (techniky) jeho zpracování:

Humoristické listy 1918 - 1921, (1936 - 1939?)

Kopřivky 1921

Nebojsa 1918 - 1921

Rarach 1920-1921

Smích republiky 1919-1921

Sršatec 1920 - 1921

Šibeničky 1918-1920

Lidové noviny 1936-1939

České slovo 1936 - 1939

Rudé právo 1936 - 1938

Tvorba 1936 - 1938

Pozn. Pro počátek republiky volíme vzhledem k výskytu karikatury časopisy, pro konce republiky noviny s výjimkou Tvorby (cenzura Rudého práva omezila i výskyt karikatur). Neboť neprovádíme kvantitativní analýzu, nemusíme dbát při srovnávání na periodicitu. Sledujeme emoční intence a tendence. Výběr periodik je na základě toho, kde je karikatura pravidelnou součástí obsahů, je zřetelně vidět tradiční absence pravicového politického spektra (agrární strana v liberálním prostředí a lidová strana v katolickém prostředí).

**Základní literatura** (nejméně 10 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

**Psychologická literatura pro základní orientaci v přístupu psychologie k emocím:**

Koukolík, František: Sociální mozek. Praha, Karolinum, 2006

Nakonečný, Milan: Encyklopedie obecné psychologie, Praha, Academia, 1995

Goleman, D.: Emoční inteligence, Praha, Columbus, 1997

Literatura z oboru mediálních studií - neuvádíme základní přehledové příručky, ale jen práci klíčovou pro naše téma:

Döveling, Katrin: Emotionen - Medien - Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse. Wiesbaden, VS Verlag, 2005

Thwaites, Tony, Davis, Lloyd, Mules, Warwick: Introducing Cultural and Media Studies. A Semiotic Approach. Houndmills - Basingstoke - Hampshire - New York: Palgrave, 2002

<http://www.semioticon.com/>

Literatura politologická a historiografická vymezující pojmy sociomorální milieu a sloupové uspořádání společnosti:

Conze, Werner: Politische Willensbildung im deutschen Kaiserreich..., in: Staat des Ancien Regime zum modernen Parteienstaat, München / Wien, 1978

dále např. různé práce Roberta Lufta

Literatura se zaměřením na přehled, popis a výklad karikatury:

Achtenberg, Christoph: Karikatur als Quelle, P. Lang, Frankfurt (« Europäische Hochschulschriften »), 1998

Dammer, Karl-Heinz (1994): « Versuch einer Theorie der Karikatur » in : Ders. : Pressezeichnung und Öffentlichkeit im Frankreich der Fünften Republik (1958-1990). LIT-Verlag, Münster, S. 7-92, 1994

Dietrich, Reinhard und Walther Fekl: « Grundfragen der Analyse von Karikaturen », in : Kolboom, Ingo et al. (Hrsg.) : Handbuch Französisch. Erich Schmidt, Berlin, S. 662-666, 2002

Kaulbach, Hans-Martin, Bombe und Kanone in der Karikatur. Eine kunsthistorische Untersuchung zur Metaphorik der Vernichtungsdrohung, Marburg, 1988

Plum, Angelika (1998): Die Karikatur im Spannungsfeld von Kunstgeschichte und Politikwissenschaft. Eine ikonologische Untersuchung zu Feindbildern in Karikaturen. Shaker, Aachen; zvláště „Feindbild ‚Süd‘, „Orientalismen in der Karikatur“ und „Der Feind als Fanatiker [...]“, S. 177-200, 1998

Koch, Ursula (Hg.): Marianne und Germania in der Karikatur (1550 - 1999). Kat. Leipzig 1999

Koschatzky, Walter (Hrsg.): Karikatur & Satire: Fünf Jahrhunderte Zeitkritik. Katalog zur Ausstellung in der Kunsthalle der Hypostiftung, München, 5.6. - 18.10.1992. München 1992

Krüger, Werner: Die Karikatur als Medium in der politischen Bildung. Opladen 1969

Robertson, Ann: Karikatur im Kontext. Frankfurt am Main u.a. 1992

Chrobák, Ondřej - Winter Tomáš (ed.): V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900-1950, Galerie Hlavního města Prahy, 2006 (zde skrytá bibliografie dalších titulů české provenience, které v přehledu literatury neuvádíme)

**Diplomové a disertační práce k tématu** (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách)

za posledních pět let)

Jungerová, Eva: Československý politickohospodářský prostor ve stínu velkého souseda v karikatuře (na příkladu Lidových novin v období ledna 1933 – září 1938), UK FHS, 2006

Další diplomové práce na FFUK, které vznikly v Ústavu českých dějin či Ústavu hospodářských a sociálních dějin neuvádíme, metodicky spadají do oblasti, která se míjí s naším přístupem, karikaturu uchopují jako reflexi konkrétních událostí, postihují zobrazující stereotypy.

Datum / Podpis studenta

5.2.2008

S. Jungerová  
.....

## ÚVOD: VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

Karikatury jsou významným, ale dnes do jisté míry opomíjeným fenoménem, který dosáhl vrcholu svého významu ve druhé polovině 19. století a v době první republiky. Politickými karikaturami jsem se zabývala již ve své bakalářské práci<sup>1</sup> a protože mě toto téma velmi zaujalo, rozhodla jsem se mu věnovat i v práci diplomové.

Pojem karikatura pochází již ze starověku, avšak k rozvoji karikatury politické v Evropě dochází až v roce 1848,<sup>2</sup> kdy se začaly tvořit základy legislativních podmínek pro následující formování moderní občanské společnosti. Souběžným znakem tohoto dlouhodobého procesu byla též nová konceptualizace veřejného mínění.<sup>3</sup> Jedním z nástrojů uplatňujících se ve veřejné debatě uskutečňované prostřednictvím různých médií byla též karikatura, coby dílčí forma obrazové komunikace. Od poloviny 19. století do první světové války se stala běžným doplňkem textem mediovaných obsahů a získala funkci jejich formalizující zkratky či glosy. Současně se kvantitativní a kvalitativní rozvoj karikatury projevil v její emancipaci od textu a v meziválečném období první poloviny dvacátého století byla karikatura již svébytnou a samozřejmou formou obrazové komunikace v tištěných médiích.

Cílem této práce není sledovat neprokázaný a těžko prokazatelný vliv karikatur na recipienty (pokud nevycházíme z teorie silných mediálních účinků<sup>4</sup>). Je však účelné pokusit se postihnout potencionální spektrum emocí, které mohly být prostřednictvím karikaturních a humoristických kreseb ve čtenářích vzbuzeny. Jedná se o stanovení tzv. agendy emocí, což je pojem německé autorky Katrin Dövelingové.<sup>5</sup> Emoce budeme abstrahovat za využití metody sémiotické analýzy. Metodika zaměřující emocionalitu dobových karikatur nebyla dosud v české mediální historiografii takto cíleně použita. Touto prací se tedy pokusíme nastínit další, nové možnosti přístupu ke karikaturám.

<sup>1</sup> Jungerová, Eva. Československý politickohospodářský prostor ve stínu mocného souseda v karikatuře (na příkladu Lidových novin leden 1933 – září 1938). Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2006. s. 117, 26 s. příloh. Vedoucí práce PhDr. Blanka Soukupová

<sup>2</sup> Fuchs Eduard. Die Karikatur der europäischen Völker. Zweiter Teil: Vom Jahre 1948 bis zum Vorabend des Weltkrieges. München: Alber Langeb, Verlag für Literatur und Kunst, 1921. s. 49

<sup>3</sup> Ve formální rovině se konceptualizací míní nové komunikační formy, organizace, případně obsahové a tématické obohacení starých forem. Viz např. Štaif, Jiří. Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851. Praha: Dokořán, 2005s. 203 – 213. V rovině politické jde o uvolnění regulačních překážek a otevření diskusního prostoru pro podněty dosud do politiky nevtažených sociálních skupin a tříd. Což je dlouhodobý modernizační aspekt názorové reflexe členů společnosti. Termín veřejné mínění srv. např. Jandourek, Jan. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001. s. 160.

<sup>4</sup> McQuail, Denis. Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portal, 2002. s. 360-363

<sup>5</sup> Döveling, Katrin. Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.

Původně jsme vycházeli z předpokladu vtěleného do tezí zadávajících téma diplomové práce, že v období první i druhé republiky<sup>6</sup> se utvrzoval sociálně psychologický princip vertikální strukturace společnosti tzv. sloupová sociálně politická organizace (rozvrstvení společnosti podle náboženského vyznání, sociální a hospodářské úrovně, podmíněných kolektivních mentalit atd., zkráceně – „sociomorální milieu“)<sup>7</sup>, který bude postižitelný i komparací výsledků naší analýzy karikatur jednotlivých různě politicky orientovaných novin a časopisů. Hypotéza totiž zněla, že typy emocí by měly odpovídat právě tomu sociálně morálnímu prostředí, které je zaměřením novin nebo časopisu oslovováno. Tzn. že „krajně levicová“ emoční agenda by měla být výrazně odlišná od agend směrem ke středu a pravici mechanicky pojímaného stranickopolitického spektra. Od absolutního prověření této hypotézy jsme však byli nuceni v průběhu výzkumu upustit, aniž by to však – podle našeho soudu – diskvalifikovalo opodstatněnost základního smyslu této práce – vyzkoušet novou badatelskou metodu. Ukázalo se, že takto konstruovaná emoční diferenciacie tematizovaných zobrazení není výrazně vnitřně odlišná, a to zvláště v prvním sledovaném časovém období poválečném. Samozřejmě kromě zobrazení primárně orientovaných ke stranickopolitické rivalitě. Přitom naším záměrem bylo tematizovat spíše centra veřejné pozornosti, která by byla spojena více s postavením státu jako celku (proto též volba doby jeho vzniku a zániku).

Nasbíraný materiál zahrnuje celkem jedenáct novin a časopisů z období října 1918 – prosince 1921 a dále z ledna 1936 – března 1939. Kvůli nemožnosti sehnat v Praze příslušné exempláře, nebyl získán obrazový materiál z *Nebojsy* z roku 1921 a *Humoristických listů* z let 1919-1920. Karikatury byly excerpovány z listů, které byly uloženy v Národní knihovně a Knihovně Národního muzea. V plánu jsme měli prozkoumat politické karikatury z těchto periodik a let:

- 1) Humoristické listy 1918, 1921
- 2) Kopřivy 1921
- 3) Nebojsa 1918–1920
- 4) Rarach 1920–1921
- 5) Smích republiky 1919–1921

<sup>6</sup> Období první republiky je vymezeno 28.10.1918 – 30.9.1938, jako druhou republiku označujeme periodu od 1.10.1938 do 14.3.1939, kdy o den později dochází k vyhlášení Protektorátu.

<sup>7</sup> K teorii této problematiky viz např. Luft, Robert. Politická kultura a české stranictví před první světovou válkou. s.39-55. In: Collegio Carolini ad Honorem. Praha, 1990

- 6) Sršatec 1920–1921
- 7) Šibeničky 1918–1920
- 8) Lidové noviny 1936–1939
- 9) České slovo 1936–1939
- 10) Rudé právo 1936–1938
- 11) Tvorba 1936–1938

Jak je z výše uvedených titulů patrné, pro první období byly zvoleny časopisy a pro druhé - s výjimkou časopisu *Tvorba* - noviny. Tento krok smíšení pramenů bez ohledu na periodicitu je možný, protože nám nešlo o kvantitativní analýzu vyžadující kritérium srovnatelné periodicity.

K samotné analýze však bylo nakonec pro velké množství materiálu využito jen osmi novin a časopisů – *Humoristické listy*, *Nebojsa*, *Smích republiky*, *Šibeničky*, *České slovo*, *Lidové noviny*, *Rudé právo* a *Tvorba*. Z časových důvodů jsme se též rozhodli zúžit obě období, a sice první období od října 1918 (vyhlášení samostatné republiky) do konce roku 1919 a dále pak od května 1938 (vyhlášení mobilizace) do března 1939, kdy došlo k likvidaci zbytku Československého státu.

Shrňme-li tedy výslednou podobu práce a srovnáme ji s tím, jak ji předpokládaly výchozí teze jejího zadání, došlo k časové a pramenné redukci a k posunu od komparace podle kritéria sloupového uspořádání společnosti. Patrně by to předpokládalo větší rozměr např. doktorské práce. Cíl výzkumu jsme reformulovali jako abstrahování tzv. agendy emocí (bez přísnějšího zacílení stranickopolitických rozdílů), k níž bychom měli dospět pomocí postihu deseti vybraných emočně výrazně zatížených a významných jevů a osobností tak, jak je zachytila dobová politická karikatura. Vybrány byly události a osobnosti vztahující se většinou k československému státnímu prostředí, jelikož domácí náměty byly zobrazovány častěji. Výjimku tvoří zachycení militarizace a válečného nebezpečí, které lze ovšem vztáhnout na obavu o existenci Československé republiky. Dílčí srovnávací pohled však volba tematizovaných zobrazení umožňuje, a to v kategorii zobrazení Německa ve dvou různých obdobích.

V období od října 1918 do prosince 1919 jsme analyzovali tato témata:

- 1) Vyhlášení samostatné republiky a její recepce
- 2) Vyrovnání se s minulostí, personifikace R-U
- 3) Zobrazení Německa

- 4) Ideje bolševismu a komunismu v ČSR
- 5) Parlamentní volby v roce 1919

V období od května 1938 do března 1939 jsme se věnovali těmto tématům:

- 1) Zobrazení Konráda Henleina
- 2) Nacistické Německo
- 3) Zobrazení politických stran a fašistické (nacistické) nebezpečí v ČSR
- 4) Zobrazení válečného zbrojení a války
- 5) Obavy o zachování republiky a reakce na Mnichov

Základním studijním materiálem pro tuto práci byla - kromě již výše uvedeného primárního materiálu – sekundární literatura zabývající se karikaturou, psychologií (emocemi), historickým kontextem a metodou sémiotické analýzy.



## TEORETICKÁ ČÁST

## I. PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ PRAMENNÁ VÝCHODISKA

K analýze emocí obsažených v karikaturách ve dvou obdobích první a druhé republiky (1918–1919 a 1938–1939) jsem použila stěžejní noviny a časopisy oné doby, jejichž nedílnou součástí byly humoristické a satirické kresby.

Uvedme si nyní stručnou charakteristiku jednotlivých listů, zda byly vydány některou z prvorepublikových politických stran nebo či byly stranicky formálně neutrální, jak často byly vydávány, kdo byl jejich vydavatelem, jací kreslíři - karikaturisté do nich často přispívali apod.

Časopisy a noviny řadím abecedně dle jednotlivých období:

### 1) 1918–1919:

**a) *Humoristické listy (analyzovány v roce 1918):*** Tento časopis vycházel v letech 1858 – leden 1941.<sup>8</sup> V analyzovaném období byl vydavatelem a redaktorem *Humoristických listů*, kterým se též zkráceně říkalo pouze *Humory*, Josef Richard Vilímek ml. Periodicita byla týdenní. *Humory* byly vydávány v Praze, ve Spálené ulici č. 13.<sup>9</sup> Tento politicko-satirický list byl původně významným humoristickým časopisem, který se však po vzniku republiky stal spíše časopisem bulvárním. Býval velmi konzervativní.<sup>10</sup>

*Humoristické listy* obsahovaly černobílé, ale i částečně barevné a barevné karikatury. Nejčastěji přispívajícím karikaturistou zde byl K. Vítek, ale působil zde například i J. Kočí či R. Horský.

**b) *Nebojsa (analyzován v letech 1918–1919):*** Vycházel v letech 1918–1920. Jeho vydavatelem byl Josef Čapek (člověk, jemuž byla blízka „politika Hradu“) a heslo týdeníku znělo: „padni komu padni“.<sup>11</sup> Jak je z hesla patrné, časopis nešetřil nikoho, byl velmi ostře zaměřen, ale přesto byl kultivovaný.<sup>12</sup> Časopis byl tištěn v Praze.

V *Nebojsovi* nalezneme pouze černobílé karikatury, které byly signovány, ovšem vyskytují se i karikatury nepodepsané. Častými přispěvateli byl Dr. Desiderius, V. Rada či V. Špála.

**c) *Smích republiky (Le Rire de la République, analyzován v roce 1919):*** Byl vydáván v letech 1919–1923. V analyzovaném období byl vydavatelem Karel Stroff. Časopis byl

<sup>8</sup> Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. Praha: Gallery, 2006. s. 110

<sup>9</sup> Humoristické listy, 4.1.1918, č. 2

<sup>10</sup> Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. s. 110

<sup>11</sup> Tamtéž.

<sup>12</sup> Tamtéž, s. 106

týdeníkem, vycházel každou sobotu, tištěn byl v Praze, v Melantrichově ulici č. 6, tiskem „Politiky“.<sup>13</sup> U velkých barevných humorných kreseb byly texty v češtině, francouzštině a angličtině.

Ve *Smíchu republiky* byly v něm publikovány černobílé i barevné karikatury, texty k nim byly většinou uvedeny v češtině, angličtině a francouzštině, což svědčí o jeho „světovosti“. Za nejvýznamnější karikaturisty, kteří v listu působili, můžeme považovat K. Ženiška, K. Stroffa či A. Scheinera.

**d) Šibeničky (analyzovány v letech 1918-1919):** Vydavatelem a odpovědným redaktorem byl Stanislav Minařík, list vycházel po dobu tří let (1918 – 1920), v roce 1918 byl čtrnáctideníkem, poté se stal týdeníkem. Vydáván byl ve čtvrtek, redakce sídlila v Praze 2, ve Štěpánské ulici č. 37.<sup>14</sup> Tento časopis patří k jedněm z nejvýznamnějších prvorepublikových satirických časopisů.<sup>15</sup>

Časopis *Šibeničky* obsahoval černobílé i barevné karikatury, na jeho stránkách působili např. Zd. Kratochvíl, J. Lada či Jar. Studnička.

## 2) 1938–1939

**a) České slovo (analyzováno v letech 1938-1939):** Mělo podtitul ústřední orgán Československé strany národně socialistické. Jeho odpovědným redaktorem byl K. Z. Klíma. Odpovědným redaktorem bezplatné přílohy *Českého slova*, která nesla název Kvítko, byl Karel Jíše. A právě v příloze listu lze nalézt značnou část karikatur. Tyto noviny vycházely denně – kromě pondělí - a sídlily na Václavském náměstí 42, Praha 2.<sup>16</sup> České slovo vycházelo v letech 1907–1945.

Z karikaturistů, kteří své kresby publikovali právě v *Českém slovu*, nesmíme opomenout Fr. Ketzka (jemuž bylo často otiskováno pásmo karikatur na první straně novin) a J. Trnku.

**b) Lidové noviny (analyzovány v letech 1938–1939):** U tohoto periodika se zastavíme, jelikož v něm dosáhla česká karikatura v době první republiky jednoho ze svých vrcholů. Deník byl založen v roce 1893 Adolfem Stránským a až do roku 1908 vycházel s podtitulem orgán strany Lidové na Moravě.<sup>17</sup> Náklad Lidových novin stále vzrůstal až

<sup>13</sup> Smích republiky, 1.3.1919, č. 1

<sup>14</sup> Šibeničky, 2.5.1918, č. 1, a 9.1.1919, č. 19

<sup>15</sup> Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. s. 110

<sup>16</sup> České slovo, 20.9.1938, č. 220

<sup>17</sup> Pernes, Jiří. Svět Lidových novin 1893–1993, stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny a. s., 1993. s. 5-14

do roku 1938 (resp. do podepsání Mnichovské dohody), v roce 1928 to – jak uvádí J. Pernes<sup>18</sup> – ve všední den bylo 40 000 výtisků, v roce 1937 již 44 000, odpoledníku se tisklo 57 000 a nedělního vydání 76 000 výtisků (Beránková ve své knize Dějiny československé žurnalistiky uvádí náklad *Lidových novin* jako stotisícový, avšak není tam uveden rok, kdy tohoto nákladu bylo dosaženo a v r. 1934 byl dle publikace *Revue de Paris* náklad 90 000 výtisků<sup>19</sup>). *Lidové noviny* byly tištěny v Lidové tiskárně s. z. s r. o. v Brně. Odpovědným redaktorem mj. Jaroslav Rejzek. Deník vycházel každý den ve dvou vydáních – ranním a odpoledním - kromě neděle, kdy bylo pouze ranní vydání.

*Lidové noviny* byly noviny demokratické a pro mnohé se staly něčím víc než pouhou četbou, jak o tom svědčí následující úryvek z knihy B. Rohana: „Ženy, pro které se *Lidovky* staly svého druhu každodenní biblí, se oblékaly napůl sportovně, trochu jako příslušnice anglických „country families“ pěstující jízdu na koni anebo jako emancipovaná britská inteligence do kostýmu „pepř a sůl“ a do přepásaných trenčkotů, nosily klobouky, které měly jejich nakrátko ostříhané a nenaondulované vlasy uchránit před deštěm, a pod paží mívaly překlady děl A. Huxleyho, H. G. Wellse, Sinclaira Lewise, Marcela Prousta anebo Jamese Joyce.“<sup>20,21</sup>

Na stránkách *Lidových novin* byly otiskovány karikatury J. Čapka, O. Sekory, A. Pelce a dalších významných kreslířů oné doby.

**c) Rudé právo (analyzováno v roce 1938, úředně zastaveno dne 20. října 1938):** Tento deník byl založen v roce 1920 (první číslo vyšlo 21. září 1920 a tento den se později za komunistické éry stal „Dnem tisku, rozhlasu a televize“).<sup>22</sup> *Rudé právo* bylo v uvedeném období ústředním orgánem Komunistické strany Československa a vycházelo s heslem „Proletáři všech zemí, spojte se!“<sup>23</sup> Majitelem, vydavatelem a odpovědným redaktorem tohoto periodika byl František Vorlíček. Šéfredaktorem byl Jan Šverma. Tisk vycházel denně mimo pondělí, sídlil v Praze – Karlíně, v Královské třídě 13. *Rudé právo* bylo z analyzovaných novin a časopisů nejčastěji postihováno cenzurou (množství bílých míst na stránce někdy dokonce převažovalo nad textem).

Často tu byly otiskovány kresby sovětského autora Jefimova, ale většina kreseb byla nesignifikována.

<sup>18</sup> Tamtéž, s. 59

<sup>19</sup> Beránková, Milena; Křivánková Alena; Ruttkay, Fraňo. Dějiny československé žurnalistiky, 3. díl. Praha: Novinář, 1988. s. 178 a 59

<sup>20</sup> Rohan, Bedřich. Kafka bydlel za rohem. Praha: Brána, spol. s r. o., 1997. s. 75-76

<sup>21</sup> převzato z Československý politickohospodářský prostor (...)

<sup>22</sup> [http://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9\\_pr%C3%A1vo](http://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9_pr%C3%A1vo)

<sup>23</sup> Rudé právo, 1.5.1938, č. 102, s. 1

**d) *Tvorba (analyzována v roce 1938)*:** Vycházela s podtitulem týdeník pro literaturu, politiku a umění. Majitelem Tvorby byl Julius Fučík, odpovědným redaktorem a vydavatelem Kurt Beer. Redakce sídlila v Praze – Karlíně, v Královské třídě 13, tudíž ve stejné budově jako *Rudé právo*.<sup>24</sup> Zaměření časopisu bylo levicové, komunistické.

Kresby byly často publikovány anonymně, hodně byly přetiskovány zahraniční karikatury (Jefimov, Ellis...).

Stěžejní sekundární literaturou pro diplomovou práci je kniha K. Dövelingové – *Emotionen – Medien – Gemeinschaft*<sup>25</sup>. V této knize se autorka zabývá nejen popisem emocí, ale i tím, jak lze zkoumat emoce v médiích, přičemž zdůrazňuje sílu mediálně zprostředkovaných emocí při vytváření společenství.<sup>26</sup>

Další literatura, která bude pro práci použita pochází z oboru psychologie a komunikace (Fiedler, Reinhard. *Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion*. Berlin, New York: de Gruyter, 1990; Jiráková, J., Köpplová, B. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003; Nakonečný, M., *Encyklopedie obecné psychologie*, Praha: Academia, 1995; Vybíral, Zdeněk. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005), sémiotiky (Černý, J., *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál, 2005; Černý, J., Holeš, J., *Sémiotika*, Praha: Portál, 2006; Doubravová, J., *Sémiotika v teorii a praxi. Proměny a stav oboru do konce 20. století*, Praha: Portál, 2002), historie (Kárník, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl první. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha: Libri, 2000; Kárník, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl třetí. *O přežití a o život (1936–1938)*. Praha: Libri, 2003; Klimek, Antonín. *Vítejte v první republice*. Praha: Havran, 2003; Kol. autorů. *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, 1. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999; Olivová, Věra. *Československé dějiny 1914–1939*, 2. díl. Praha: Karolinum, 1991) a samozřejmě karikatury (Chrobák, O., Winter T. (ed). *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950*. Praha: Gallery, 2006; Koschatzky, Walter. *Karikatur und Satire, Fünf Jahrhunderte Zeitkritik*. München: Hirmer Verlag, 1992; Pytlík, Radko. *Český kreslený humor XX. století*. Praha: Odeon, 1986).

Seznam veškeré literatury je uveden v seznamu použité literatury.

<sup>24</sup> Tvorba, 13.5.1938, č. 19

<sup>25</sup> Döveling, Katrin. *Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse*. (Kniha prozatím není v českém prostředí dostupná, pro práci byla objednána z Německa).

## II. VYMEZENÍ POJMŮ

Základním pojmem pro výzkum jsou **emoce**. Uvedme si nyní, co přesně lze pod tímto termínem rozumět. Nejobecnější a velmi stručná definice pochází ze *Slovníku cizích slov*, kde je emocemi míněno „duševní pohnutí, citový vzruch, dojetí, vzrušení, rozhořčení.“<sup>27</sup> Výzkumem emocí se zabývají hlavně Američané – například J. H. Turner či P. N. Stearns.<sup>28</sup>

Etymologicky pochází slovo *emoce* z latinského slova *movere* (vzbouřit, vzrušit), přičemž prefix *e* naznačuje směr ven.<sup>29</sup> Zkoumáním emocí se věnuje především psychologie (Plutchik 1980, Ulich 1982, vychází se ze Sigmunda Freuda<sup>30</sup>) a sociologie (Elias 1981, Strauss 1974). Dalšími obory, které se emocemi zabývají, jsou pak antropologie (Salomon 1978, Boucher 1979...), filosofie (Bedford 1962, Austin 1975...)<sup>31</sup> Zapomenout nesmíme ani na biologii (kde se zkoumaly emocionální fenomény jako násilí nebo agrese v rámci etnologie<sup>32</sup>).

Nás však nejvíce zajímají *emoce* v komunikačních a mediálních vědách. Za významnou autorku, která přispěla ke zkoumání emocí v těchto oborech, je považována Elizabeth Noelle – Neumannová a její model „spirály mlčení“<sup>33</sup> (jelikož se zabývala strachem z izolace a strach patří mezi *emoce*), dále jsou to vědci zabývající se nastolováním agendy (agenda setting<sup>34</sup>) - koncept pochází od Bernarda Cohena z roku 1963, ale až McCombs a Shaw poprvé vyzkoušeli koncept agenda settingu

---

<sup>26</sup> Tamtéž, s. 14.

<sup>27</sup> Klimeš, Lumír. *Slovník cizích slov*, Praha: SPN, 2002. s. 153

<sup>28</sup> Döveling, Katrin. *Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse*. s. 37

<sup>29</sup> Tamtéž, s. 37

<sup>30</sup> Tamtéž, s. 47 - 51

<sup>31</sup> Fiehler, Reinhard. *Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion*. Berlin, New York: de Gruyter, 1990. s. 12 - 13

<sup>32</sup> Döveling, Katrin. *Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse*. s. 45-47

<sup>33</sup> „Spirála mlčení“ – tento pojem značí, že lidé, jejichž názor není veřejností uznáván, raději mlčí, než aby jej veřejně vyjádřili a setkali se tak například s odmítáním. Menšinové názory tedy bývají skrývány. Teorie „spirály mlčení“ byla použita při výzkumu politického života v Německu.

<sup>34</sup> „Hypotéza o „agenda setting“ vychází z předpokladu, že důraz a význam, který je ze strany médií přikládán určitému problému, ovlivňuje způsob, jakým tento problém vnímá a přijímá publikum. Média podle konceptu agendy disponují mechanismy, které mají schopnost určovat, o čem publikum přemýšlí (spíše než jak o prezentovaných problémech přemýšlí) a které otázky vnímá jako nejdůležitější.“ - [http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/urcovani\\_agendy.htm](http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/urcovani_agendy.htm)

v empirickém výzkumu, v němž zkoumali prezidentský volební boj v roce 1968 v Severní Karolíně, v městě Chapel Hill.<sup>35</sup>

Definic pro emoci je mnoho, ale většina autorů se v něčem shoduje a sice v tom, že „emoce jsou komplexní stavy, které vyvolávají zvýšením vnímáním objektů nebo situací rozsáhlé fyziologické změny.“<sup>36</sup> Je známo, že emoce nás mohou ovládat, mohou ovlivňovat naše jednání. Vycházíme z konceptu, že emoce nejsou primárně chápány jako vnitřně individuální, ale jako sociální fenomény. Toto je koncept R. Fiehlera, avšak obdobný najdeme i u K. Dövelingové (ta hovoří o psychosociálních fenoménech).<sup>37</sup>

Podstatné komponenty konceptualizace emocí dle Fiehlera: Autor nejprve hovoří o pocitech: 1) pocity existují primárně v našem nitru 2) pocity jsou něco soukromého, jsou individuální, patří člověku 3) pocity mohou vyjít na povrch, ostatní je mohou vidět. Na druhou stranou však mohou také být skryty nebo ovládnuty 4) pocity se nevyskytují stále (jsou situace do nichž nevstupují či kdy ani žádný pocit necítíme) 5) pocity jsou dynamické jevy 6) pocity jsou „cizí mocí“, vznikají bez našeho přičinění 7) pocity nás mohou přimět k nechtěnému jednání 8) existují různé, ohraničené pocity 9) jsou příjemné a nepříjemné pocity 10) je možné, že člověk nemá ve svých pocitech jasno 11) pocity vytváří vlastní svět a jsou v protikladu vůči rozumu a myšlení 12) pocity jsou autentické a spolehlivé 13) existují dvě skupiny lidí – jedna skupina se pocity nechá silně ovládat, je velmi emocionální a druhá nikoliv.<sup>38</sup> Uvedme si ještě nyní, jak Fiedler charakterizuje již samotné emoce: 1) emoce jsou primárně relevantní jako interaktivní fenomény 2) emoce jsou považovány za něco otevřeného 3) vznik emoce je regulován (a je regulovatelný) člověkem. 4) emoce plní primárně funkci hodnotícího postoje (stanoviska) 5) emoce se projevují při komunikaci 6) emoce jsou specifickou formou prožitku 6) emoce jsou dynamické 7) relevantní jsou pouze emoce, které jsou principiálně korigovány 8) ve vnímání emocí jsou interindividuální rozdíly.<sup>39</sup>

Dle Woodworthovy *Experimentální psychologie* i většina ostatních autorů zabývajících se emocemi uvádí, že existuje sedm základních emocí, které lze vyjádřit

<sup>35</sup> Döveling, Katrin. Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse. s. 55-57

<sup>36</sup> Tamtéž, s. 36

<sup>37</sup> Tamtéž, s. 282

<sup>38</sup> Fiehler, Reinhard. Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. s. 41-42. Fiehler upozorňuje, že toto nejsou všechny komponenty emocí, ale že se pokusil vyjmenovat ty nejzákladnější

<sup>39</sup> Tamtéž, s. 44-58. Fiehler uvádí celkem 15 podrobněji rozvinutých charakteristik, z nich jsem vybrala pouze ty, které jsem pokládala za nejpodstatnější.

neverbálně: **šťěstí, překvapení, strach, smutek, hněv, znechucení a zvědavost.**<sup>40</sup> K. Dövelingová ve své publikaci (pro potřeby výzkumu) rozlišuje tyto emoce: **pocit pospolitosti, přátelství a entuziasmus, empatii, naději, vděčnost, hrdost, pocit viny, averzi, hněv.**<sup>41</sup>

S pojmem emoce je spojen termín pocházející od K. Dövelingové – „**emocionální agenda**“ („Emotionale Agenda“).<sup>42</sup> Tento pojem značí, že téma, které je uchopeno, je v médiích představeno i emocionálně a recipienti v důsledku toho přijímají nejen kognitivní hodnocení, nýbrž i emocionální závažnost nabízeného materiálu<sup>43</sup>. „Média tedy musejí zohlednit emocionální agendu publika, jako tomu bylo v případě tragicky zemřelé princezny Diany.“<sup>44</sup>

S jistotou lze říci, že to, jak média představují určitá témata a události, nezůstává bez následků – recipienti se dozvídají z médií o tématech a událostech (First-Level), ale zároveň si působením mediálních zobrazení vytvářejí atributy, ocenění a emoce (Second-Level).<sup>45</sup>

Při výzkumu politických prvorepublikových karikatur bude naším cílem stanovit jejich „emocionální agendu“. Definici **karikatury** je věnována kapitola IV. Karikaturu budeme chápat jako humornou (satirickou) kresbu, jejímž cílem je zasáhnout člověka a tím v něm vyvolat pozitivní či negativní emoce. Jelikož karikatury bývají zaměřeny k burcování publika, k upozornění na možná nebezpečí, dá se předpokládat, že negativní emoce budou v recipientech vyvolány mnohem častěji.

---

<sup>40</sup> Vybíral, Zdeněk. Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005. s. 91

<sup>41</sup> Döveling, Katrin. Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse. s. 232-244

Jak je patrné její členění se neshoduje se členěním Woodwortha, což může být zapříčiněno tím, že výzkum se týkal návštěvy papeže, a proto se např. nepředpokládá, že jeho návštěva vyvolává smutek... (ačkoliv spíše ve výjimečných případech by tomu tak býti mohlo – např. odklon člověka od církve, kterého nyní lituje apod.).

<sup>42</sup> Tamtéž, s. 57

<sup>43</sup> Tamtéž, s. 68

<sup>44</sup> Tamtéž, s. 69

<sup>45</sup> Tamtéž, s. 70



### III. METODA SÉMIOLOGICKÉ ANALÝZY

Tato metoda vychází ze sémiotiky (sémeion=znak, taktéž se můžeme setkat s pojmem sémiologie, který se častěji používá ve frankofonních oblastech, zatímco s termínem sémiotika se setkáme v prostředí anglofonním a v současné době se již běžně používá i v Evropě<sup>46</sup>). Za zakladatele sémiotiky bývá považován Ferdinand de Saussure a jeho kniha z roku 1916<sup>47</sup> – *Courá de linguistique générale*. Tento spis vyšel až po smrti autora a v češtině je znám pod názvem *Kurz obecné lingvistiky* či *Kurz obecné jazykovědy*.<sup>48</sup>

Sémiotika má tři obory, jimiž se zabývá: syntax (možnost kombinace znaků), sémantiku (význam znaků) a pragmatiku (vztah mezi znaky a jejich uživateli).<sup>49</sup> Ke každému z těchto oborů existuje tedy specifická metoda sémiotické analýzy.

Zpočátku se sémiotika věnovala především analýze přirozeného jazyka, který vnímala jako systém znaků nesoucích význam. Postupně se oblast její působnosti rozšířila i na analýzu celých znakových systémů (filmu, televize apod.). „V poslední třetině 20. století se sémiotická analýza stala významným nástrojem pro analýzu populární kultury, přičemž tradiční sémiotický přístup byl výrazně obohacen o dimenzi společenského kontextu, tedy především o rovinu mýtů a ideologie (Fiske a Hartley, 1978, Hodge a Kress, 1988, Fiske, 1989, van Dijk, 1998) a o studium mediálního diskurzu jako komunikačního a kulturního prostředí, v němž tyto produkty mohou nabývat velmi odlišných významů (Fairclough, 1995).“<sup>50</sup>

Sémiotická analýza má tři stupně - denotaci, konotaci a rovinu mýtu (interpretaci). (Rozlišení denotace versus konotace provedl již v 19. století John Stuart Mill).<sup>51</sup> Denotace odkazuje ke skutečnosti. Konotace k postojům, pocitům (jde o vyvolané asociace) a mýtus k obecně platným soudům.<sup>52</sup> Mýty se systematicky zabýval francouzský sémiotik Roland Barthes. Barthes rozumí mýtem neproblematické chápání světa, jehož si nejsme příliš vědomi, a které se zdá být přirozené. „Mýtus je způsob

<sup>46</sup> Černý, J., Holeš, J., Sémiotika. Praha: Portál, 2004. s. 22

<sup>47</sup> Jiráček, J., Köpplová, B. Média a společnost. Praha: Portál, 2003. s. 137

<sup>48</sup> Černý, Jiří. Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál, 2005. s. 115

<sup>49</sup> Jiráček, J., Köpplová, B. Média a společnost. s. 137

<sup>50</sup> Tamtéž, s. 137

<sup>51</sup> Doubravová, Jarmila. Sémiotika v teorii a praxi. Proměny stavu oboru do konce 20. století. Praha: Portál, 2002. s. 44-45

<sup>52</sup> Tamtéž, s. 134

myšlení, který je zakořeněn v našem vědomí tak hluboko, že se stává neviditelným“.<sup>53</sup> Ve své knize *Mytologie* se zabývá druhotnými významy znaků – konotacemi, a významy prvního řádu označuje Barthes jako denotace.<sup>54</sup>

Jako nejspíše každá metoda, má i metoda sémiotické analýzy své klady i zápory. Dokáže odhalit hloubkový význam textů, nesoustředí se pouze na jeden znakový systém (díky této metodě lze analyzovat například reklamu, tak jako to učinila Williamsonová, 1978).<sup>55</sup> Metoda je rovněž celkem úspěšná v odkrývání ideologie zabudované do textu, zkoumání „předpojatosti“ mediálního obsahu, dokáže osvětlit, kdo vytváří sdělení.<sup>56</sup> Naopak jako nevýhodu této metody můžeme vidět to, že se jeví jako nedostačující v kvantitativních analýzách nebo když je potřeba zjistit, jak je text interpretován v různých sociálních kontextech.<sup>57</sup>

---

<sup>53</sup> Postman, Neil. *Ubavit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy*. Praha: Mladá fronta, 1999. s. 87

<sup>54</sup> Černý, J., Holeš, J., *Sémiotika*. s. 262-266

<sup>55</sup> McQuail, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. s. 279

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 280

<sup>57</sup> <http://fss.muni.cz/rpm-blog/index.php/?archives/137-Slovník-Sémiotická-analyza.html>

#### IV. ZHODNOCENÍ PŘÍSTUPŮ KE KARIKATUŘE

České slovo karikatura pochází z latinského pojmu *caricare*, jehož význam je přehnat či přetížít.<sup>58</sup> Již v roce 1900 popsal kritik Gustav Jaroš karikaturu jako „tendenční kresbu humorného a posměšného rázu s úmyslně přemrštěnými a zveličenými znaky, založenou na komické nepoměrnosti jednotlivých částí“.<sup>59</sup> Naproti tomu Karel Čapek (spisovatel) upozornil na tendenčnost karikatury a vznesl požadavek na to, aby karikatura měla své vlastní umělecké rysy.<sup>60</sup> Karikatura pracuje se zhuštěním a redukcí. Patří do sféry komična, „bývá obvykle charakterizována jako nadsázka, zveličení jistého rysu, jež je zaměřeno k vyvolání směšného účinku.“<sup>61</sup> Dle Univerzálního lexikonu umění je karikatura „komické, přehnané zobrazení, které pomocí humoristického nebo satirického zdůraznění určitých charakteristických rysů zesměšňuje zobrazovanou osobu, událost nebo věc.“<sup>62</sup> Karikatura může být „zkratkovitá kresba zesměšňující nebo satiricky odsuzující výtvarně nebo literárně přehnaním nápadných znaků; (...) či nepodařená podoba nebo napodobenina, neumělá zkreslenina (...).“<sup>63</sup> Tato definice uvedená v Klimešově *Slovníku cizích slov* (Praha: SPN, 2002) je takřka totožná s definicí *Nového akademického slovníku cizích slov* (Praha: Academia, 2005), který však definuje karikaturu ještě důsledněji a zdůrazňuje, že se jedná o parodování rysů osobnosti, jejich projevů, jakožto i událostí, které jsou nějakým způsobem pro společnost významné; karikatura je zde pojata jako „zkratkovitě zesměšňující nebo satiricky odsuzující výtvarné nebo literární zobrazení některých rysů osobnosti, lidských projevů nebo společensky závažné skutečnosti přehnaním jejich nápadných znaků; či nepodařená podoba nebo napodobenina, umělá zkreslenina.“<sup>64</sup> (V druhé možnosti výkladu se tato definice přesně shoduje s definicí uvedenou v Klimešově *Slovníku cizích slov*).

Všechny uvedené definice jsou ve své podstatě ve vymezení pojmu karikatury totožné, zdůrazněno je především její úmyslně přehnané zobrazení některých znaků – někteří autoři uvádí, že jejím cílem je vyvolání směšného účinku (s tímto však např.

58 Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900 – 1950. s. 8

59 Tamtéž, s. 24. Převzato z: Gamma. Česká karikatura, Volné směry IV, 1900, s. 270

60 Tamtéž, s. 24

61 Pytlík, Radko. Český kreslený humor XX. století. Praha: Odeon, 1986. s. 8

62 Kolektiv autorů. Univerzální lexikon umění. Praha: Grafoprint - Neubert, 1996. s. 210.

63 Klimeš, Lumír. Slovník cizích slov, Praha: SPN, 2002. s. 356

64 Kolektiv autorů. Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2005. s. 393

československý karikaturista Antonín Pelc nesouhlasí). Ve svém druhém významu, který se vyskytuje až v novějších publikacích, je karikatura nepodařenou napodobeninou.

Karikatura má schopnost předjímat vývoj událostí.

Filla (kubistický malíř, grafik a sochař) míní, že „cíl karikatury pozůstává hlavně v tom, aby zapalovala srdce člověka.“<sup>65</sup> Karikatura se vždy nachází v opozici. Jejím podstatným znakem je to, že má moc (dokáže druhé zesměšnit a když je člověk před veřejností zesměšněn, ztrácí důvěru). Koschatzky se kromě vymezení pojmu karikatury zabýval tím, jaké poskytuje náměty a dospěl k následujícímu závěru: člověk: ideál a skutečnost, absurdita a groteska, humor k přemýšlení, komičnost, „obrana“ proti nelidskosti, demaskování kritiky ...<sup>66</sup> V poslední době se v české historiografii zabýval přímo vymezením karikatury politické Jiří Rak (současný český historik) a dospěl k závěru, že „politická karikatura je ve své podstatě ilustrací národních historických mýtů,“<sup>67</sup> toto tvrdí J. Rak ve svém příspěvku do sborníku „Obraz druhého“ v české karikatuře 1848 – 1948, kterým přispěl do sborníku *Gleiche Bilder, gleiche Worte* (Mnichov: Spolek A. Stiftera, 1997). Podobně již dříve např. Jiří Kořalka recipoval rakouské využití karikatury historiografií.<sup>68</sup> Také v současné české historiografii se karikatura nahlíží výhradně jako manipulativní prostředek v oblasti tvorby a utvzování národních auto- a heterostereotypů. Jakkoli je s tímto interpretujícím zúžením možné polemizovat, je to zatím jediná cesta jdoucí paralelně vedle interpretací umělecko-historických a estetických.<sup>69</sup> Přitom zahraniční přístupy využívající karikatury k interpretaci společenských jevů jsou pestřejší.<sup>70</sup>

Při zkoumání karikatury jde v první řadě o zachycení jejího smyslu a významu. Na karikatury je nutno pohlížet v dobovém a společensko-politickém kontextu, jinak mohou být nepochopeny či pochopeny špatně.

---

65 Pelc, Antonín. *Karikatury 1919–1945*. Praha: S. V. U. Mánes – Melantrich, 1948. s. 8

66 Koschatzky, Walter. *Karikatur und Satire, Fünf Jahrhunderte Zeitkritik*. München: Hirmer Verlag, 1992. s.17

67 Rak, Jiří. „Obraz druhého“ v české karikatuře 1848 – 1948. In *Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur (1848 – 1948)* Mnichov: Spolek A. Stiftera, 1997. s. 10

68 Srov. Kořalka, Jiří. *Národní stereotypy v české a německé politické karikatuře*. In: *Proudý české umělecké tvorby 19. století, Smích a umění*. Ed. Marta Ottlová, Milan Pospíšil. Praha: ČSAV, 1991. s. 63–70.

69 O jisté vymanění jsem se pokusila ve své bakalářské práci, Jungerová, Eva. *Československý politickohospodářský prostor ve stínu mocného souseda v karikatuře (na příkladu Lidových novin v období ledna 1933 – září 1938)*. UK: Praha, 2006.

70 Pro ilustraci: Kindermann, Heinz. *Die Karikatur als Quelle der Publikumsforschung*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.

Podívejme se nyní důsledněji na **českou karikaturu**. Již výše zmíněný G. Jaroš řekl: „Není české karikatury.“<sup>71</sup> Tím ovšem nebylo myšleno, že by žádná česká (či československá) karikatura neexistovala, ale to, že česká karikatura nevyniká znaky, které by ji odlišovaly od karikatur zahraničních. Svého vrcholu dosáhla v 19. století, hlavně po roce 1848, kdy začaly být vydávány humoristické a satirické časopisy.<sup>72</sup>

Po první světové válce a vyhlášení samostatné Československé republiky se karikatura chápala jako nástroj revoluční změny.<sup>73</sup> Takto ji vnímal například Karel Teige<sup>74</sup>.

V době první republiky se v roce 1920 karikatura stala pevnou součástí Lidových novin (hlavně díky jejich šéfredaktorovi A. Heinrichovi) a kreslili ji významní umělci (kreslíři - přispěvatelé, výtvarníci a lidé, kteří jinak nemalovali)<sup>75</sup> té doby – O. Sekora, A. Hoffmeister, A. Pelc, O. Mrkvička, J. Čapek a další.

A. Hoffmeister, jakožto i například A. Pelc<sup>76</sup> byli přesvědčeni, že karikatura neslouží pouze k pobavení a vyvolání smíchu, ale že je ji nutno chápat v politickém kontextu.<sup>77</sup> Vrchol kritičnosti a přesného zaměření karikatury lze ve 30. letech najít v *Lidových novinách* v kresbách Josefa Čapka. V roce 1937 zde byl publikován jeho cyklus *Diktátorských bot* a rok později pak cyklus *Moderní doba (Modern Times)*. Obě série kreseb se týkaly současného stavu v Německu a Španělsku, jakožto i ve světě, kde se naplno zbrojí a předpovídaly další vývoj (útok na principy demokracie ...). Toto završení stručného vymezení pojmu karikatura a přístupu k němu nám vrací otázku naší hypotézy: je, či není oprávněné zkoumat karikaturu ve vztahu k jejím emocionálním konotacím? Ano, nebudeme-li aspirovat na zjišťování jejího vlivu na politické události, ale na odhad jejich citové reflexe v dobovém sociálním prostředí.

<sup>71</sup> Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. s. 9, převzato z Gamma (Gustav Jaroš), Česká karikatura, Volné směry IV, 1900. s. 269

<sup>72</sup> Tamtéž, s. 9

<sup>73</sup> Tamtéž, s. 43–44. Nezapomeňme, že významné humoristické časopisy vznikly právě v době velkých společenských, politických i hospodářských změn v polovině devatenáctého století.

<sup>74</sup> Karel Teige ve 20. letech redigoval časopis *Devětsil*, ve 30. letech se pak stal členem Skupiny surrealistů v ČSR, [http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel\\_Teige](http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Teige)

<sup>75</sup> Kreslíři - přispěvatelé byli vlastně „profesionálními karikaturisty“, zatímco výtvarníci měli svou hlavní činnost někde jinde. Mezi lidmi, kteří jinak nebyli výtvarně činní, avšak přesto občas karikaturou přispěli, patřil například i Karel Čapek.

Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. s. 107

<sup>76</sup> S jehož údernými, politickými kresbami se ve 30. letech budeme pravidelně setkávat na stránkách Lidových novin.

<sup>77</sup> Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900–1950. s. 76-77

## V. HISTORICKÝ KONTEXT ŘÍJNA 1918 – PROSINCE 1919, POČÁTKY REPUBLIKY

### V. 1. Vznik republiky

Úvahy o vzniku samostatného státu spadají až do období první světové války, před ní se tato koncepce vůbec nevyskytovala. V první světové válce bojovali Češi na rakouské straně, byli loajální, a doufali, že válka brzo skončí. Brzy však bylo jasné, že tato válka bude jiná. Na jaře 1915 již pod vedením T. G. Masaryka někteří čeští politici pracovali na prosazení a utvoření československého státu.<sup>78</sup>

V létě 1918 byla francouzskou vládou uznána Národní rada „jako nejvyšší orgán spravující veškeré zájmy národa a jako první základ příští vlády československé.“<sup>79</sup> V říjnu 1918 pak Edvard Beneš oznámil dohodovým státům vznik prozatímní československé vlády. V jejím čele byl Masaryk (jako ministr financí, prezident vlády a rady ministrů), Štefánik (jako ministr války) a Beneš (jako ministr zahraničí a vnitra).<sup>80</sup>

Ve Washingtonské deklaraci z 18. října 1918 bylo mimo jiné stanoveno republikánské zřízení, svoboda názorů a tisku, všeobecné hlasovací právo, nahrazení stálého vojska milicí, rovná práva menšin.... Některá z ustanovení obsažených v této deklaraci však nikdy nevstoupila v platnost.<sup>81</sup> Masaryk původně chtěl, aby do parlamentních voleb byla v ČS dočasná diktatura, která by napomohla k tomu, aby poté byly základy demokracie pevně zapaštěny.<sup>82</sup>

Nesmíme zapomenout, že na vzniku Československa se význačně podílely československé legie, které působily nejen v Rusku, ale i ve Francii a v Itálii a díky nim bylo Československo mezinárodně uznáno jako válčící dohodový stát.

Od založení republiky do 14.11.1918 měl moc zákonodárnou, ale i výkonnou Národní výbor (NV), největší moc měla pětice užšího vedení NV: agrárník Švehla, národní demokrat Rašín, sociální demokrat Soukup, československý socialista

<sup>78</sup> Kvaček, Robert. Ke vzniku Československa, FF UK, Praha, s. 32-33 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>79</sup> Pokorný, Jiří. Masaryk prezidentem, s. 306 in Kol. autorů. Osudové osmičky. Přelomové roky v českých dějinách. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999

<sup>80</sup> Tamtéž, s. 306-307

<sup>81</sup> Klímeček, Antonín. Počátky parlamentní demokracie v Československu, HÚ Armády ČR, Praha, s. 111 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999

<sup>82</sup> Tamtéž, s. 112

Stříbrný<sup>83</sup>, zástupce Slováků Šrobár.<sup>84</sup> NV se později změnilo v Národní shromáždění (NS).

Dne 14.11.1918 byl NS (NS mělo 254 členů.<sup>85</sup>) zvolen Kramářem vedený kabinet „všenárodní koalice“.<sup>86</sup> Masaryk by býval nebyl proti úřednické vládě, Beneš si zase přál, aby v ČSR došlo k radikálnímu zjednodušení stranické struktury a byly nejvýše tři strany (bloky) – socialistický, liberální a agrární.<sup>87</sup>

## **V. 2. První vláda „všenárodní koalice“, vláda „rudo-zelené“ koalice a prvorepublikové politické strany**

Vláda tzv. všenárodní koalice byla u moci do 8.7.1919. Název všenárodní odkazoval k tomu, že jsou v ní zastoupeny všechny české i slovenské strany.<sup>88</sup> Předsedou vlády se stal Karel Kramář, ministrem zahraničních věcí Edvard Beneš, ministrem vnitra Antonín Švehla, ministrem financí Alois Rašín, ministrem národní obrany Václav Klofáč.<sup>89</sup>

Nejsilnější pozici ve vládě měla Československá strana agrární, která se v roce 1919 přejmenovala na Republikánskou stranu československého venkova (až do roku 1933 byl vůdčí osobností této strany Antonín Švehla).<sup>90</sup>

Na stavovském základě (obdobně jako agráři) byla ustanovena i Československá živnostenskoobchodnická strana středostavovská.<sup>91</sup> Strana Národní demokracie si držela své postavení díky Kramářovi i Rašínovi (ten však v roce 1923 zemřel na následky atentátu).<sup>92</sup> Ve vládě byla rovněž zastoupena Československá strana sociálně demokratická, dále Hradem podporovaná Československá strana socialistická (národní

<sup>83</sup> Jiří Stříbrný, který se jmenoval původně Ferdinand a jméno si změnil po přestupu k pravoslaví, je od 50. let v literatuře popisován stereotypně jako fašista a upírají se mu tak zásluhy o vznik státu. Vykoupil, Libor. Jiří Stříbrný a československá demokracie, FF MU, Brno, s. 250-251 a 257 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>84</sup> Tamtéž, s. 113

<sup>85</sup> Pavlíček, Jaromír. Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989. Opava: Optys, 2008, s. 23

<sup>86</sup> Tamtéž, s.115

<sup>87</sup> Tamtéž, s. 115-116

<sup>88</sup> Pavlíček, Jaromír. Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989. s. 27

<sup>89</sup> [http://www.svedomi.cz/dokdoby/vlada\\_vsenarodni\\_koalice.htm](http://www.svedomi.cz/dokdoby/vlada_vsenarodni_koalice.htm)

<sup>90</sup> Pavlíček, Jaromír. Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989. s. 27

<sup>91</sup> Tamtéž.

<sup>92</sup> Tamtéž.

socialisté) a Hlinkova Slovenská ľudová strana (která byla nejsilnější politickou stranou na Slovensku).<sup>93</sup>

Strany národnostních menšin v této vládě zastoupeny nebyly.

V roce 1919 se konaly volby do obecních zastupitelstev. V Praze poprvé zvítězila Československá strana socialistická a pražským primátorem se na dobu osmnácti let stal Karel Baxa.<sup>94</sup> Na druhém místě v Praze skončila sociální demokracie následována národními demokraty. Tyto obecní volby, které však suplovaly volby parlamentní, celkově skončily velkým vítězstvím sociální demokracie (která v Čechách získala přes 32,5% hlasů), i překvapením, že na druhé místo se dostala Československá strana socialistická. Ve skutečnosti však druhou nejsilnější stranou, která získala téměř 50% všech německých hlasů, byla Německá sociálně demokratická strana dělnická.<sup>95</sup> Právě na vítězství sociální demokracie v obecních volbách, vláda reagovala podáním demise.

V červenci roku 1919 byla ustanovena druhá koaliční vláda – tzv. rudozelená koalice (jelikož ji tvořili sociální demokraté a agráři), premiérem se stal Vlastimil Tusar (sociální demokrat). „Byla to vláda Československa, stvořila ji však politika Českých zemí. Dostalo se tak výrazu skutečnosti, že to byla ona, která vznik státu iniciovala, prosadila a realizovala.“<sup>96</sup>

Tusarova vláda musela čelit závažným problémům. Prvním z nich byla tzv. Hlinkova krize, kdy Andrej Hlinka, který stál v čele Slovenské ľudové strany, se spolu se svým spolustraníkem Františkem Jehličkou (který ovšem pracoval pro budapešťskou vládu) v srpnu 1919 rozhodl, že pojedí tajně do Paříže a získá zde podporu pro Dohodu pro autonomii Slovenska.<sup>97</sup> Tato – snad můžeme říci – protistátní akce dopadla katastrofálně. Jehlička se na Slovensko radši nevrátil (a založil v Budapešti emigrantskou vládu), Hlinka byl zatčen, ale nakonec nebyl postaven před soud, a dokonce byl znovu v čele kandidátky Slovenské ľudové strany v r. 1920 zvolen.<sup>98</sup> Výsledkem ovšem bylo, že z tématu možné slovenské autonomie se stalo téma, o němž se nehovoří.

<sup>93</sup> Tamtéž, s. 27-28

<sup>94</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře první republiky (1918-1938), díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2000. s. 71-74

<sup>95</sup> Tamtéž, s. 71-72

<sup>96</sup> Tamtéž, s. 74

<sup>97</sup> Tamtéž, s. 77-78, vycházel ze znění Pittsburské dohody, v níž stálo, že „Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom ve škole, v úrade a vo vorejnom živote vůbec.“

<sup>98</sup> Tamtéž, s. 79



### **V. 3. Mírová konference ve Versailles a pozdější mírové smlouvy**

Mezinárodní uznání Československa však záleželo na znění versailleské smlouvy, rozhodující slovo zde měl americký prezident Wilson, francouzský ministerský předseda Clemenceau a britský premiér Lloyd George.<sup>99</sup> Na mírové konferenci byl schválen i Wilsonův projekt na založení Společnosti národů (SN, tento projekt byl velmi podporován i ČSR). Ovšem Spojené státy americké se nakonec jednání SN neúčastnily (po volební porážce Wilsona) a ve Společnosti národů nebylo zastoupeno ani Rusko, neúčast těchto dvou velmocí (a hlavně USA) se ukázala jako značná slabina této organizace.<sup>100</sup>

Mírové konference ve Versailles v roce 1919 se účastnil československý předseda vlády Karel Kramář a československý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. „Zajištění hranic v rozmezí historických zemí koruny české bylo zakotveno ve Versailleské smlouvě s Německem (28.6.1919) a v Saint-germainské smlouvě s Rakouskem (10.9.1919). Trianonskou smlouvou s Maďarskem (4.6.1920) bylo Československu postoupeno Slovensko a Podkarpatská Rus (...).“<sup>101</sup> Spor mezi Československem a Polskem o oblast Těšínska byl ukončen v červenci 1920 jeho rozdělením.

### **V. 4. Národnostní politika Československa vůči menšinám a národnostní nepokoje bezprostředně po deklaraci Československé republiky**

Od počátku bylo vzato jako samozřejmost, že stát bude mít republikánskou formu zřízení a bude státem demokratickým. Upřednostnění republiky před monarchistickým uspořádáním se jevílo jako logické, jelikož v tom roli sehrálo odcizení se habsburské monarchie, a hlavně dobové ovzduší.<sup>102</sup> Stát byl státem jednoho národa – Čechoslováků (Slováci se k Československé republice přihlásili 30.10.1918 martinskou deklarací)<sup>103</sup> a dalších národnostních menšin (Němců, Maďarů...), byl tedy státem multinárodnostním, což se brzy ukázalo jako značně problematické. Ne všichni totiž nový stát nadšeně

<sup>99</sup> Tamtéž, s. 21

<sup>100</sup> Tamtéž, s. 22

<sup>101</sup> Tamtéž, s. 23

<sup>102</sup> Tamtéž, s. 35

<sup>103</sup> Kalvoda, Josef. Genese Československa. Praha: PANEVROPA, 1998. s. 411

vítali. Češi nad jeho vznikem jásali, opačné pocity však zažívali Němci.<sup>104</sup> Němci se po čase s novým státem sice smířili, nikdy jej ale vnitřně nepřijali.

Často se poukazuje na to, že česká i slovenská politika chápala československý stát nikoliv jako národnostní, ale jako národní. Avšak ve státu, který má takové početné zastoupení menšin, je právě řešení národnostní otázky klíčem k úspěchu. Nelze říci, že by se ČS alespoň zpočátku o něco takového nepokusilo.<sup>105</sup>

V r. 1919 bylo přijato usnesení, že „Československo bude státem občansky i národnostně spravedlivým, současně však vyhlásilo: vše to při vůdčím postavení československého národa a jeho jazyka.“<sup>106</sup>

Je zřejmé, že privilegovaným národem byl národ československý. Tusar přitom doporučoval spolupráci a začlenění menšin, zatímco Kramář spoléhal na mezinárodní systém a nechtěl dát menšinám práva, jež by menšiny mohly nějak „využít“.

Otázka menšin de facto po celou dobu existence první republiky nebyla uspokojivě vyřešena. Co se týče každodenního života mohli se Němci prakticky vždy domlouvat svým mateřským jazykem, úroveň jejich školství byla velmi vysoká.<sup>107</sup>

V pohraničních oblastech došlo během trvání první republiky k nárůstu počtu Čechů, avšak stále zde byli citelnou menšinou.<sup>108</sup> „Praktická národnostní politika nebyla ve svém celkovém kontextu ani asimilační, ale ani integrační.“<sup>109</sup>

Největším problémem byl tedy postoj Němců k nové vládě, jelikož odmítli uznat její autoritu. Během pár dní vznikly čtyři provinční vlády – Dr. Rudolf Lodgman von Auen převzal 29.10.1918 vedení provinční vlády Deutschböhmen se sídlem v Liberci, téhož dne byla vyhlášena provinční vláda Sudetenland (nacházela se na severu Moravy) v čele s dr. Robertem Freisslerem, další provincie vznikly na jižní Moravě a v západních Čechách.<sup>110</sup> Mluvčí Němců se pokusili vyjednat s Národním výborem, dr. Alois Rašín

<sup>104</sup> Šedivý, Ivan. Vznik Československa (možné roviny pohledu), Historický ústav AV ČR, Praha, s. 509 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>105</sup> Kučera, Jaroslav. Koncepce národního státu Čechů a Slováků a jeho reality v životě první republiky, FSV UK, Praha, s. 602 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>106</sup> Tamtéž, s. 604, převzato z Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí, Praha 1928, s. 88

<sup>107</sup> Tamtéž, s. 607

<sup>108</sup> Tamtéž, s. 609

<sup>109</sup> Tamtéž, s. 609

<sup>110</sup> Kalvoda, Josef. Genese Československa. s. 400-401

však odmítl s „rebely“ vyjednávat.<sup>111</sup> Tím došlo k dalšímu zhoršení vztahů mezi Čechy a Němci a Němci se rozhodli dovolávat se na mírové konferenci v Paříži práva na sebeurčení<sup>112</sup>. Vláda dala pokyn k obsazení pohraničí a znovunastolení pořádku. To bylo bez většího odporu dokončeno na přelomu let 1918-1919.<sup>113</sup>

Problémům musela nově ustanovená vláda čelit i na Slovensku. Nová maďarská vláda pod vedením Karolyiho se snažila získat přízeň svých slovenských sousedů a kontrolovala část slovenského území. V roce 1919 zde byla vyhlášena Slovenská republika rad (po vpádu maďarské Rudé armády), Československu se však podařilo situaci zvládnout a konsolidace Slovenska tak mohla pokračovat.<sup>114</sup>

Problémy se vyskytly i ohledně rozdělení Těšínska. Všechny tyto problémy měla za cíl vyřešit pařížská mírová konference.

### **V. 5. Sociální poválečná situace, kultura a československá politika**

Českou meziválečnou společnost utvářely zděděné sociální i ekonomické podmínky rakousko-uherské monarchie.<sup>115</sup> České země patřily k západoevropskému typu rodiny, pro nějž je typický nukleární typ rodiny, relativně vysoký věk při prvním sňatku a velký počet lidí stojících mimo rodinu, což umožňovalo hospodářskou i politickou expanzi Evropy.<sup>116</sup>

Co se týče zastoupení pracovně aktivních lidí v jednotlivých sektorech, nejvíce lidí po válce pracovalo v primárním sektoru (zjednodušeně řečeno v zemědělství), poté však stoupá zastoupení sektoru sekundárního (průmyslu) a ještě podstatněji terciálního (služeb).

Nejhojněji zastoupenou sociální vrstvou v ČSR bylo v éře první republiky dělnictvo. Významnou skupinou byla i skupina drobných živnostníků. Mezi inteligenci se řadili i úředníci, růst těchto duševních pracovníků byl od 19. st. tak výrazný, že se začalo

<sup>111</sup> Tamtéž, s. 401. Sociální demokrat Rudolf Bechyně za to Rašína velmi kritizoval

<sup>112</sup> Právo národů na sebeurčení – je principem, z něhož některé státy odvozují svou legitimitu – např. Československo. Toto právo vychází z idey národního státu. Jeho cílem bývá vytvoření samostatného státu, autonomního území či etnická samospráva na personálním principu.

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1vo\\_n%C3%A1rod%C5%AF\\_na\\_sebeur%C4%8Den%C3%AD](http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1vo_n%C3%A1rod%C5%AF_na_sebeur%C4%8Den%C3%AD)

<sup>113</sup> Klimek, Antonín. Vítejte v první republice. Praha: Havran, 2003. s. 28

<sup>114</sup> Pavlíček, Jaromír. Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989. s. 25

<sup>115</sup> Musil, Jiří. Česká společnost 1918-1938 – Několik závěrů z mezinárodního srovnání sociálních struktur, CEU, Praha, s. 368 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>116</sup> Tamtéž, s. 369

hovořit o vzniku „nové třídy“.<sup>117</sup> Naše inteligence byla na rozdíl od mnoha dalších zemí spíše „lidového původu“. Velmi významné postavení ve společnosti měla buržoazie, patřila k ní necelá desetina populace.<sup>118</sup>

V době existence první republiky pak dle Musila česká společnost byla společností přechodnou, přičemž mluvíme o třech stránkách tohoto přechodu: „1) demografické, tj. o demografické revoluci 2) hospodářské, tj. o přeměně agrární společnosti na společnost průmyslovou a 3) konečně o urbanizaci, tj. o přechodu z venkovské do městské společnosti.“<sup>119</sup>

Sociální podmínky měly samozřejmě nezanedbatelný vliv na podobu vzniku nového státu. Koncem války se rozšířila pandemie tzv. španělské chřipky<sup>120</sup> a zároveň došlo k růstu nezaměstnanosti. Mzdy rostly pomalu, zatímco ceny prudce stoupaly.<sup>121</sup>

Tyto sociální problémy byly po vyhlášení republiky dočasně utlumeny, jelikož Češi prožívali pocity nadšení a radosti. Byli rádi, že „macecha“ Austria se konečně stala minulostí. Byly tištěny letáky – úmrtní listy, které oznamovaly, že nenáviděné Rakousko - Uhersko již neexistuje. Ve velkém byly ničeny symboly monarchie... .

První krize značných rozměrů se projevila počátkem roku 1919, kdy propukly hladové bouře.<sup>122</sup> Lidé byli rozhořčeni na vládu, jelikož jejich životní situace byla neúnosná a zdálo se jim, že vláda proti keřasům (lichvářům s potravinami) nic nedělá. Příděly potravin nestačily. Hladové bouře vyvrcholily dne 22. května 1919 v Praze, kdy došlo k neřízenému rabování obchodů, restaurací... .<sup>123</sup> Pořádek byl obnoven za asistence ozbrojených složek, ale je nutno poznamenat, že se tak dělo velmi opatrně. Ministr vnitra Švehla za to byl na jedné straně odsuzován pravičáky, na straně druhé však chválen, že je možné, že tímto zásahem zabránil vzniku občanské války.<sup>124</sup> Koncem května 1919 tedy vyvrcholila (hladovými bouřemi) poválečná vlna nepokojů v Československu, a poté došlo ke stabilizaci poměrů.

<sup>117</sup> Průcha, Václav. Sociální a profesní struktura obyvatelstva v meziválečném Československu, VŠE, Praha, s. 381-384 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999.

<sup>118</sup> Tamtéž, s. 385

<sup>119</sup> Musil, Jiří. Česká společnost 1918-1938 – Několik závěrů z mezinárodního srovnání sociálních struktur. s. 376

<sup>120</sup> Španělská chřipka je onemocnění, které přenášejí ptáci, počet jejích obětí se v letech 1918-1920 odhaduje na 30-40 milionů lidí.

[http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0pan%C4%9Blsk%C3%A1\\_ch%C5%99ipka](http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0pan%C4%9Blsk%C3%A1_ch%C5%99ipka)

<sup>121</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře první republiky (1918-1938), díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). s. 49-50

<sup>122</sup> Tamtéž, s. 57

<sup>123</sup> Klímek, Antonín. Vítejte v první republice. s. 39-41

<sup>124</sup> Tamtéž, s. 41

Neutěšená sociální situace mohla nahrát bolševické víře v rozšíření bolševismu (když již k němu nedošlo za války). „I vůdce československých komunistů V Rusku Alois Muna byl před odjezdem do vlasti, a dokonce ne jednou, přijat v Kremlu k instruktivnímu rozhovoru přímo V. I. Leninem.“<sup>125</sup> Bolševické nebezpečí se však nenaplnilo.

Lze konstatovat, že československá sociální politika se v poválečné době řadila k nejpokrokovějším v Evropě. „Uzákoněna byla osmihodinová pracovní doba (dříve byla dvanáctihodinová<sup>126</sup>), podpory v nezaměstnanosti, široce založené nemocenské a úrazové pojištění a také byl zajištěn určitý vliv dělnictva na vedení podniků prostřednictvím závodních rad.“<sup>127</sup>

Velká pozornost byla věnována také školství. Všechny národy zastoupené v republice měly své základní i střední školy (a některé i školy vysoké – např. německá či ruská menšina). Věhlasu i za hranicemi republiky dosahovala univerzita Karlova, na níž studovali nejen českoslovenští studenti, ale i řada zahraničních.<sup>128</sup> Na Slovensku se situace ve školství, které bylo do té doby silně pod maďarským vlivem, zlepšila díky vybudování sítě slovenských základních i středních škol, na jejichž zřízení se významně podíleli čeští učitelé. V Bratislavě pak došlo k založení první slovenské univerzity (obdobný vývoj probíhal i na Podkarpatské Rusi).<sup>129</sup>

Po proklamaci republiky došlo rovněž k výraznému rozvoji sportu. „K nejvýznamnějším organizacím patřil český národně orientovaný Sokol, katolický Orel, sociálně demokratická DTJ (Dělnická tělovýchovná jednota), komunistická FDT (Federace dělnické tělovýchovy), německý Turnerský svaz (DTV).“<sup>130</sup> Vzrůstala oblíbenost hokeje, fotbalu, jakožto i plavání a tenisu.

V roce 1919 došlo rovněž k uskutečnění měnové reformy (na starosti ji měl ministr Rašín), nový oficiální název měny zněl československá koruna (ačkoliv se zprvu řešilo, zda název koruna není příliš „monarchistický“).<sup>131</sup> Z oběhu mělo být staženo na 50%

<sup>125</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře první republiky (1918-1938), díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). s. 58

<sup>126</sup> Olivová, Věra. Československá republika 1918-1938. Praha: Scientia, 1994. s. 37

<sup>127</sup> Pavlíček, Jaromír. Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989. s. 29

<sup>128</sup> Olivová, Věra. Československá republika 1918-1938. s. 38

<sup>129</sup> Tamtéž.

<sup>130</sup> Tamtéž, s. 39

<sup>131</sup> tím došlo k oddělení se od měny rakouské, která na tom po válce byla velmi špatně, a k omezení inflace.

Kárník, Zdeněk. České země v éře první republiky (1918-1938), díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). s. 60-63

„starých bankovek“, této výše se nepovedlo dosáhnout, přesto však reformu můžeme vidět jako poměrně úspěšnou.<sup>132</sup>

Hlavní sociální změnu přinesla pozemková reforma, která proběhla v dubnu 1919. V ní bylo ustanoveno, že přes 30% půdy patřící velkým vlastníkům (bylo to nad 150 ha zemědělské, resp. nad 250 ha vší půdy; většinou se to týkalo majetku bývalých šlechtických rodin) bylo za náhradu vyvlastněno a přerozděleno drobným rolníkům. Lesy si většinou ponechal ve svém vlastnictví stát.<sup>133</sup>

Dobře se vyvíjela situace v průmyslu. Inspirace (co se týče nových výrobních metod, organizace práce ...) přicházela hlavně z Ameriky. V tomto období se celosvětově známou stala např. obuvnická firma Tomáše Bati.<sup>134</sup>

---

<sup>132</sup> Klíček, Antonín. Vítejte v první republice. s. 42-44

<sup>133</sup> <http://ucitse.vitej.net/latka/dejepis>

<sup>134</sup> Olívová, Věra. Československá republika 1918-1938. s. 35

## **VI. HISTORICKÁ ANALÝZA KVĚTNA 1938 – BŘEZNA 1938, BOJ O PŘEŽITÍ**

### **VI. 1. Hitlerův plán na získání ČSR a česká snaha stát zachránit**

V květnu Hitler začal chystat svůj útok na Československo. Protičeskoslovenská nacistická propaganda dosáhla vrcholu. Rozhodující československá místa měla informace o tom, že Německo hodlá ČSR přepadnout („Fall Grün“) a sdělila své informace o pohybu německých vojsk k československým hranicím Anglii i Francii. Na žádost vojenských míst a s prezidentským souhlasem vyhlásila československá vláda 20. května 1938 tzv. částečnou mobilizaci. Byl povolán jeden ročník záložních oddílů, začaly být obsazovány pohraniční pevnosti ...<sup>135</sup> Anglie i Francie na československé počínání hleděly s nedůvěrou, ale po jistém váhání se přece jen postavily za Československo.<sup>136</sup> Německo však na vzniklou situaci pohotově zareagovalo – tím, že československé informace označilo za lživé. K tomu, aby svým tvrzením dodalo na důvěryhodnosti, naplánovalo návštěvu anglického a francouzského vojenského atašé do oblasti německo – československých hranic. Mezitím byla samozřejmě německá vojska stažena zpět a zástupci dvou západních mocností u hranic neshledali žádný pohyb německých vojsk.<sup>137</sup> V očích Anglie i Francie tak Československo bylo diskreditováno. Anglie a Francie naléhaly na ČSR, aby se nějak s Henleinem a jeho stranou dohodlo. A tak byl dne 20. července 1938 Benešovi britským vyslancem v Praze Newtonem předložen návrh na to, aby do Československa byl vyslán nezávislý prostředník, který měl za cíl obnovit přerušená jednání mezi československou vládou a SdP, tímto prostředníkem se měl stát sir Walter Runciman. Navenek vše mělo vypadat tak, že o nezávislého prostředníka požádal sám Beneš, ve skutečnosti tomu ale bylo tak, že prostředník byl Benešovi vnučen. 3. srpna tedy Runciman přijel do ČSR.<sup>138</sup> Lord o Československu nevěděl téměř nic a patřil k těm, kteří byli počítáni mezi germanofily. Koncem srpna předložil Beneš Runcimanovi a SdP návrh na řešení česko – německého problému (později byl tento návrh znám jako „třetí plán“), ve kterém bylo obsaženo, že

<sup>135</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003. s. 525

<sup>136</sup> Klímek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918–1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. s. 85

<sup>137</sup> Olivová, Věra. Československé dějiny 1914–1939, 2. díl. Praha: Karolinum, 1991. s. 275

<sup>138</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003. s. 552

během 8–10 let má být do veřejných služeb přijímáno stále více Němců, aby se dosáhlo proporcionality národnostního stavu.<sup>139</sup>

Beneš spěšně ještě před norimberským sjezdem přišel se svým „čtvrtým plánem“, který byl v mnoha bodech ústupkem SdP a de facto splňoval nejen body stanovené v karlovarských požadavcích, ale i další Henleinovy podmínky z 2. září. Tento plán byl dle Runcimana tím nejkrajnějším řešením, ke kterému se mohla vláda uchýlit. SdP jej nemohlo odmítnout, a tak se rozhodlo zvolit vyčkávací taktiku a čekalo na projev Vůdce v Norimberku. Henlein od sjezdu čekal, že na něm Vůdce učiní další krok ke svému vítězství. Na sjezdu v Norimberku došlo k výpadům proti ČSR, Goebbels řekl, že Československo je komunistickým nebezpečím pro Evropu, Göring zase o Čechích mluvil jako o „trpasličím nárůdku“, o kterém se neví, odkud přišel.<sup>140</sup> Netrpělivě byla ovšem očekávána řeč Hitlera. Ten se však vyhnul výzvě k povstání sudetských Němců a jeho řeč neobsahovala ani oznámení útoku Německa na Československo.<sup>141</sup>

Hned po skončení norimberského sjezdu se SdP pokusila provést v ČSR puč, do světa se roznášely zprávy o tom, že situace v Československu je již neudržitelnou, československá vláda ihned zasáhla. Puč byl potlačen a v osmi německých okresech bylo vyhlášeno stanné právo, na což sudetoněmecká strana reagovala tím, že odmítla s československou vládou jednat do té doby, dokud nebude stanné právo v daných oblastech odvoláno. Nezdařený puč byl německou nacistickou propagandou využíván k dalším útokům proti ČSR. Prezident vypracoval „pátý plán“ (obsahoval hraniční posuny a i částečnou výměnu obyvatel – Čechů a Němců), který již nebyl určen pro Henleina, ale přímo pro Hitlera, avšak tento plán se nikdy k Hitlerovi nedostal.<sup>142</sup>

Zemi pak opustil lord Runciman, jehož mise tu neúspěšně skončila, to byla další z proher Chamberlainovy zahraniční politiky. Chamberlain se odhodlal k tomu, že sám navštíví říšského Vůdce. Schůzka se uskutečnila 15. září v Berchtesgadenu, Hitler chtěl jednat nejprve o československé otázce, Chamberlain byl ochoten k tomu, aby sudetské oblasti byly připojeny k Německu (což Hitler prohlašoval za svůj poslední požadavek), ale řekl, že celou záležitost ještě musí konzultovat s vládou. Ještě 16. září se německá sociální demokracie v Československu pod vedením W. Jaksche pokusila vystoupit proti Henleinovu heslu „Heim ins Reich“ („Domů do Říše“), ale již nic nezmohla. 18. a

<sup>139</sup> Tamtéž, s. 555

<sup>140</sup> Tamtéž, s. 552-560 a 568-570

<sup>141</sup> Tamtéž, s. 570

<sup>142</sup> Tamtéž, s. 572-576



19. září proběhla v Londýně jednání Anglie a Francie o Hitlerových požadavcích. Nakonec bylo dohodnuto, že by se ČSR Hitlerovým požadavkům měla podříditi. Toto ultimátum bylo československé vládě předloženo ještě 19. září, doplněné výhrůžkami, že pokud by to vláda nepřijala, tak že Francie vypoví francouzsko – československou smlouvu. 20. září vláda ultimátum odmítla, což v Anglii i ve Francii vyvolalo rozhořčení. V noci z 20. na 21. září došlo k nevídanému francouzskému a anglickému nátlaku na Beneše, výsledkem toho bylo, že ultimátum bylo 21. září přijato. 22. září vypukly v ČSR demonstrace, před parlamentem se na výzvu Výboru na obranu republiky (v jehož čele stál Ladislav Rašín) sešlo čtvrt milionu lidí.<sup>143</sup> Téhož dne podala Hodžova vláda demisi a večer byla ustanovena nová vláda v čele s generálem Syrovým. 23. září byla rozhlasem vyhlášena mobilizace československé armády. V noci z 22. na 23. září probíhala další jednání Anglie s Hitlerem v Godesbergu, kde Hitler oznámil, že mu již berchtesgadenská ujednání nestačí a předložil i územní požadavky na Československo, které mají Maďaři a Poláci. Jednání v Bad Godesbergu ztroskotala, jelikož se Hitler dozvěděl, že Československo již mobilizovalo. Beneš se snažil dohodnout s Polskem, byl ochoten jim odstoupit Těšínsko, rovněž došlo k oživení Malé dohody. Částečně mobilizovala Francie a Anglie také učinila vojenská opatření pro případný válečný konflikt. Hitler poté vydal svůj ultimativní požadavek, že pokud ČSR nepřijme jeho godesberské požadavky do středy 28. září do dvou hodin odpoledne, tak Němci zahájí proti Československu válku.<sup>144</sup> Chamberlain znovu začal s Hitlerem jednat. Začaly se aktivovat i Spojené státy, jejich prezident Roosevelt poslal Benešovi telegram, v němž podpořil politiku appeasementu. Beneš požadoval řešení československého problému na mezinárodní úrovni. 28. září Chamberlain prohlásil, že bylo dosaženo dohody o schůzce zástupců Anglie, Francie, Itálie a Německa v Mnichově, tato konference byla svolána na 29. září 1938 a Hitler tak odsunul vyhlášení německého útoku na Československo o 24 hodin. Konference se dle původního návrhu měla zúčastnit i ČSR, což se však poté neuskutečnilo (viz. „jednali o nás bez nás“).<sup>145</sup>

---

<sup>143</sup> Tamtéž, s. 601

<sup>144</sup> Olivová, Věra. Československé dějiny 1914–1939, 2. díl. Praha: Karolinum, 1991. s. 312-317

<sup>145</sup> Tamtéž, s. 326

## VI. 2. Mnichovská dohoda

„Mnichovská konference začala 29. září ve 12.45 hod.“<sup>146</sup> Dohoda byla uzavřena kolem 23. hodiny, poté byla přeložena do čtyř jazykových variant, zástupci ČSR se výsledek dozvěděli v půl druhé ráno a kolem osmé hodiny se vrátili do Prahy. Beneš se ihned snažil spojit s Moskvou a získat její stanovisko k dané situaci, to se však včas nepovedlo. Po půl jedné odpoledne bylo dohodnuto mnichovský diktát přijmout, Krofta<sup>147</sup> toto rozhodnutí sdělil francouzskému a anglickému vyslanci v Praze, závěrem prohlásil: „Nechci kritizovat, ale pro nás je to katastrofa, jíž jsme si nezasloužili. Podrobujeme se a budeme snažit zajistit našemu národu život pokojný. Nevím, budou-li z rozhodnutí tohoto, učiněného v Mnichově, mít prospěch vaše země, ale jistě nejsme poslední, po nás budou postiženi jiní.“<sup>148</sup> Beneš si ve svých Pamětech zapsal: „A pak v Mnichově 30. září v noci byla našemu státu a národu zasazena rána palicí do hlavy, bez naší účasti a přes mobilisaci veškeré naší branné moci byla smluvna a podepsána čtyřmi velmocemi – a nám pak i vnucena – pro Evropu a celý svět osudná dohoda mnichovská.“<sup>149</sup>

Kvůli mnichovskému rozhodnutí musela ČSR odstoupit více než 41 000 km<sup>2</sup> svého území a přišla o 4,9 miliony obyvatel, z toho bylo milion a čtvrt Čechů a Slováků.<sup>150</sup> Odstoupením území ztratilo Československo pohraniční opevnění (pevnosti byly vydány i se zbraněmi), došlo k narušení dopravního systému země, k hospodářskému poškození ... Československo se tak stalo neživotaschopným útvarem.

## VI. 3. Od Mnichova ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava, tzv. druhá republika<sup>151</sup>

Po přijetí mnichovské dohody došlo k emigraci E. Beneše. Novým prezidentem se stal doc. JUDr. Emila Hácha a ministrem zahraničí byl jmenován proněmecky a

<sup>146</sup> Klímek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918–1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. s. 92

<sup>147</sup> Krofta byl ministrem zahraničních věcí, stoupencem Benešovy politiky. Do funkce nastoupil po Hodžovi.

<sup>148</sup> Dejmek, Jindřich. Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Praha: Karolinum, 1998. s. 344

<sup>149</sup> Dr. Beneš, Edvard. Paměti, od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis, 1948. s. 70

<sup>150</sup> Klímek, Antonín; Kubů, Eduard. Československá zahraniční politika 1918–1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. s. 93

<sup>151</sup> Druhá republika trvala jen 167 dnů

proitalsky zaměřený člen republikánské strany František Chvalkovský.<sup>152</sup> Byly vytvořeny pouze dvě politické strany - Strana národní jednoty (zastoupena tu byla většina radikálně konzervativních prvorepublikových politických stran a profašistických seskupení, v jejím čele stál Beran) a Národní strana práce (v níž byli zastoupeni sociální demokraté i část národních socialistů).<sup>153</sup>

Druhá republika postupně pohřbívala to, co bylo vybudováno za éry první republiky – parlamentní demokracie byla napadena, na Masaryka (jakožto i na Beneše) byla „házena špína“, česká armáda byla de facto zničena, došlo k omezení českého školství a vzdělávání ...

V závěru druhé republiky pak došlo k vyhlášení Slovenského štátu (14.3.1939) a o den později byl vyhlášen Protektorát Böhmen und Mähren (Čechy a Morava, což bylo území pod německou nacistickou správou), který trval až do konce války.<sup>154</sup>

#### **VI. 4. Sociální situace a vývoj československého obyvatelstva ve druhé polovině 30.**

##### **let**

V tomto období můžeme hovořit o překonání finanční krize (ačkoliv v pohraničních oblastech její důsledky pocítovali déle a hlouběji). Tato krize zasáhla nejvíce dělnictvo (nejpočetnější sociální skupinu), avšak nevyhnula se ani středním vrstvám (postihla rolníky, živnostníky, úředníky ...). „Střední vrstvy tvořily v Českých zemích nejpočetnější a ve 30. letech již nadpoloviční sociální složku, což svědčilo o poměrně vysokém stupni vyspělosti industriální společnosti.“<sup>155</sup>

Od poloviny 30. let bylo ještě zřetelnější než dříve, že politické a státní zájmy byly viditelně nadřazeny zájmům hospodářským. Sociální politika byla celkem úspěšná, avšak na první pohled byl vidět rozdíl mezi vývoj Československa a německými pohraničními oblastmi a ještě více bila do očí bída na Podkarpatské Rusi.<sup>156</sup>

Obyvatelstvo Českých zemí stále rostlo (již od dvacátých let) a v roce 1937 dosáhlo počtu 10 890 604 obyvatel (celkově Československo mělo patnáct a čtvrt milionu

<sup>152</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003. s. 633

<sup>153</sup> Tamtéž, s. 633-634

<sup>154</sup> [http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t\\_%C4%8Cechy\\_a\\_Morava](http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t_%C4%8Cechy_a_Morava)

<sup>155</sup> Kárník, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003., s. 53

<sup>156</sup> Tamtéž, s. 644-645

obyvatel, což jej řadilo do kategorie středně velkých států – např. větších než Maďarsko.<sup>157</sup> Ve druhé polovině 30. let v Čechách nejdále došla tzv. demografická revoluce a poklesl tak počet nově narozených dětí. Republika nezačala vymírat díky tomu, že došlo i k poklesu úmrtnosti.<sup>158</sup>

---

<sup>157</sup> Tamtéž s. 101-104

<sup>158</sup> Tamtéž, s. 102-107

## PRAKTICKÁ ČÁST

## VII. REALIZACE VÝZKUMU

Z uvedených periodik bylo získáno značné množství karikatur (v řádech tisíců, neuvádím zde přesný počet, jelikož se v této práci nejedná o kvantitativní analýzu), které jsem roztrídila do kategorií. Celkem jsem si stanovila šest hlavních kategorií, které (až na výjimky) obsahují velký počet podkategorií. Jedná se o následující kategorie: **1) domácí politika 2) zahraniční politika (vývoj v zahraničí) 3) zbrojení 4) starost o zachování míru 5) židi 6) politika obecně**<sup>159</sup>.

Podrobný formulář kategorií karikatur uvádím v příloze č. 1. Tyto kategorie byly stanoveny poté, co jsem prošla dva ročníky *Nebojsy* a dva ročníky *LN* a *Tvorbu* a hodnotila karikatury v nich obsažené. Protože se jednalo o příliš velký počet, zúžila jsem sémiotickou analýzu pouze na vybraná vyobrazení emočně značně zatížených témat.

Karikatury jsem pojala jako komplexní komunikát, tedy všímala jsem si jak obrazové, tak textové části obsahu, nutno podotknout, že obrazová část však měla mnohem vyšší vypovídající hodnotu (a zejména tomu tak bylo u kreseb významných autorů, snad o něco méně propracována byla obrazová část karikatury u kreslířů *Rudého práva*, rovněž ve *Smíchu republiky* je významově dominantní spíše textová část kresby). Pokud se vyskytovaly i barevné karikatury, můžeme se zabývat i sémiotikou barev, ovšem ta tvoří pouze okrajovou část, jelikož jednoznačně dominantní barvou (u barvených nebo částečně barevných karikatur) byla barva červená.

Při výzkumu kreseb jsem využila metodu Barthesova konotačního řetězce. Klíčové jsou zde tři pojmy: **denotace-konotace-mýtus**. Denotace je takové užití jazyka, kdy se míní to, co se říká, konotace je užití jazyka, při němž se míní něco jiného, než se explicitně říká, dle Barthesa je konotace vyšším převodem. Konotace se děje tehdy, když se znak, který je výsledkem předchozího vztahu označující – označované, stává v následném vztahu označujícím.<sup>160</sup> Mýtus nás pak odkazuje k obecně platným soudům (například mýtus, jak má vypadat moderátor/ka televizního zpravodajství).<sup>161</sup> Mýtus funguje jako příběh. Můžeme si ho představit jako složitě uspořádaný systém obrazů a myšlenek, které společnosti slouží k udržování a potvrzování smyslu vlastní existence.

<sup>159</sup> Do kategorie č. 6 jsem zařadila karikatury, které nebylo možno včlenit do ostatních kategorií (a podkategorií), jednalo se tedy o okrajové jevy. Dále jsem do této kategorie zařadila pásmo Karikatury ze zahraničí, které vycházelo na stránkách *LN*. Tyto karikatury jsem nezahrnula do analýzy.

<sup>160</sup> Hawkes, Terence. *Strukturalismus a sémiotika*. Brno: Strukturalistická knihovna, 1999. s. 94-101

<sup>161</sup> Jiráček, J., Köpplová, B. *Média a společnost*. s. 134

Lidé mají takové systémy obrazů a myšlenek uložené ve své mysli a považují je za dané, nezpochybnitelné a pravdivé, ačkoliv jsou to ve skutečnosti představy vytvořené společností a kulturou.<sup>162</sup>

U většiny zkoumaných okruhů nám vykrytalizovaly různé stereotypy zobrazení – např. pojetí R-U jako klece, Henleina jako slepice apod. (výjimku tvoří zobrazení parlamentních voleb roku 1919 a prezentace bolševismu a komunismu) - které můžeme považovat za mýtus platný v dané době, ačkoliv musíme mít na paměti, že dobový kontext (sociální, hospodářské, ale i politické podmínky oné doby) je nám vzdálen. Tato stereotypní zobrazení však nebyla naším primárním cílem, ačkoliv jsou rovněž zajímavá. Hlavním cílem bylo zachytit agendu emocí a stanovit, jaké emoce mohly být v příjemcích sdělení nejčastěji vyvolány.

Hodnocení karikatur a emocí, které obsahují, je subjektivní a nečiním si jakýkoliv nárok na generalizaci a objektivní platnost.

Výzkum jsem doplnila ukázkou karikatur – viz. příloha č. 2. V textu analýz je na tyto ukázky poukázáno prostřednictvím odkazu po čarou (následujícím po odkazu na pramen).

---

<sup>162</sup> Více in Barthes, Roland. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004

## VIII. ANALÝZA VYBRANÝCH TÉMAT V OBDOBÍ ŘÍJNA 1918 - PROSINCE 1919

### VIII. 1. Vyhlášení samostatné republiky a její recepce

Chceme zachytit, jak republika byla přijímána, zda pocity **nadšení** vystřídal postupně vystrážlivění nebo zda lidé byli ochotni dále republiku budovat. Nevěnujeme se zde problému vypořádání se s R-U, který je součástí samostatného rozboru a v jehož analýze se ukazuje, že kromě **nenávisťi** k R-U a **radosti**, že tento útvar skončil, se objevují i náznaky toho, že v R-U nebylo všechno tak špatné a že v nově vzniklé republice jsou některé věci podobné, ne-li horší. Tato zobrazení jsou však marginální.

Nejvíce karikatur na téma vzniku republiky se logicky vyskytovalo po jejím vyhlášení, další vzestup pak lze zaznamenat k výročí prvního roku její existence.

#### **Humoristické listy:**

1) **Víra ve vznik republiky a radostná očekávání:** Po vyhlášení československé samostatnosti bylo pociťováno **zadostiučinění**, **radost**, **nadšení**, ale zároveň se vyskytly i **obavy**, jak bude reagovat zahraničí, zda nový stát bez problémů uzná. Poukázáno bylo na to, že vznik státu je oprávněný, spravedlivý. Že český občan má za svou účast ve válce získat ocenění v podobě uznání Československa.

Záruka toho, že se stát konstituuje, je spatřována v americkém prezidentovi Wilsonovi, který je uznávaným diplomatem a jehož národy Rakouska, po nichž chce, aby se „rozešli“, (rádi) uposlechnou.

Důležitými pojmy, které charakterizují nový stát jsou: **svoboda**, **samostatnost**, **rovnost**, **právnost**. V dalších karikaturách se k nim přidává i pojem **spravedlnosti**. Implicitně se s těmito termíny spojuje pocit **národní hrdosti**, **národního uvědomění**, **pocity vítězství**, vymanění se z německého (rakousko-uherského) područí.

Všeobecně se **doufá**, že československý stát bude státem, v němž se jeho obyvatelům bude lépe žít, který bude spravedlivý, umožní lidem se seberealizovat, bude lépe uspokojovat jejich potřeby.

2) **Republika jako novorozeně.** Republika je vyobrazena jako miminko v zavinovačce, které v ruce drží český vlastenec, dítě se zrodilo pod českým státním znakem, jeho matka je ještě vyčerpaná, ale má blažený výraz v obličeji. Novorozeně se



směje, s **radostí** očekává, co jej na tomto světě čeká.<sup>163</sup> Nově ustanovená republika je tedy „nepopsaný list“, jsou v ní vložena pozitivní očekávání a je pouze na jejích obyvatelích, zda se naplní, či nikoliv. S jejím vyobrazením je současně spojena i bezbrannost (mimino se neumí postarat samo o sebe), která vyvolává touhu pečovat o ni a zajistit jí co nejlepší budoucnost.

**Emoční vyznění karikatur:** Československá republika je vítána **nadšeně**, Češi zažívají pocity **štěstí** a **radostného očekávání, naděje**. Věří, že v nově vzniklém státu se jim bude žít a dýchat lépe než, jak tomu bylo v despotickém Rakousku. Hlavní hodnotou se stává získaná svoboda, kdy občané zažívají pocit volnosti. **Nadšení** je tak velké, že se až zapomíná, že ruku v ruce se svobodou jde odpovědnost. Karikatury týkající se nutnosti budování a péče o stát se v prvních týdnech po jeho vyhlášení v Humoristických listech neobjevují, vše je zastíněno pocity **vítězství** a velké **radosti**. Budoucnost republiky je viděna radostně, ačkoliv je připomenuto, že to, jak se republika bude vyvíjet dále, se vlastně neví, její zrod však byl považován za velmi šťastný.

Do popředí rovněž vystupují pocity **národní hrdosti** díky vymanění se z pod nadvlády Rakouska-Uherska.

Tyto pocity **štěstí** jsou doprovázeny pouze **mírnými obavami**, zda nový stát bude západními mocnostmi uznán, ale zároveň je k jejich rozhodnutí vzhlíženo s **velkou nadějí**, že jinak tomu snad ani být nemůže.

### **Nebojsa:**

1) **Ztotožnění republiky se svobodou a zdůraznění zásluhy československých legií:** V souvislosti s vyhlášením samostatného Československého státu se nejčastěji vyskytuje pojem svoboda, jehož antonymem je v tomto případě pocit *stísněnosti*, nemožnosti volně v monarchii dýchat, pocit *utlačování* a nemožnosti se seberealizovat, můžeme jít však ještě dále, opakem svobody je i otroctví. Svoboda je hodnotou, pro kterou je třeba vzdát se i svých vlastních (sobeckých) zájmů a jednat v zájmu společnosti (postupovat jednotně, aby národ byl silnější).

Velká zásluha je na vzniku nového státu je přičítána činnosti legií. Legionáři jsou vnímáni jako národní symbol, jako ti, co **hrdě** bojovali a nenechali se zlomit, kteří v dálkách válčili (a mnozí z nich i padli) za vlast. Jejich symbolem je vlajka, která nad

<sup>163</sup> Humoristické listy, 8.11.1918, č. 46, s. 432, K. Vítek, obr. č. 1, příloha 2, s. 8

nimi vždy vlaje a odkazuje na jejich spojitost s českým národem a nasazení pro vyšší cíle. Nesmí se ovšem zapomenout, že činnost legií a i díky nim získaná svoboda je pouze počátkem tvrdé práce, jak to dokládá např. karikatura *Prapor legií* od Otakara Španiela, na níž zdecimovaní legionáři předávají vítězný prapor československému národu a říkají: „Ty vlajky uctěte. Jsou krví vydobyté. My prapor vztyčili, vy necht' jej udržíte!“<sup>164</sup>

Legionáři mají **obavy**, aby to, za co tvrdě bojovali, nepřišlo vniveč a nebylo zničeno. Pojem legionáři se nejčastěji vyskytuje dohromady s pojmem svoboda, což naznačuje, že legionáři nejen za svobodu bojovali, ale jsou i její zárukou a připomínkou, nemá se na ně zapomínat. Sami však již nestačí svobodu hájit, na její obraně se musí podílet celý československý národ. A právě k tomuto nesnadnému úkolu humorné kresby své recipienty vybízí – k **radostnému** budování státu a ochraně pracně vydobyté svobody.

K ročnímu výročí existence republiky se vyskytly karikatury opětovně oslavující tvrdě získanou svobodu, přičemž bylo poukázáno nejen na zásluhy legionářů, ale i na zásluhy občanů, jež se o republiku dobře starají, republiku tedy nelze chránit jen zbraněmi, ale i budováním pro stát, s vědomím, že nevyšší metou je zachování svobody.

Se vznikem republiky je připomenuto i datum 8. listopadu, tedy datum porážky českých stavů v Bitvě na Bílé hoře, jež český národ posléze uvrhla pod habsburskou nadvládu (objevuje se ovšem ale i jiný výklad dějin – např. u J. Pekaře). Toto datum je v českých dějinách vnímáno jako datum chmurné, které vzbuzuje **úzkost** a vyvolává pocity *stísněnosti*. Vyskytují se **obavy**, aby se Češi opět nevrátili pod německou nadvládu, musí proto hrdě nést prapor svobody a budovat stát.<sup>165</sup>

**2) Republika rovná se Masaryk:** Prezident Masaryk se stává zárukou svobody Československa. V karikatuře je nejdůležitějším symbolem státu. Je to štíhlý, vysoký muž v brýlích, který chce sloužit Československu a lidé věří, že právě on zajistí státu svobodu. Jeho vzhled naznačuje aktivní život, ostře řezané rysy v obličeji jsou známkou tvrdosti, ale i hrdosti, tento muž však umí být i pokorný, jak to naznačuje např. karikatura, na níž Masaryk klečí, klaní se republice a lidmi je on (i republika) **nadšeně** vítán.<sup>166</sup>

**3) Žena - republika:** Republika je nejčastěji explicitně znázorněna jako prostá žena, která má hlavu povětšinou mírně skloněnou, působí tedy pokojným, klidným a

<sup>164</sup> Nebojsa, 2.1.1919, č. 1, s. 7, O. Španiel

<sup>165</sup> Nebojsa, 6.11.1919, č. 45, s. 359, J. Štursa, obr. č. 2, příloha 2, s. 8

<sup>166</sup> Nebojsa, 19.12.1918, č. 7, s. 5. V Rabas, obr. č. 3, příloha 2, s. 8

mírumilovným dojmem. Je to žena nanejvýš křehká, starat se o ní musí nejen prezident Masaryk, který ji formuje k obrazu svému, ale i ostatní občané.

4) **Obavy o vývoj v pohraničí a na Slovensku:** Slovensko bylo ztvárněno jako slabá, zpusťšená země, která se však chce vzchopit, ukázat svou sílu k životu. Naopak německé pohraničí je viděno jako výbojně, využívající Československo, nechce být v tomto státě, ale žádá, aby mu bylo pomáháno (např. dodávkou potravin).

5) **Obavy o zachování vlasti:** Ihned po vyhlášení samostatnosti se objevují poukazy na to, že vlast je křehká a zranitelná, že si ji národ bude muset bránit, nemá pevné místo ve světě a pokud na ni někdo bude chtít útočit, je dost možné, že se mu podaří ji zničit, protože se vyskytuje velké množství míst, kde je vlast nejistá.

6) **Nespokojenost s republikou:** Sudetští Němci se distancují od nově vzniklého státního útvaru, necítí se zde doma. Ovšem i někteří Češi nejsou s republikou spokojeni. Přímo je poukázáno na čtenáře novin *Večer*, který byl vydáván agrárníky, kteří, pokud se jim stane něco špatného, obviňují z toho a nadávají na republiku. Příznivci agrárníků jsou vnímáni jako lidé, kteří si republiky neváží a nebudují ji.

**Emoční vyznění karikatur:** Svobodná, samostatná republika je československým obyvatelstvem **nadšeně** vítána a oslavována. Proti pocitům **šťěstí**, nevýslovné **radosti**, **hrdosti** na národ stojí pocity **opovržení** a **hněvu** vůči R-U, které je viděno jako utlačovatel Čechů. Do budoucna se vzhlíží s **nadějemi**, osud republiky je v rukou samostatného národa. Velkou oporou pro sebevědomí Čechů je činnost legií a prezidenta Masaryka, ti jsou adorováni jako zakladatelé vlasti. K pocitům nadšení se brzy připojují i **obavy**, zda český národ je připraven být národem samostatným, zda dokáže dále budovat a udržovat získanou svobodu.

S nadšením je vítána snaha všech obyvatel pracovat pro republiku, jelikož ta je vnímána jako křehká, nemá ještě jisté ukotvení ve světě, vzbuzuje pocity potřeby o ni pečovat.

Naopak s *nejistotou* je spojen vývoj v pohraničí i na Slovensku, *nedůvěru* je možno vycítit zvláště ve vztahu k sudetským Němcům, kteří jsou od počátku viděni jako ti, kteří se neúčastní budování republiky a kteří představují možnou hrozbu pro nově ustanovený stát.

### Smích republiky:

1) **Národ husitů:** V souvislosti se vznikem republiky je poukázáno na spojitost s Janem Husem (i Janem Žižkou), Češi jsou viděni jako národ husitů, jako těch, kteří pro pravdu trpěli, byli neústupní a stáli za svým, a nakonec se dočkali uznání (v paralele Žižky se jedná o bojovnost a odhodlání českého národa bojovat za svou věc). Do popředí tak vystupuje česká **národní hrdost**.

2) **Žena - republika:** Toto zachycení se vyskytuje v karikaturách *Smíchu republiky* nejčastěji. Po vzoru francouzské Marianne je i Československá republika znázorněna jako žena s červenou čapkou na hlavě, pokud je zobrazena nahá, pouze ve skvostných střevících a plédu přes záda, naznačuje to nedokončenost republiky, je nutno ji ještě dále budovat („upravit“), nahota je výrazem čistoty, prostoty, jasnosti, republika se nám odhaluje v celé své kráse a nic před námi neskrývá, zároveň však být nahý znamená i být zranitelným, křehkým.<sup>167</sup> Otázkou je, čím (do čeho) by se žena měla odít, mocní pánové mají různé zájmy – např. církev by ji ráda viděla v kutně.

Ať již nahá či prostě (většinou v bílý šat) oblečená působí žena - republika **hrdým** dojmem, hlavu má vztyčenou a postoj jejího těla je rovný, vzpřímený, je to žena kypřejších tvarů, má tedy dostatek (hubenost bývá naopak symbolem chudoby).

K výročí roku existence republiky publikoval K. Stroff na stránkách *Smíchu republiky* karikaturu, na které se žena - republika ve vlajce v národních barvách (symbol státu) vznáší nad různorodým davem, který zahrnuje jak knížata a vojenské velitele, kteří se zhrozeným výrazem prchají pryč, tak nadšeně jásající lidi a lidi s vlajkami cizích států (USA, Francie...), jakožto i legionáře se svou červenobílou vlajkou, kteří republiku naopak oslavují. Sama žena - republika (znovu pouze zpola oděna) má za hlavou mírovou ratolest, symbol míru, klidu a pokoje, samotný fakt vznášení se naznačuje, že má nebeské, andělské vlastnosti. V jedné ruce drží rudou pochodeň a z druhé odhazuje okovy, jimiž byla za Rakouska - Uherska nemilosrdně spoutána. Pochodeň naznačuje *odhodlání nevzdat se a bojovnost*.<sup>168</sup> Okovy jsou naopak znakem nsvobody a ponížení, těchto pocitů se však již zbavuje.

3) **Republika vzdává hold legionářům:** Legionáři jsou „spoluotci-zakladateli“ státu, díky nim se podařilo dosáhnout samostatnosti, oni bojovali a umírali pro vlast v cizině a *víra* v ně a v jejich disciplínu a morální zásady je vkládána i do dalšího budování a udržení státu.

<sup>167</sup> Smích republiky, 1.3.1919, č. 1, s. 1, Fr. Ženíšek, obr. č. 4, příloha 2, s. 8

<sup>168</sup> Smích republiky, 25.10.1919, č. 35, s. 1, K. Stroff

4) **Dítě - republika:** Na republiku se pohlíží i jako na dítě prezidenta Masaryka, který je skutečným otcem vlasti. Jeho „dět'átko“ však má starosti o vývoj státu, dívá se z okna s **obavami**, že všude vidí jen barvy černé (barva **smutku**, smrti) a rudé (barva boje, krve) a nikde žádnou modrou (symbol **naděje**). Sám „tatiček Masaryk“ je posmutnělý, má zamyšlený výraz, ale **nadějí** je, že právě on drží dítě - republiku ve svých rukou, v něj jsou vkládány **naděje** všech občanů, kteří si přejí existenci státu.<sup>169</sup>

Republika je vyobrazena dále i jako zrovna narozené nemluvně, které však má nepostradatelnou červenou čapku a je ztotožněno se svobodou, nový stát je tedy výrazem křehké svobody, která právě přišla na svět.

5) **Republika personalizována lvem:** Lev je symbolem českého království. Je to zvíře ušlechtilé, silné, udatné, je „králem zvířat“. Vyjadřuje bojovnost, **hrdost** a neústupnost, jen svým postojem zažene několik nepřátel. Lev je spojen se silou i rozvážností, není ovšem radno si s ním zahrávat, protože kdyby se rozzuřil, nedokázal by se ovládnout. Na hlavě má opět červenou čapku, která zastupuje státní symboliku.

6) **Republika rovná se svoboda a budování:** Oslavuje se, že došlo k **vítězství** myšlenek Velké francouzské revoluce – volnost (svoboda), rovnost (všech lidí, ale můžeme to vztáhnout i na rovnost všech národů obývajících republiku), přáním je, aby došlo k bratrství, to, že jeho požadavek nebyl ještě naplněn je dáno problémy v Československu - vývojem na Slovensku a vývojem pohraničí, které vzbuzují **obavy**, aby nedošlo k narušení i zbylých hodnot.

Svoboda je vnímána jako vytoužená hodnota, o níž Češi dlouhou dobu pouze snili a teď se stala skutkem – „*Tak přijde jaro nejskvělejší krásy, o jakém pouze snila česká zem. Blýská se v dálkách na nejkrasší časy: to svobodni, že jsme a zůstanem!*“<sup>170</sup> Svoboda je pocit *volnosti*, nových možností a **nadějí**, zároveň je však připomenuto, že je nutno o ni stále pečovat. Protože, kdo se stará o zachování svobody, stará se o zachování státu.

Ačkoliv lidé nezažívají pouze opojné pocity **štěstí** a **vítězství**, ale řeší i sociální a zásobovací problémy – např. s nedostatkem uhlí, mají stále na mysli své vítězství nad utlačovateli z Rakouska, a i v zimě je hřeje potěšení vidět české nápisy (namísto německých či německo – českých). Česká řeč se stává výrazem vědomí vlastního národa a vlastenectví.

<sup>169</sup> Smích republiky, 8.3.1919, č. 2, s. 8, K. Stroff, obr. č. 5, příloha 2, s. 9

<sup>170</sup> Smích republiky, 12.4.1919, č. 7, s. 4, J. Rubeš

7) **Obavy o osud republiky:** Někteří občané s nevolí pocítují, že by pro republiku měli pracovat, jedná se hlavně o ty, kteří se za minulého režimu měli velmi dobře, jsou to tlustí lidé, nekulturní, které obtěžuje cokoliv dělat, jde jim jen o jídlo a o vlastní prospěch, a zájmy republiky jim na srdci rozhodně neleží. A právě ti se snaží republiku podkopat a zničit, nemusí se jednat pouze o Němce, i když na ně karikatura v tomto případě míří spíše.

Varováno je před výkladem slova svobody jako absolutní možnosti dělat si, co se komu zlíbí, aby republika fungovala, je zapotřebí někoho, kdo poroučí a lidí, kteří poslouchají, pokud by tomu tak nebylo, může se republika stát minulostí.

Pro klidný vývoj státu je zapotřebí jednoty, umění dohodnout se. Jako možní nepřátelé republiky jsou viděni tři národy – německý, maďarský a polský.

**Emoční vyznění karikatur:** Se vznikem republiky jsou spojena *radostná očekávání*, je přijímána s neskrývaným **štěstím a nadějemi**. Je chápána jako výzva vzít věci do svých rukou, moci stát se odpovědným za chod věcí. Je něčím, co nám bylo po zásluze dáno a je na nás, jak s tím teď naložíme. Ze slabé republiky, která potřebuje všemožnou podporu (legií, prezidenta, ale i obyčejných lidí), se může stát republika silná, hrdá a spravedlivá (symbolizována lvem), která, když bude chtít, porazí každého nepřítele, protože jedná na straně práva. V lidech je tak povzbuzována **hrdost** na vlastní národ a úsilí, aby se účastnili budování státu, že na nich záleží, jaká republika bude. Do budoucnosti se tedy hledí optimisticky, ale střízlivě. Češi si uvědomují problémy, které mohou nastat při soužití různých národů, ale i různých lidí v jedné republice.

### **Šibeničky:**

1) **Žena - republika:** Mladá žena - anděl kyprých tvarů oblečená v červené šaty, s červenou čapkou na hlavě, vzdává svůj dík legionáři, který do země zašlapává německého orla (z hlavy jí padá koruna – symbol monarchie a jazyk má vyplazený, ohnivě rudý, křídla roztažena, zvíře je mrtvé, přesto působí hrůzostrašně). Žena má bosé nohy, působí tak prostě, skromně, úsměv a růžolící tváře značí radost a vděk legionáři za to, že díky činnosti legií mohla začít žít. Je chápána jako nadpozemská bytost (anděl), která však má velkou sílu.

Žena republika je nazvána českou Mariannou (paralela s francouzským státním symbolem). Má zabezpečit nejen práva národů, ale i práva lidí, jsou v ní vkládány **naděje**, jelikož je to žena silná, v jedné ruce nese pochodeň, která značí odhodlání, jít

bojovně k „novým, lepším zítřkům“, a v druhé květině, ty jsou symbolem jara, oslavou dělnického svátku (jelikož je květen), jsou symbolem smíru a dorozumění. Výraz ženy je tvrdý, má mužské rysy v obličejí, široké obočí i ústa, bujné poprsí a silné ruce, nevypadá jako křehká žena, ale spíše jako tvrdě pracující dělník.<sup>171</sup>

Na další karikatuře se žena - republika snaží zamést škody, které napáchal československý lid, má **obavy**, jak to s ní bude dál, pokud si lidé nebudou vážit toho, co mají. Občané jsou zde nazíráni jako služebníci republiky, v praxi to ovšem neplatí. Místo, aby republiku budovali, myslí spíše na své vlastní zájmy, karikatura má povzbudit veřejnost, odvrátit ji od vlastních každodenních starostí ke starosti největší – starosti o zachování a budování republiky.

Republika je i v Šibeničkách opětovně spojena s ideou svobody, ovšem na druhou stranu je poukázáno na to, že lidé sice po svobodě toužili a chtěli ji, ale když ji nyní mají, neumí si jí vážit, zapomněli na to, jaké to je být nesvobodný. Svoboda vystupuje jako smutná žena, která se z výšky dívá na hádky prostých lidí (o peníze...), je nahá a nešťastná. Působí bezbranným dojmem, ačkoliv je statné postavy, nyní je usouzená. Vzbuzuje tak **lítost**.

**2) Pocta legionářům:** Legionáři jsou považováni za ty, co přinesli a vydobyli svobody. Nyní se navracejí do republiky, domů, nad hlavou jim vlají červenobílé prapory a nový stát je rád vítá. Republika je nejen zárukou svobody, ale vládne v ní i spravedlnost (znázorněna v podobě zpola oděné ženy, jež si právě strhává pásku z očí a vidí přicházející legionáře), zatímco předtím tu nebyla, neměla tu své místo.

**3) Republika personalizována lvem:** Lev přebírá lidské vlastnosti – umí chodit po dvou, mluví, je symbolem vládce, který je silný, rozhodný a když bude zapotřebí, tak i bojovný. Nechce být monarchou, místo královské koruny si na hlavu nasazuje červenou čapku. Koruna je symbolem bývalého státního zřízení, od něhož se Československý stát chce distancovat. Koruna je i symbolem honosnosti, zatímco čapka je symbolem prostoty, nepovyšování se nad ostatní.<sup>172</sup>

**4) Obavy o vývoj republiky:** Nejčastěji se objevuje **obava**, aby republika nebyla vydána napospas bolševickému nebezpečí, aby v republice byl pořádek a občané si jí vážili.

<sup>171</sup> Šibeničky, 1.5.1919, č. 1, s. 1, V. H. Brunner

<sup>172</sup> Šibeničky, 9.1.1919, č. 19, s. 145, J. Lada, obr. č. 6, příloha 2, s. 9

**Emoční vyznění karikatur:** Vyznění karikatur zobrazených na dané téma v *Šibeničkách* je značně podobné jako u ostatních třech časopisů. Pocity **nadšení** nejsou sice tak silné, největší váha je kladena na **starost** o další vývoj republiky, je tu burcování lidí, aby nepřestali budovat a starat se o republiku, protože jen tak bude moci být republika státem silným, v němž lidé nebudou muset mít strach a budou chráněni před vnějším světem. V lidech je povzbuzován pocit *kolektivity*, že společně lze dosáhnout velkých věcí, že lidé nemají být sobečtí, ale mají bojovat pro vyšší cíle. Částečně lze pozorovat jisté *rozčarování*, že nebyla naplněna očekávání, kdy se po vyhlášení samostatnosti mohlo zdát, že všechno půjde samo, a ne že bude zapotřebí se dále snažit.

**Shrnutí:** Ve všech analyzovaných periodických převládala po vyhlášení Československé republiky **radost** a pocity **zadostiučinění**. Pocity **rozjařenosti**, vydobytého **šťěstí**, které nepřišlo jen samo od sebe, ale bylo potřeba si jej získat a zasloužit (zde jsou oslavováni hlavně legionáři a později i T. G. Masaryk), byly doplňovány **nadějí** a **nadšením**, že občané budou mít vliv na povahu nového státu, že se o něj budou moci starat a utvořit si jej k obrazu svému. S tím je ovšem spojen i pocit odpovědnosti, kterou nelze přenést již na někoho jiného, obyvatelé republiky se sami musejí postarat o to, aby stát uchránili před možným nebezpečím. **Obavy** vzbuzuje zejména vývoj v pohraničí a problém českých (sudetských) Němců, kteří jsou vnímáni jako rušivý elementem v republice (kvůli tomu, že jsou v opozici vůči státu a stávají se tak možným nepřítelem republiky, pocity Čechů vůči nim jsou negativní, zahořklé).

Je zajímavé, že ačkoliv pocity štěstí byly dominantní, brzy se objevily i **obavy**, zda nový stát dokáže svou vyzískanou pozici uhájit a zda českoslovenští občané za něj přijmou odpovědnost. Tyto obavy mohly pramenit z toho, že Češi do nynějška žili v monarchii, kde zažívali pocity utlačování a nespravedlnosti, spojovala je kritika stávajících poměrů, ale neochota a hlavně nemohoucnost cokoliv měnit. Naučili se tedy dobře kritizovat, ale nikoliv věci měnit, a proto je jejich počínání v republice sledováno do jisté míry s **nedůvěrou** a **pochybnostmi**. Ovšem pozitivisticky převládá **naděje**, že problémy se podaří překonat a republika bude státem silným a ve světě uznávaným.



## VIII. 2. Vyrovnání se s minulostí, personifikace R-U

### Humoristické listy:

1) **Rakousko - Uhersko (Austria) jako stará, zničená, příp.umírající žena:** R-U je prezentováno matkou Austrií, která je zachycena jako zbídačená žena, jež je tak slabá, že nemůže vstát z postele, její zdravotní stav konzultuje dokonce americký prezident Wilson, otázkou je, zda přesto přežije, dle Wilsona je nutná amputace.<sup>173</sup> Je tedy naznačeno, že Rakousko má ještě možnost záchrany a přežití, ale pouze, když se vzdá a nebude chtít vrátit „staré pořádky“. Pokud ještě úplně neumírá, je zničená, má prázdný pohled (vypadá to, že všechno je jí již jedno), strhané rysy v obličejí. Naznačeno je, že si za své problémy, které jí teď hrozí smrtí, může sama, že byla nespravedlivá (vůči českému obyvatelstvu, že vždy nadržovala Němcům a ohledy brala i na Maďary) a toto je *odplata*. Je sama tak vyčerpána, že na žádném z obrázků nemůže ani sama stát. Pokud sedí – na trůně – působí to značně ambivalentně, jelikož trůn je symbolem vládnutí, má na něm být osoba silná, rozhodná, mocná, zatímco zde - na rakouském trůnu - polosedí pololeží slabá, zhroucená postava, která vzdychá a nemá již absolutně žádnou vůli, při životě ji musí držet lékař. Sama o sobě tedy není schopna další existence.<sup>174</sup> Je zapotřebí jí pomoci.

Její zobrazení by za jiných okolností vyvolávalo pocity **lítosti** nad nemohoucnou ženou, ale v této situaci, kdy Češi Austrii **nenávidí**, je jí její slabost přána, je jí přáno, že dopadla takto špatně, jsou to pocity **zadostiučinění** a opojného **vítězství** a **štěstí**, že došlo ke zničení hrdé Austrie.

2) **R-U jako orel:** Orel „je robustní pták s dlouhým ocasem, velkými a silnými spáry, silným zobákem a širokými křídly.“<sup>175</sup> Tento encyklopedický popis naznačuje, že R-U je silné, hrdé a tvrdé, je těžké porazit orla holubicí (symbolem českého národa), která je známa svou mírumilovností a mírností. Zobák bývá ještě zvýrazněn tím, že je nakreslen červenou (rudou barvou), je spojen s klováním, můžeme tuto jeho barvu interpretovat i v tom smyslu, že zobák je krvežíznivý (klove a ničí ostatní národy). V další karikatuře je poukázáno na to, že rakouský orel měl nejen značné vojenské ambice, ale že kvůli němu (kvůli jeho rozpínavosti a necitelnosti) zemřelo i mnoho prostých lidí (Slovanů).<sup>176</sup> Orel vyvolává pocity *utlačování*, *nesvobody*, zároveň je

<sup>173</sup> Humoristické listy, 15.11.1918, č. 47, s. 437, J. Kočí, obr. č. 7, příloha č. 2, s. 9

<sup>174</sup> Humoristické listy, 22.11.1918, č. 48, s. 445, R. Horský

<sup>175</sup> [http://cs.wikipedia.org/wiki/Orel\\_skaln%C3%AD](http://cs.wikipedia.org/wiki/Orel_skaln%C3%AD)

<sup>176</sup> Humoristické listy, 13.12.1918, č. 51, s. 467, K. Vítek

ovšem hrdým symbolem rakouského (i německého) národa, tím spíše u Čechů vzbuzuje **odpor a hněv** a jeho zničení, **ponížení** se setkává s **nadšeným** přijímáním.

**3) R-U a idea velkoněmectví jako zvíře (vyjma zobrazení R-U jako orla):** Zde se vyskytují čtyři podobenství – mrtvý drak, dravý vlk, opelichaná, malá slepička a mrtvá žába. Tři ze čtyřech humorných zachycení R-U (a velkoněmectví) v analogii se zvířetem jej popisují jako mrtvé či úplně zničené zvíře, pouze u agresivního vlka je třeba si dávat pozor, ačkoliv i v tomto případě je nucen uposlechnout a navrátit ovci (zastupující Čechy či obecněji Slované), kterou ukořistil. Vlk je rychlý, hbitý, má zuřivě vytasený zuby, musí se před ním být neustále ve střehu.<sup>177</sup> Češi si toto **nebezpečí** uvědomují, a ačkoli jsou zobrazeni v podobě mírné a poddajné ovce, nejsou **bezbranní**, jelikož jednájí ve jménu spravedlnosti.

Krocán (z něhož se posléze stane slepice) i žába na sobě nesou nápis velkoněmectví a touto ideou si připadají tak mocné, že narostou do velkých (v případě žáby dokonce do obrovských) rozměrů. Ukazuje se však, že platí známé přísloví *pýcha předchází pád*, obě zvířata skončí špatně – žába samým nafukováním praskne a z hrdého německého krocana se stane otrhaná, malá slepička, která je takřka holá. Slepice bývá spojovaná s hloupostí, s rozkřičeností (viz. její kdákání), žabu pak můžeme vidět jako „žabu na prameni“, která nedovolí ostatním svým obyvatelům (kromě Němců a Rakušanů, částečně i Maďarům) volně dýchat, která je škrtí a de facto zabíjí. Příklad R-U (a velkoněmectví) k mrtvému draku je zvláště povedený. Drak je symbolem moci, síly, drak může čpít oheň a síru, je nebezpečný. Drak je navíc zachycen barevně – má červenou barvu, která evokuje bojovnost, agresivnost, je spojena s krví a může být spojována i se smrtí. V karikatuře J. Kočího<sup>178</sup> je však drak mrtvý, leží na zádech s vyplazeným jazykem a je vítězoslavně odvážen českým Honzou (setkáme se zde se stereotypem českého Honzy. Honza je v karikatuře typizovaným představitelem českého národa, v Německu to pak bývá Michl). Díky „smrti monarchie“ (která zde tedy vystupuje v podobě zlého draka, kterého je přece v každé pohádce potřeba zabít a za to si vysloužit odměnu – většinou v podobě půlky království a princezny k tomu) může začít žít český národ, v paralele k pohádkám odměnou pro odvážného Honzu není půlka království a princezna k tomu, ale království celé, resp. zisk samostatné republiky.

**4) R-U zastoupeno císařem Karlem Habsburským:** Karel Habsburský je zde podáván jako zbankrotovaný král, který právě přišel o vládu a bude pro něj těžké se

<sup>177</sup> Humoristické listy, 13.12.1918, č. 51, s. 466, L.B.

<sup>178</sup> Humoristické listy, 22.11.1918, č. 48, s. 444, J. Kočí, obr. č. 8, příloha č. 2, s. 9

s tím smířit (v tomto případě se vyskytují i jen textové odkazy, kde tedy Karel není zachycen přímo karikaturistickým vyobrazením), musí si sbalit kufry a odejít.

Je vnímán jako monarcha, který by se ovšem znovu rád vrátil. Má sice strach, ale kdyby se vyskytla vhodná příležitost, neváhal by. Jak je vidět, setkáváme se zde se dvěma jeho vyobrazeními – jako zničený, poražený člověk, který je nucen odejít, má pokorný výraz a přijímá (je nucen přijmout) svou porážku a s vyobrazením, kdy je opět oblečen jako král a čeká jen na vhodnou příležitost k návratu, často je zachycen i ve společnosti německého císaře Viléma II, který je vnímán jako jeho opora a podpora. Na jedné straně vzbuzuje až pocity **soucitu**, na straně druhé **obavy** z toho, že by znovu mohl získat moc.

Oproti vyobrazením jiných postav nehraje ústřední roli při pohledu na něm jeho obličej, výraz tváře (tvář je většinou konstantně zobrazena, nevýrazný obličej s knírkem), ale jeho oblečení – jednou je vandrákem, který téměř o žebrácké holi musí odejít, a podruhé je honosně oděným monarchou, který by se rád dostal k trůnu.

Na jeho vyobrazení, zvláště pokud je na tom zrovna nuzně, nechybí láhev s koňakem. Naznačuje to jeho zálibu v pití.

**5) R-U jako klec:** Klec je symbolem vězení, z něhož není lehké uniknout a někdy to není vůbec možné, klec může z venku vypadat vcelku honosně (v tomto případě nazdobená monarchistickým baldachýnem), uvnitř je však prázdná. Je místem nedobrovolného pobytu. A právě klecí bylo Rakousko pro Čechy (české země jsou zde reprezentovány bílou holubicí, jež konečně může odletět). Klec v tomto případě vystupuje jako opak svobody. Implikuje pocity *nesvobody* a *poddanství*, je těžké se proti ní postavit, pokud se člověk dokáže z klece dostat, tak jako tomu bylo v případě Čechů, dochází k zažívání opojného pocitu **svobody** a **radosti**.

**6) R-U jako čert:** Čert je symbolem pekla, jeho opakem je anděl a nebe, mír. Čert je velký, má pekelně rudou barvu, ale je již držen na řetězech. Role se tedy obrátila, čert už není tím, kdo vězní (Slovany), ale je sám ovládán. Ovšem jeho velikost, velké neforemné tělo, dlouhý rudý vyplazený jazyk a rohy upozorňují, že kdyby nebyl čert takto zkrocen, je stále velmi **nebezpečný** a vyvolává tak **hrůzu**.<sup>179</sup>

**7) R-U jako cirkus:** R-U drželo své podřízené národy v kleci, nenechalo jim volnost a svobodu, byly nuceny „skákat tak, jak Rakousko - Uhersko pískalo“, nyní však se mu část „zvěřince“ rozutekla a *c. k. rakouský cirkus* je neúplný, zbylo mu jen

<sup>179</sup> Humoristické listy, 6.12.1918, č. 50, s. 464, J. Kočí, obr. č. 9, příloha 2, s. 10

vlastní porobené obyvatelstvo. Krotitel (sám představitel státu) jen zklamaně stojí, má sice v ruce bič, ale nemá již, koho by bičoval. Má smutný výraz a vypadá, že se každou chvíli rozpláče.<sup>180</sup> Připodobnění k cirkusu značí, že národy v R-U byly utiskovány, byly nuceny hrát úlohu a chovat se tak, jak jim nařizoval stát, jehož nedobrovolnými obyvateli se stali. Cirkus je symbolem něčeho veselého, ovšem baví se jen sám krotitel (či majitel) cirkusu a diváci, ti utlačovaní se bavit v žádném případě nemohou.

**8) R-U jako něco rozbitého, nefunkčního:** Do konce roku 1918 se vyskytla jedna taková karikatura, která R-U připodobnila k rozbitému gramofonu značky *Monarch*, je zde tedy vidět paralelu, není se co divit, že gramofon této značky nefunguje, když monarchie je už minulostí.

**Emoční vyznění karikatur:** R-U je viděno jako stát, který potlačoval práva Čechů, choval se k nim macešsky a Češi jsou rádi, že toto zřízení, které si sami nezvolili, do něhož byli nedobrovolně uvrženi, končí. Nad karikaturami zničené, slabé či dokonce umírající matky Austrie lze zažívat pocity **radosti** a **šťěstí**, nesetkáme se zde se **smutkem** nebo **lítostí**, což by byla emoce odpovídající umírání.

U vzpomínek na ještě trvající Rakousko je silně cítit přímo **nenávisť** k tomuto zřízení. Emočně je zobrazení velmi silné – nejedná se o pouhý **hněv**, ale čirou **nenávisť**.

Ve vyobrazeních se tedy střídají protikladné pocity, *radost, štěstí, oslava něčeho nového* a oddechnutí si od starých pořádků, pocity **zadostiučinění** spolu s **nenávisť**, **hněvem**, **opovržením**, přičemž dominantní je právě nenávisť, která je spojena i s pocity *ublížení a ponížení*.

Samotné zvířecí připodobnění monarchie může být nazíráno jako opak něčeho lidského, humánního, zrovna tak jako její zobrazení jako bájného draka či čerta. Čert je spojen s podzemím, s horkem, s tím, že tam se dostanou jen ti špatní a přesně to personifikuje Rakousko, je špatné, prohnilé, má zlou, nelidskou duši a proto si nezaslouží žádné *lítosti* ani *slitování*.

Karel Habsburský je pak ubožák, který však přesto, že je zničen, znovu usiluje o moc, vzbuzuje pocity **opovržení** a **zhnusení**, je mu přáno, aby dopadl co nejhůře a vyjádřeno je přání, aby se hlavně už nevrátil. Jeho případná restaurace vzbuzuje **obavy** (toto téma se však stává aktuálnější až v pozdějších letech). Na druhé straně může být hlavní viník války a válečných útrap viděn v německém císaři a ponížený rakouský

<sup>180</sup> Humoristické listy, 13.12.1918, č. 51, s. 472, RA

monarcha může vzbuzovat *lítost* a částečný *soucit*. Ovšem **opovržení, nedůvěra** v něj a pocity **zadostiučinění** nad tím, jak špatně dopadl, jednoznačně převažují.

### Nebojsa:

1) **R-U jako zvíře:** Vyskytuje se zde prezentace bývalého státu jako zničeného zvířete, např. utopeného orla, který sice ještě na hlavě má monarchistickou korunu (symbol rakousko - uherského království), ale je celý zplihlý, olysaný...<sup>181</sup> Text pod karikaturou zní „*po řece Vltavě plave krokodýl*“. Krokodýl je cizokrajné, nebezpečné zvíře, které se v našich krajích nevyskytuje, přirovnání orla ke krokodýlu může být vnímáno jako něco neskutečného, jako vyskytnutí se něčeho, co do našich krajů nikdy nepatřilo. R-U je považováno za cizí stát, který nebyl Čechy přijímán a teď, když jej vidí jako mrtvé zvíře, mohou tomu stěží uvěřit, že monarchie byla poražena.

To, že monarchie (opět prezentována královskou korunou) byla slizká, nevyzpytatelná a útočná, je vyjádřeno jejím zpodobněním jako hada.

2) **R-U jako země, na niž se vzpomíná (negativně, ale i pozitivně):** Pozitivně na ni vzpomínají hlavně ti, kteří v nynějším Československém státě přišli o určité výhody či jim jsou tato ocenění k ničemu (dokonce by se dalo říci, že v karikatuře se může skrývat jisté přirovnání prasat k Němcům, kteří zůstali v nově konstituovaném státě a trpí zde nejvíce). Ti, co vzpomínají jsou přirovnáni k prasatům, což můžeme chápat jako lidi, kteří myslí jen na svůj prospěch, dbající jen z čeho by co získali. A právě tyto lidé (prasata) mohou zažívat pocity *zklamání* a *touhy* po návratu starých pořádků. Značně negativně je hodnoceno rakouské udílení vyznamenání, šlechtické tituly... . Člověk si musí zvyknout, že časy se změnila a že mizí staré rakousko - uherské instituce, že již není císařpán a změnila se forma uspořádání státu apod.

Vyskytují se ovšem i karikatury, které říkají, že za R-U zde byl větší pořádek (např. co se týče školství).

3) **R-U personalizováno Karlem Habsburským:** Jako král je symbolizován korunou na hlavě, hlavu však má mírně skloněnou a do obličeje mu nevidíme, jelikož je k nám otočen zády, zároveň se vyskytuje připodobnění jeho (jakožto i dalších monarchů – Hohenzollerna...) ke smrti. To, že nevidíme obličej, nám neumožňuje lépe poznat pocity samotného monarchy. Opět tedy samotný obličej i jeho výraz ustupují do pozadí a stěžejní výpovědní hodnotu má oblečení a postoj. Ačkoliv je pokořen, jeho honosný

<sup>181</sup> Nebojsa, 31.10.1918, č. 1, s. 3, H, obr. č. 10, příloha č. 2, s. 10

oblek a koruna (symbol nadvlády) zůstává zachován. Habsburk je prezentován jako někdo, kdo kolem sebe šíří zkázu, neštěstí a smrt, měl by odejít.

**Emoční vyznění karikatur:** Oproti karikaturám obsaženým v *Humoristických listech* se zde vyskytují nejen negativní vzpomínky na R-U. **Opovržení** budí rakouské bezcenné udílení vyznamenání, šlechtické tituly, nerovnost zacházení s národy obývajících monarchii. I v tomto časopise je možno jako hlavní emoci nalézt **nenávisť** vůči R-U a jeho politice a **radost** z toho, že monarchie padla, zároveň se však můžeme setkat i s **obavami**, zda opravdu bylo v minulém státě vše špatné, zda jsme si neměli z Rakouska „něco ponechat“. Sám představitel monarchie – Karel Habsburský – je vnímán a zobrazován jako sebestředný muž, který je bez svých ozdob a koruny nicotný, vzbuzuje i **lítost** (a nejen **hněv** a **nenávisť**), když je nucen odejít.

### Smích republiky:

1) **R-U jako stát vzbuzující obavy, který utlačoval Čechy:** Poukazováno je na to, že teď se již nikdo v republice nemusí bát, že Rakousko (ačkoliv není obrazově ztvárněno, ale mluví se o něm), bylo státem, který nedovolil volně dýchat ani lidem, ani přírodě, bylo státem, který vzbuzoval **strach, tíseň a obavy**. Lidé museli být loajální, ačkoliv nechtěli. Vyčítáno je, že mnohé české zvyky téměř vymizely, protože nebyly bývalým státem podporovány (např. česká hra na dudy). Ovšem čím více byl český národ utlačován, tím víc rostlo jeho vlastenectví a očekávání. Pocity očekávání někdy vystřídaly pocity *rozčarování až zklamání* (viz. např. konstatování, že nohy ve frontě bolí stejně jako za R-U<sup>182</sup> či že šampaňské – pití bohatých – je vlastně nyní horší, než bylo dříve), R-U bylo vnímáno jako něco, čeho se Češi chtěli zbavit a čekali, že až to nastane, bude všechno lepší, realita ale byla poněkud odlišná.

Varováno je před tím, aby se poměry nevrátily zpátky, aby Češi neuvěřili, že to s nimi Rakousko (personalizováno typickým Vídeňákem, který nese českému lvu srdci na talíři – naznačuje tedy, že ho má opravdu rád a že s ním bude jednat otevřeně<sup>183</sup>) myslí dobře.

2) **R-U jako orel:** Tento symbol státu byl Čechy **nenáviděn**, orel značil moc a rozpínavost monarchie, je to pták útočný, který, když zahlédne kořist, nezdá slitování. A Češi jsou proto rádi, že se jej zbavili a nechtějí se s ním nikdy více setkat (jak naznačuje

<sup>182</sup> Smích republiky, 19.4.1919, č. 8, s. 10, Z. M.

<sup>183</sup> Smích republiky, 13.12.1919, č. 42, s. 4, K. Stroff

např. karikatura A. Scheinera, na níž muž říká své ženě, která peče oběd v troubě: „*Pro boha, Amalie, vždyť toho ptáka spálíš na škvarek, nezapomeň, že to není žádný rakouský orel, nýbrž – husa...*“<sup>184</sup>). Pocity **nenávisťi** vůči R-U byly silnější v emočně vypjatých dnech kolem 28.10.1919 (tedy v souvislosti s oslavami založením Československé republiky). Pokud má ještě červeně zbarven zobák, značí to jeho útočnost, červená je symbolem krve, pták však může být zkrocen (např. českým lvem), ale nevzdá se lehce. Pro zvýraznění symbolu monarchie má orel někdy na hlavě královskou korunu.

**3) R-U prezentováno bývalým státníkem Franzem Josefem:** Ten je nazván „*starým komediantem*“, působí velmi *směšně*, jelikož je polonahý, beztvaré postavy, s velkým břichem, ovšem na hlavě má královskou korunu a v ruce šermuje meči. Na hlavě jsou kromě koruny dominantní oslí uši, což by mohlo značit, že Franz Josef byl osel, hlupák. Spojení zbraní s polonahým tělem působí protikladně, někdo, kdo chce bojovat, musí být sám pořádně oděn, takhle vypadá, jak pouhý blázen, který si vyskakuje a neví, co vlastně má dělat (jelikož, jak se zdá, není při smyslech). Ale tento blázen může „zkrotnout“ a hrát přítulnou a hodnou kočku (viz. jeho zobrazení s kočičím ocasem prosebnýma očima, kočičí tlapky jsou spojeny a rovněž prosí, pouze hlava zůstává lidská). Kočka je zvíře sice přítulné, ale úlisné a vychytralé. Otázkou je, jaký vlastně Franz Josef je, je výbojný blázen, či hodný, milý člověk, který se chce dohodnout?

Ale setkat se můžeme i s vyobrazením císaře jako důstojného pána, jemuž na důstojnosti přidá vojenská uniforma s velkým množstvím nejrůznějším vyznamenání a řádů (opět si tu můžeme povšimnout rakouské záliby v udělování vyznamenání). Je mírně shrben, je to starý, ale přesto odolný muž, který má moc a zanechává ze sebou zkázu (hroby, oběšence).<sup>185</sup> Vojenství je spjato se smrtí.

**4) R-U personalizováno Karlem Habsburským:** Ukázána je jeho bezmocnost, je požírán českým lvem, přesto je oblečen do královského hábitu, na hlavě má velkou korunu a v ruce drží bohatě zdobené žezlo. Oproti lvu je malinký, avšak drží se a hlavně se nehodlá vzdát svých monarchistických prvků.<sup>186</sup> Zdůrazněny jsou zde pocity české **hrdosti** na sílu vlastního národa a **opovržení** rakouským monarchou, který je pojat jako nicotný.

<sup>184</sup> Smích republiky, 25.10.1919, č. 35, s. 5, A. Scheiner

<sup>185</sup> Smích republiky, 12.4.1919, č. 7, s. 12, Z.M., obr. č. 11, příloha 2, s. 10

<sup>186</sup> Smích republiky, 1.11.1919, č. 36, s. 2, -, obr. č. 12, příloha 2, s. 10

**Emoční vyznění karikatur:** Silně jsou zde zastoupeny pocity **ukřivdění** a **lítosti** nad vlastním národem, který byl rakousko - uherskou monarchií uzurpován. Pocity **nenávisť** ustupují do pozadí, což je nejspíše způsobeno tím, že *Smích republiky* vycházel až od března roku 1919 a tyto silné emoce již „vychladly“ a otupěly. Češi si více uvědomují, že ne vše bylo za R-U lepší a prochází i pocity částečné **deziluze**, přesto však pocity **radosti** a **zadostiučinění** vítězí. Vůči představitelům monarchie – Karlu Habsburskému, ale i Franzu Josefovi – je cítit **zklamání**, **opovržení** a někdy až **lítost** nad jejich zálibou v honosných řádech, v koruně... Svou malostí tak zesměšňují sami sebe.

### Šibeničky:

1) **R-U jako ulhaný stát, který se nechce vzdát:** Naznačeno je, že Rakousko lže, podvádí Čechy. Varováno je před tím, že Češi mají zůstat stále ve střehu, že Rakousko se jen tak snadno nebude chtít vzdát a jednou se bude chtít vrátit na své místo na výsluní.

2) **R-U personalizováno Franzem Josefem a Ferdinandem d'Estem:** Připomínka bývalého císaře a následníka trůnu, jež byl zavražděn. Oba dva měli velké sny o Rakousku, a i teď by byli rádi, kdyby se tyto jejich sny staly skutečností, i když sami jsou již „pod zemí“. Ukazuje to na rakouskou výbojnost, vyvolávající v československých občanech **obavy**, která pochází již z minulosti (z 19. století) a pokračovala i ve století dvacátém. Zároveň je vidět, že si nechtějí připustit, že by rakouský národ někdy mohl být poražen.

3) **R-U personalizováno Karlem Habsburským:** Karel Habsburský je prezentován jako státník, který bez koruny a žezla snad nevychází, drží se trůnu, co mu síly stačí, nechce se jej vzdát a už vůbec ne, aby byl poražen Čechy, kteří jsou de facto nevyzbrojeni, ale mají srdce. Zde se objevuje „hraní na city“ - na české **národní cítění**, pocit **pospolitosti** a **vlastenectví**.<sup>187</sup> Symbolem Rakouska jsou v tomto případě v mluvě karet kule, symbolem Čechů červená srdce. Srdce značí cit k národu, náklonnost pro něco dobrého, je symbolem lásky, kule jsou symbolem moci, peněz.

Karel si jen těžko bude zvykat na nové poměry, kde již nebude moci chodit v královském hávu a nosit všemožná vyznamenání.

<sup>187</sup> Šibeničky, 12.12.1918, č. 17, s. 133, J. Lada, obr. č. 13, příloha 2, s. 11



4) **Rakousko v podobě ženy - prostitutky:** S přetékajícími, odhalenými nadry, která se již znovu po boku své věrné přítelkyně prezentované Berlínem snaží ovládnout Československo. To, že je Rakousko prezentováno prostitutkou, poukazuje na jeho prodejnost, lacinost a vzbuzuje **odpor a pohrdání**.

**Emoční vyznění karikatur:** V tomto časopise nebylo Rakousko zastoupeno v podobě zvířecího zobrazení. Vzbuzovalo **opovržení, pohrdání a obavy**, že se bude chtít dostat zpátky na svou mocenskou pozici, zároveň však byly zastoupeny i pocity **šťěstí a radosti**, že český národ dokázal silného nepřítele porazit srdcem (nikoliv zbraněmi).

**Shrnutí:** R-U je identifikováno převážně s pocity **nenávisti, zloby a opovržení**. Je viděno jako stát, v němž Češi trpěli, který se choval k Čechům nespravedlivě a nemilosrdně. Cítit lze pocity *ukřivděnosti*, které jsou doprovázeny škodolibým přivítáním toho, aby se R-U a jeho představitelům (hlavně tedy Karlu Habsburskému) dařilo co nejhůře. Rakousko je prodejný stát, který vzbuzuje **pohrdání**, jsou zde **obavy**, že ačkoliv je nyní slabé, nemusí tomu tak být i v budoucnu. To, že je bývalá monarchie znázorněna takto negativně a pozitivní jevy (např. vzpomínka na fungování školství apod.) jsou vnímány jako velmi okrajové, doplňují pocity pozitivní. Jelikož o karikaturistických vyobrazeních můžeme uvažovat jako o binárních opozicích (vím, co je bílá, protože znám černou). Oproti představě nepřátelského hněv vyvolávajícího Rakouska stojí oslava vlastního státu, s nímž jsou spojeny pocity **šťěstí a uspokojení**, že došlo k naplnění národní myšlenky.

### VIII. 3. Zobrazení Německa

Prezentace Německa se částečně spojuje s prezentací obrazu Rakouska a o společné ideje všenelectví je pojednáno již při rozboru R-U.

**Humoristické listy:** Na stránkách *Humorů* se objevilo velké množství kreseb zobrazujících Německo a hlavně jeho panovníka Viléma II, vyskytla se celkem tři zpodobnění tamějšího státu.

1) **idea všenelectví:** Je personalizována dvěma zvířaty – krocánem a žábou. Obě dopadla špatně. Z krocana, který je hrdý, vznešeně se nosí, má pečlivě upravené peří, se stane jen zmoklá, olysaná slepice, která je vyhublá a uplakaná. Ze žáby, která si byla tak

sebejistá a nafukovala se a nafukovala, až praskla, nezůstane vůbec nic.<sup>188</sup> Obě znázornění značí, že idea všenněmectví byla velkolepá, byla smělým plánem na ovládnutí světa, nevěděla, kde má své limity, a podle toho dopadla. Všenněmectví mohlo být do jisté míry udržitelné, kdyby nechtělo stále více.

**2) Německo zastoupeno Vilémem II:** Poslední německý císař je téměř vždy vyobrazen ve vojenské uniformě, což poukazuje, že jeho hlavním posláním je být dobrým vojevůdcem. Uniforma je ozdobena vyznamenáními, dosáhl tedy jistých úspěchů a je na ně značně hrdý, bez nich se nebývá takřka zpodobňován. Na hlavě má přilbu. Výraz jeho obličeje je tvrdý, má ostře řezané rysy, nejvýraznější jsou jeho upravené, do špičky zahnuté vousy. Jeho oči jsou oči bojovníka, který se jen tak nevzdá. I když je již poražen, dokáže si zachovat tvář, nehroučí se, neutíká. Třebaže je spoután a připoután ke sloupu, kde si do něj může kdo chce praštit (a zástupy nadšených legionářů se k tomuto činu jen hrnou), zachovává si svou důstojnost. Jeho postoj naznačuje, že je sice momentálně bezbranný, ale nevzdává se, nenechá na sobě znát žádné emoce, ničeho nelituje, neomlouvá se.

Vilém je viděn jako ten, který je zodpovědný za první světovou válku, jako ten, který do svého plánu na ovládnutí světa a rozšíření idey všenněmectví přizval rakouského vládce. On je viníkem toho, že válka byla i jak pro něj dopadla. Vilém si totiž na sebe naložil příliš velké břemeno, které nebyl schopen sám unést a podle toho dopadl, jak můžeme vidět v karikatuře nazvané *Komediant Vilém a Atlas*.<sup>189</sup> Již samotný název – přirovnání Viléma ke komediantovi naznačuje, že Vilém je k smíchu, že předvádí divadlo. Vilém od Atlase převzal svět, ten jej zákonitě zavalil, protože Vilém si myslel, že dokáže všechno, že je silný a může ovlivňovat světové dění, nebyl dostatečně chytrý a měl špatný odhad, tohle „představení“ mu nevyšlo.

Nezapomíná se ovšem, že Vilém měl ve válce výrazného spojence – Karla Habsburského. Komicky pak vyznívá, když se Vilém a Karel Habsburský snaží před světem svalovat vinu jeden na druhého, v tu chvíli působí oba směšně, jelikož jsou oblečení v uniformě, která symbolizuje důstojnost, disciplínu, tvrdost, na ní mají hrdinská vyznamenání, ale nyní se navzájem hádají, křičí, jejich obličeje jsou zkřivené do ublíženého výrazu a jeden prstem ukazuje na druhého, že to on je viníkem. Působí tak jako smích vyvolávající postavičky, jako děti, které si jen hrály na vojáčky (mají

<sup>188</sup> Humoristické listy, 25.10.1918, č. 44, s. 413, K. Vítek a 1.11.1918, č. 45, s. 418, K. Vítek, obr. č. 14 a 15, příloha č. 2, s. 11

<sup>189</sup> Humoristické listy, 6.12.1918, č. 50, s. 459, RA

dokonce i šablony koní) a na válku. Jako osoby, které nyní odmítají nést odpovědnost za své činy.<sup>190</sup>

Komicky rovněž působí, když se Vilém v poslední chvíli snaží se západními mocnostmi nějak dohodnout, aby z již de facto prohrané války vyšel co nejlépe, je však odmítnut a naprosto degradován tím, že je vykopnut ze dveří, které se za ním zavírají. Zavírající se dveře značí oddělení, nemožnost vyjednávat a dospět tak k případné dohodě. Kopnutí do zadku a let císaře ve vojenské uniformě, který se ještě ohlíží, zda opravdu není možnost návratu, působí kuriózně, jelikož něco (někdo), co (kdo) má být symbolem důstojnosti je velmi zesměšněn.

V jedné z karikatur je dokonce nazván vzteklým psem, který je zastřelen, má hlavu císaře, ale tělo psa. Karikatura naznačuje, že toto řešení by mohlo být nejlepší, jak s císařem skoncovat, jelikož je vnímána jeho agresivita (vzteklost) a tím je potenciálně **nebezpečný**. Pokud by byl mrtvý, nemusel by se ho již nikdo bát. Ačkoliv je mrtvý, z nosu (jako z nozder) mu čpí pára, je v něm mnoho zlého, co z těla nyní odchází ven, obličej již nemá drsné rysy, je spíše celý povadlý, oči jsou zavřené. Působí dojmem uštvaneho zvířete, které umíralo bojovně, nesmířeno se svým osudem. Ten, kdo toto zvíře zneškodnil, je samotný prezident USA – Wilson, který je gentleman, vždy pečlivě upraven, v obleku, má rozhodný postoj, jeho výraz i postoj těla jsou zárukou, že tomuto muži se dá věřit, jedná s námi čestně. Wilson je zárukou světového míru a je i jeho poválečným symbolem.

Můžeme konstatovat, že ačkoliv hlavně zpočátku byl Vilém vyobrazován jako muž, který se i přes svou porážku nevzdává, později toto zobrazení ustupuje a na jeho místo nastupuje zobrazení pokořené Viléma – jako v karikatuře, kde odchází pryč ze země (nebo v karikatuře, kde je zachycen jako malé, nezbedné dítě, viz. výše), ramena má povadlá, vzpřímený postoj zmizel, z minulosti zůstala zachována pouze vojenská přilba na hlavě, stále je ozbrojen, ale působí přitom bezbranně, za což může hlavně jeho vyděšený výraz v obličejí, s obavami hledí do nejisté budoucnosti. V další karikatuře sice odchází ve své uniformě, neodchází však sám, je doprovázen celou řadou dalších německých i rakouských velitelů, jde druhý v řadě a působí dojmem zlomeného člověka, jež má nejistý postoj a ztrápený výraz naznačující, že v budoucnu sám nečeká nic dobrého.

---

<sup>190</sup> Humoristické listy, 29.11.1918, č. 49, s. 454, J. Kočí

Shrňme si ještě na závěr, jakými slovy byl Vilém v humorných kresbách nazván: vzteklý pes, komediant, vznešený lupič. Všechna tato označení mají negativní konotace. Vzteklý pes naznačuje, že zvíře musí být zkroceno, jelikož je takto pro lidi nebezpečné, vznešený lupič – toto spojení protikladných slov (jak může být lupič vznešený?) poukazuje na to, že Vilém si pouze hrál na vznešené ideály, ale přitom byl obyčejným „mizerou“, komediant rovněž značí člověka, který se přetvařuje.

**3) Německo jako žena Germanie:** Germanie je stará, uplakaná žena, která se bojí následků, na hlavě má královskou korunu a na šatech německý znak – orlici. S bičem na ní jde belgický voják a Germanie pláče. Ačkoliv vystupuje jako žena, obličej má mužské rysy, zveličeny jsou pak její ruce a nohy, které jsou zkroucené, pokrabacené. Naznačuje to, že byla silná, její ruce i nohy mohly ničit svět a teď tu stojí, silné ruce a nohy zůstaly, ale jinak je zlomená, momentálně jí síla končetin stačit nebude, lépe je proto tvářit se pokorně, ale je tomu tak skutečně? Opravdu matka Germanie lituje svých činů? Nebo pouze lituje, že ztrácí získaná území a pláče nad nimi?

**Emoční vyznění karikatur:** Zobrazení karikaturistů vyvolávají pocity *spravedlivé odplaty* Němcům, je tu neskrývaná **radost** nad jejich porážkou a hlavně nad pokořeným císařem Vilémem II, který - ačkoliv se zpočátku snažil zachovat tvář a důstojnost - končí jako degradovaný vládce, který hanebně musí opustit zemi, jako vládce, o nějž nikdo nestojí. Češi zažívají pocity zadostiučinění, že viník války bude potrestán a doufají, že svět mu rozpoutání války jen tak nepromine. Tyto pocity **štěstí**, které jsou v protikladu s pocity **pokořenosti** a **neštěstí** druhého (v tomto případě se jedná o Viléma a Německo) jsou však doprovázeny **obavou**, zda Německo zůstane pokořené, zda tu není možnost, že by se opět stalo mocným, tato obava nevystupuje jako dominantní, ale vyskytuje se, je to spíše nepříjemný pocit, který se člověk snaží udržet kdesi v podvědomí, jelikož si tuto variantu vývoje nechce připustit.

### Nebojsa:

**1) Německo personalizováno Vilémem II:** Vilém II je viděn jako neupřímný člověk s tvrdým výrazem v obličejí a zřetelnými vousy, podle kterých je i v převleku lehce identifikovatelný. Necítí se odpovědný za rozpoutání války, tváří se jako nevinný. To, že je neupřímný, můžeme usuzovat z toho, že se převléká za holubici míru, kdyby měl čisté úmysly (a svědomí), vystupoval by sám za sebe a nemusel by se schovávat. Je ironií, že viník války chce vystupovat antagonisticky – jako holubice míru. Za holubici

se schovává, protože má (oprávněné) obavy, jaké důsledky pro něj válka bude mít. Je opět pouhým komediantem, který hraje svou hru. Zároveň je ale naivním člověkem, který nechce vidět skutečnost, který snad i po porážce věří ve vítězství a snaží se povzbudit i své okolí. Je vojákem, který se nechce vzdát.

**2) Němci jako zatracený národ:** Němci jsou viděni jako národ, který je zatracen i Bohem, jsou to bezvěrci, kteří si nezaslouží boží přízně a proto se i Bůh od nich odvrací. V kostele četli německé noviny, pomocí novin byly ovlivňovány jejich názory, nejednali podle božích přikázání, byli výbojní a chtěli ovládat druhé národy, a tak kostel i Boha znesvětili.

Němec je dále viděn jako člověk, který nechce nést odpovědnost a snaží se ji přehodit na někoho jiného. Je to člověk samolibý, který nikdy není spokojen, myslí si, že válka mu byla vnucena a pak, když válčit chtěl, byl mu zase vnucen mír.<sup>191</sup>

**Emoční vyznění karikatur:** Zobrazení Němců a Německa vzbuzuje pocity **opovržení**, které někdy přecházejí až k **hněvu** a výjimečně k **nenávisti**. Němci jsou viděni jako neupřímní, jako ti, co před světem hrají divadlo. Nasetkáme se zde s lítostí, ani s odpuštěním, od válečných hrůz uběhla příliš krátká doba.

**Smích republiky:** Značné množství karikatur se týkalo zobrazení českých Němců, nikoliv Německa samotného, ale česko - německého soužití ve společném státě. To vyplývá i z toho, že *Smích republiky* začal vycházet až v březnu 1919 a do popředí vystoupily problémy plynoucí z česko - německého soužití v jedné republice.

**1) Německý Michl:** Vlastnosti Němců jsou prezentovány postavou Michla, což je obhroublý, tlustý mužik s komickou noční čapkou na hlavě, má na sobě německý kroj (vysoké boty a honosnou kazajku). Je ukřičený, namyšlený, nadřazený, nevděčný, český národ se mu hodí jen, pokud potřebuje pomoci, jakmile je mimo nebezpečí stává se opět nafoukaným Němcem. Jedná se zde o stereotypní zobrazení (v protikladu k němu stojí postava českého Vaška).<sup>192</sup>

**2) Němci v Československu a Deutschböhmen:** Čeští Němci jsou nazíráni jako lživí, jako ti, co úmyslně dezinformují. Zažívají potupné chvíle, když mají v novém státě mluvit česky, jelikož němčina je zde nyní jazykem více než nežádoucím. Připomenuto je, že Němci, kteří zde bydleli a zastávali vedoucí místa, uměli česky

<sup>191</sup> Nebojsa, 3.7.1919, č. 27, s. 212, -

<sup>192</sup> Smích republiky, 1.3.1919, č. 1, s. 7, K. Stroff

mluvit, nikdy však tak mluvit nechtěli, ale nyní musí. Je to pro ně těžké, když se jim ze dne na den změnilo postavení, ale českou stranou je to vnímáno jako *spravedlivé zadostiučinění*. Na straně Čechů je tedy cítit pocit **radosti**, na německé straně pocity **zklamání a nespravedlnosti**.

Češi o Němce nestojí, i když budou mluvit česky, jsou pro ně nežádoucí, nemají pro ně žádnou cenu, neváží si jich, více než Němce – člověka si váží psa – zvířete. Češi Němcům nevěří, nevěří tomu, že se z nich stali a někdy stanou čeští vlastenci, jsou vnímáni jako neupřímní, úlisní, a proto s nimi Češi nechtějí obývat jedno území, byli by nejradši, kdyby odešli. Jako to dokládá karikatura, na níž stojí „Němec - republikán“ před očistnou komisí a přesvědčuje ji, že jeho pes poslouchá jen na české povely, předseda komise mu odvětlí, že psa si nechají a pán, že může jít.<sup>193</sup> Němec je vyobrazen jako silnější člověk, který má velký zadek a břicho, což je symbolem toho, že je jednak nejspíš líný a že se v republice, kde Češi trpěli, měl dobře.

Čeští Němci si ovšem i v nově vzniklé republice myslí, že jsou nadále nadřazeni Čechům, jak to dokládá karikatura, na které si jeden Němec (s typickým kloboukem v ruce, v obyčejném oblečení a dělnických botách) stěžuje druhému: „*Slibovali, že budou k nám spravedliví! Tuhle jsme zmlátili jednoho Čecha a už nás zavřeli a je to přec naše staré – právo!*“<sup>194</sup> Karikatura zachycuje, že Němci se k Čechům vždy chovali hrozně a není zde přílišná naděje na zlepšení, jelikož Němci jsou přesvědčeni o svých výsostných právech, které měli v bývalé monarchii a těžko si budou zvykat na nové poměry. Samotný Němec potrestání za bezpráví způsobené Čechovi vidí jako nezdůvodněné, nechápe jej, z čehož do budoucna mohou vyplynout velké těžkosti. Němec byl zvyklý být nadřazeným v monarchii a pravděpodobně nedokáže akceptovat stav, kdy by tomu tak být nemělo.

Jako viníci toho, že se Němci na území Československa chovají jako páni jsou viděni Přemyslovci, kteří se vydali v německé područí, tedy že od oněch dob se zde Němci vždy chovali jako by stát byl jejich majetkem.

**Deutschböhmen:** Oblast, jež byla pod vládou K. H. Wolfa, byla viděna jako nebezpečná pro československé obyvatelstvo (hlavně pro děti), Němci ji obývajícím jsou chápáni jako uzurpátoři českého národa, jako ti, co škodili Čechům. Zároveň je zde *víra*, že český národ obývajícím toto území se opět vzchopí a dobude svých pozic. Střetávají se tu dvě linie – **nenávisť** vůči Němcům a **víra** v lepší časy.

<sup>193</sup> Smích republiky, 12.4.1919, č. 7, s. 3,-

<sup>194</sup> Smích republiky, 14.6.1919, č. 16, s. 7, -, obr. č. 16, příloha 2, s. 11

Nejen čeští Němci, ale i Němci obecně jsou přirovnáni k velmi nebezpečným bytostem – jeví se dokonce horší než žraloci, kteří jsou draví, nemilosrdní, zaútočí, když to oběť nečeká. Češi (a nejen oni, ale i další národy) by se před Němci měli držet na pozoru.

**3) Německo personalizováno Vilémem II:** Vilém je znázorněn jako od moci odstavený, spoutaný panovník, který však přesto má určitý vliv, jelikož jeho myšlenka imperialismu zůstává živá. Vyskytují se **obavy**, zda se Německo dokáže vzdát svých mocenských ambicí.

Bývalý císař je považován „za lotra“, Čechům se zdá, že by měl být více potrestán, že by s ním nemělo být nakládáno podle vznešeného původu. Lotr je celkem běžná dobová nadávka, která se však užívá spíše u prostých lidí, tím, že byl zbaven moci, dovolí si jej čeští občané veřejně kritizovat, není už oním mocným mužem, lítost však také nevzbuzuje, spíš se tu vyskytuje **hněv** kvůli tomu, že nebude spravedlivě potrestán.

Vilém je vnímán i jako osoba, která ovládá divadlo, jež vidí veřejnost, ale bylo by lépe, kdyby ho neviděla. Jedná se o podpis mírové smlouvy, vojáčky v představení již nehrají, leží jen okolo, jejich role skončila, představení se sice odehrává pod hlavičkou „rovnost, volnost, bratrství“, ale Němci v něm účinkující jsou jen směšné figurky.<sup>195</sup> Karikaturu můžeme interpretovat, že podepsání mírové smlouvy je jen zinscenovanou fraškou, je to jen komedie pro veřejnost, kdy Německo přistupuje na nadiktované podmínky, avšak jejich plnění nemyslí vážně. Zároveň je to i potupa, a proto je císař jen v pozadí, nechce být veřejně viděn a ponížen. I na dalších karikaturách je Vilém znázorňován v souvislosti s uzavřením míru. Mír, který podepisuje sám císař, je vnímán jako mír Německu vnucený, císař sám je celý zpocený, zesláblý, vyčerpaný, jako by při jeho podpisu ani nebyl při smyslech. Podepisuje jej jen proto, že musí. V další karikatuře je však patrné, že císař se nevzdal naděje a že doufá, že dojde k revizím. Ačkoliv je teď Vilém poražen, chystá již odplatu, žena - historie, která píše dějiny, na to upozorňuje.<sup>196</sup> Vilém se s historií nechce smířit, chce se jí zbavit, zapomenout na to, co bylo, vymazat porážku a začít znovu. Je tedy nadále velmi nebezpečný, ač momentálně poražený. Je to varování před tím, co může nastat.

**4) Německo a mír:** Mír uzavřený ve Versailles je Němci vnímán jako národní potupa a pokora. Německo je zde zastoupeno „otcem Rýnem“, tedy německou národní řekou, který pláče a hraje na housle dle toho, jak mu přikázala cizina, je to však mocný

<sup>195</sup> Smích republiky, 5.7.1919, 4. 19, s. 9, K. Stroff

<sup>196</sup> Smích republiky, 5.7.1919, č. 19, s. 10, -

muž, který má statné tělo a je možné, že se mu podaří opět vstát, vzchopit se. Za ním v dáli zapadá slunce, což naznačuje, že končí něco dobrého, že nyní přijde tma, těžké časy pro Německo.

Mírem Německo ztrácí kolonie, sázka na militarismus (který je viděn jako Faust - ďábel, symbol pekla, zatracení) se mu nevyplatila, muselo za své velkolepé plány zaplatit.

**Emoční vyznění karikatur:** Češi se cítí Němci poškozováni, cítí se jako ti ublížení, nelíbí se jim, jak se čeští Němci v republice chovají, opovrhují jejich nadutostí a nadřazeností, city k Němcům se blíží až k **nenávisti**, která je však vnímána jako ospravedlnitelná. Z karikatur je cítit i **strach** z toho, jak se soužití dvou nesourodých národů v jedné republice bude vyvíjet. Češi jsou vnímáni jako slabší, umírněnější. Zůstává tu však zachována **naděje**, že se situace změní, největší pocity **šťěstí** a **radosti** by Češi zažívali, kdyby Němci republiku dobrovolně opustili.

**Nedůvěra, odpor i nenávist** jsou pak postoje a emoce, které se objevují ve vztahu k Vilémovi II. Zároveň vzbuzuje i **obavy**, že by byl schopen rozpoutat další válku, nevěří se mu. Pocity **radosti** vyvolávají znázornění, na nichž Vilém podepisuje kapitulaci a v tu chvíli se stává člověkem takřka bezmocným, není však k politování, je jím **opovrhováno**.

Německu je přáno to nejhorší a zároveň je to vnímáno jako spravedlivé, pocity **radosti, veselosti** dominují, ale je zřejmé, že karikaturisté si uvědomovali a lidem ve svých ztvárněních naznačovali, že by se Německo nemělo podceňovat, jelikož ačkoliv je poražené, stále zůstává mocným soupeřem do budoucna.

### Šibeničky:

1) **Německo personalizováno Vilémem II:** Císař je znovu viděn jako špatný člověk (jako je tomu i v ostatních analyzovaných časopisech), je nazván lumpem. Slovo lump značí, že je to bezpátevní člověk, ovšem jako lump je vnímán Němci i zbytkem světa, důvody toho, že tomu tak je, jsou ovšem značně rozdílné. Němci se na císaře zlobí, že prohrál válku, zbytek světa proto, že ji rozpoutal. Nemohl vyhrát, jelikož to nebyla „spravedlivá válka“.<sup>197</sup> Zároveň můžeme říci, že je lump i tím, jak se k problémům staví, prchá před všemi, nechce přijmout odpovědnost.

<sup>197</sup> Šibeničky, 14.11.1918, č. 15, s. 117, Zd. Kratochvíl



2) **Německo jako matka Germanie:** Německo je ztvárněno v podobě ženy, která stojí v otrhaných šatech před soudem, je celá obvázaná, část končetin jí chybí, prezentuje tak poválečné zničené Německo, které válkou bylo rovněž dost poškozeno. V očích má ustrašený výraz, bojí se, jak ji nyní svět posoudí, jak to s ní bude dále. V ruce drží monarchistickou korunu, to že ji již nemá na hlavě, naznačuje, že se vzdává. Soudci jí předčítají obvinění, čeho všeho se dopustila („*První soudce: Germanie, jste obviněna z mnohonásobné vraždy prosté i úkladné, ze žhářství, krádeží, loupeží, přepadení, znásilňování, porušování smluv...*“). *Druhý soudce: „Kolego, nebylo by kratší vypočítat to, čeho se Germanie nedopustila?“*<sup>198</sup>), před světem je jasně označena za viníka světové války a jejích důsledků (smrti nevinných...), sama Germanie to přijímá kajícně.

3) **Německo jako Wilhelmina:** Podoba Wilhelminy se vyskytuje vedle podoby matky Germanie. Wilhelmina je sice žena, ale má mužský, ostře řezaný obličej, na hlavě má červenou čepici, z pod ní jí vykukují zrzavočervené vlasy.<sup>199</sup> Rudá barva značí agresivitu a odhodlání, v obličejí je osoba rovněž rudá, nos má červený, až připomíná nos alkoholika, oproti ženě - republice (české Marianne) působí zle, drsně, mužsky. Na prsou má podobiznu Viléma II, je mu tedy oddána. Orlí, zahnutý nos, hranatá brada, ústa stažená do zachmuřené úzké linky, to vše vypovídá o její tvrdosti a neústupnosti, což jsou vlastnosti, které jsou považovány ze germánské. Její tvrdá zarputilost a zasmušilost vstupuje do protikladu s českou ženou - republikou, jež je jejím opakem, je to veselá, hezká, žena „krev a mléko“. Protiklad těchto dvou žen - republik ukazuje i protikladnost států – českého a německého. Německý stát je tak pojímán jako nepřátelský, vojenský, tvrdý, rozhodný, zatímco český jako přátelský, veselý, kde lidé jsou šťastní.

4) **Němci=barbaři:** Na Němce je nahlíženo jako na barbary, kteří rozpoutáním války ničili kultury (města...). Předchozí vývojový stupeň – opice na tom byli lépe. Tato myšlenka naznačuje, že současní Němci jsou na tom hůře než zvířata, chovají se tedy nehumánně, nekulturně. Zároveň je poukázáno i na to, že rovněž v samostatném Československu se chovají nehumánně, nadále si připadají nadřazení a napadají český národ. Rozchází se tak s tradicí kulturního národa, jak byla prezentována Goethem (který tomu pouze smutně přihlíží z obrazu a je mu do pláče).

<sup>198</sup> Šibeničky, 20.2.1919, č. 22, s. 171, Zd. Kratochvíl

<sup>199</sup> Šibeničky, 12.12.1918, č. 17, s. 129, Zd. Kratochvíl, obr. č. 17, příloha 2, s. 12

5) **Německo – nepřítel míru:** V karikatuře Josefa Lady vystupuje Německo jako protiklad k míru, jelikož za protiklad míru bývá běžně označována válka, můžeme z těchto premis vyvodit závěr, že Německo je v tomto případě de facto synonymem války. Německo i mír jsou ztvárněny ve zvířecí podobě. Mír je tradičně prezentován holubíci držící mírovou ratolest, Německo orlem, který má na zobáku korunu, zobák tak jde stěží otevřít, nemá však drápy (což jsou nejvýznamnější zbraně orla – ostrý zobák a drápy), jelikož dlouho nemohl bojovat a tak mu „zakrněly“, jeho tělo je rovněž olysané. Orel si uvědomuje, že v danou chvíli je bezbranný, ale kdyby mohl, byl silnější, nenechal by holubici (mír) na pokoji. Německo je tak nadále vnímáno jako nebezpečný nepřítel míru, který je momentálně slabý, vzbuzuje přesto **obavy**, jelikož povaha státu se nezměnila, čeká jen na další příležitost.

**Emoční vyznění karikatur:** Německý stát – ať již ztvárněn Vilémem, Germanií či Wilhelminou - vzbuzuje **odpor**, je to stát nesmlouvavý, nemilosrdný, není mu proto přáno nic dobrého, svoji tvrdostí vzbuzuje i **strach**, ale současně jsou tu zastoupeny pocity **radosti**, že tento obávaný stát byl poražen. Zároveň můžeme pocítit i **smutek** nad tím, jak dopadl národ, který dal světu myslitele a vzdělance jako byl Goethe. **Strach** a **obavy** je možno vycítit i z budoucnosti, zůstane opravdu tento stát na kolenou? Nestane se opět mocným a velmi nebezpečným?

Němci jsou chápáni jako nelidská stvoření, vzbuzují **pohrdání** a do jisté míry i **strach**.

**Shrnutí:** S pocity **štěstí** a **radosti** a zároveň i škodolibé nepřejčnosti se můžeme setkat ve všech analyzovaných časopisech, je to radost, že hrdý národ jako byli Němci byl poražen a Češi tak mohou volněji dýchat, ačkoliv si uvědomují, že porážka Němců nemusí být konečná. Pocity **ohrožení** a možného **nebezpečí** Německa je možno pocítovat převážně v karikaturách z roku 1919, kdy získávají dominantnější postavení, ale vyskytují se i v kresbách *Humoristických listů*, jež máme k dispozici pouze z roku 1918. Výjimkou je Nebojsa, ve kterém bylo karikatur na toto téma citelně nejméně a vůbec se neobjevuje pocit nebezpečí a strachu, není zde reflektován další možný vývoj Německa. Převládají tu současné pocity **nenávisti** a **hněvu** vůči německému národu, karikatury zde nejsou příliš zaměřeny do budoucna a neprognózují možný vývoj.

To, že se karikaturisté v ambicích Německa nemýlili, že **strach a obavy**, že tento stát opět bude chtít dobýt své postavení a odčinit domnělé křivdy, byly oprávněné, ukázala pozdější doba.

**Obavy** byly pocíťovány hlavně obecně z Německa (Germanie), méně pak z Viléma, ačkoliv se rovněž vyskytly.

#### VIII. 4. Ideje bolševismu a komunismu v ČSR

Nejprve si jasně vymežeme tyto dva pojmy. Komunismem chápeme směr, který vychází z marxisticko-leninské teorie uspořádání společnosti, neexistují v něm třídní rozdíly, výrobní prostředky vlastní všichni, všichni se účastní na řízení státu.<sup>200</sup> Bolševismus vznikl v Rusku (je spojen s Leninem) a byl ovlivněn učením komunismu, vynucoval názorovou a politickou jednotu.<sup>201</sup> Při některých zobrazeních dochází k překrytí těchto pojmů.

**Humoristické listy:** Jelikož jsme měli k dispozici pouze výtisky z roku 1918, není příliš překvapující, že se tu nevyskytla žádná karikatura zachycující nástup a možné nebezpečí bolševismu či komunismu. Po vyhlášení republiky nebylo nejspíše působení těchto směrů tím nejaktuálnějším, co karikaturisty zaujalo.

**Nebojsa:** Karikatury zachycující bolševismus a komunismus zde nalezneme až od května 1919.

Zobrazení bolševika splývá se zobrazením dělníka a je protikladem k „buržoustům“. Bolševik je tedy člověk tvrdě pracující, který nemá čas na zábavu, nerozumí duchovním věcem. Neschází se s lidmi z jiných společenských vrstev, ale jen se sobě rovnými, většinou někde v hospodě nad pivem. Dalo by se říci, že je to člověk prostý, lidový.

Upozorněno je, že český bolševismus a komunismus je inspirován bolševismem ruským, který do Československa importoval Alois Muna, který se v letech 1918 - 1919 stal představitelem Československé komunistické strany na Rusi a nepřítelem českých legií. V roce 1919 se vrátil do Československa, „aby zde založil komunistickou stranu, sekci Komunistické internacionály, sloužící k prosazení Leninovy a Zinověvovy vize o rychlém postupu "světové proletářské revoluce"<sup>202</sup>. Muna je viděn jako někdo, kdo

<sup>200</sup> Slovník cizích slov (...), s. 384

<sup>201</sup> <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bol%C5%A1evismus>

<sup>202</sup> <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=2&name=MUNA+ALOIS>

chce zničit republiku, ideje bolševismu jsou tedy vnímány jako potenciálně nebezpečné pro existenci státu. Muna je sám o sobě slabý, jeho síla pramení pouze z napojení na Rusko.

Stoupenci Muna a bolševismu jsou také vnímáni jako nepřátelé republiky, kteří jsou ochotni se za republiku postavit jen v případě, že bude respektovat Muna a jeho ideje. Jinak odmítají slavit 28. říjen jako národní svátek.<sup>203</sup>

**Emoční vyznění karikatur:** Dominantní emocí je **strach, obavy** o osud samostatného státu, aby to, co lidé budovali a po čem toužili, nebylo hned zničeno tímto hnutím. Bolševismus i komunismus jsou vnímány jako potenciálně **nebezpečné**, zvláště když jejich síla pramení ze sovětského Ruska, člověk může v sobě cítit jistou **beznaděj** a bezbrannost, jak se bránit takové velmoci. Zároveň je člověk vyznávající a hlásající ideje těchto učeních vnímán jako někdo, kdo vzbuzuje ironický úsměv a snad až *pohrdání* u vyšších vrstev, je vnímán jako člověk omezený, nekulturní, nemající rozhled. Pocity, které jsou kresbami vyvolávány jsou ambivalentní – na jedné straně jsou to **obavy**, na straně druhé ovšem *pobavení* a **naděje** (někdo tak „primitivní“, jak se jeví představitelé komunismu – např. Muna - přece nemůže být brán vážně).

**Smích republiky:** Poukazy na bolševismus a komunismus jsou vyjádřeny především v textové části kresby. Bolševismus má značně negativní konotaci, slovo bolševik je vnímáno jako jedna z nejhorších nadávek (a to dokonce i mezi loupežníky, tedy mezi lidmi, kteří nemají morálku, neřídí se obecně platnými zákony). Bolševismus je něčím, o co republika ani v nejmenším nestojí a chce se jej zbavit, jak to dokládá karikatura s názvem *Vyhnání z ráje*, na níž žena - republika (zobrazena s křídly, symbol nebeského anděla, který je čistý) s mečem v ruce vyhání lichvu a bolševismus (v podobě dvou mužů) pryč.<sup>204</sup> Bolševismus se má tedy vrátit tam, odkud přišel, do Ruska.

Samotný bolševik bývá zobrazován jako drobnější mužík v obyčejných, prostých šatech, s velkou čepicí na hlavě. Někdy bývá i vyzbrojen (noží). Jeho výraz je takřka šílený, působí jako **směšný** blázen, který je ale nebezpečný, „je postrachem všech rozumných lidí.“<sup>205</sup> Bolševismus se tak ocitá v protikladu vůči rozumu, je vnímán jako

<sup>203</sup> Nebojsa, 30.10.1919, č. 44, s. 350, V. Rada

<sup>204</sup> Smích republiky, 21.6.1919, č. 17, s. 2, -

<sup>205</sup> Smích republiky, 13.9.1919, č. 29, s. 7, -

něco iracionálního, mystifikujícího a lživého. Apeluje se na rozum lidí, tedy že rozumní lidé by toto nesmyslné učení měli odmítnout.

Poukázáno je rovněž na to, že český bolševismus je pouhou odnoží bolševismu ruského, a oba jsou viděny jako něco komediantského, kejklířského, co dokáže dělat „husarské kousky“, jelikož je prezentován jako něco směšného, pojí se s tím, že se mu nedá věřit, že nemá být brán vážně. Na druhou stranu se ale vyskytují i zobrazení, že bolševismus je něco, čeho by se člověk měl **bát**. Například na karikatuře J. Kitzlera<sup>206</sup> si můžeme povšimnout, jak si chlapec, který chtěl jít s maminkou do biografu, spletl upoutávku na film (dva plakáty) s bolševickou schůzí, na plakátě totiž byl vyobrazen ozbrojený muž v černém klobouku, se zuřivým výrazem ve tváři, pod ním černá rakev a vedle se houpe oběšencova kostra. Bolševismus je zde spojen přímo se **smrtným nebezpečím**, v očích dítěte je viděn jako někdo, kdo vraždí lidi. Otázkou je, zda tento význam můžeme přenést i na vnímání společnosti jako celku, či je nutno obrázek interpretovat, že jen dítě může uvěřit tomu, že bolševismus by mohl být skutečně velmi nebezpečný. Dle ostatních karikatur bych řekla, že je vnímán jako reálné nebezpečí, které ovšem není tak velké, jelikož jeho program je vnímán jako neuskutečnitelný. Nemusí se jednat o podcenění bolševismu, čtenářům takto mohl být prezentován proto, aby se jej nebáli a hlavně aby v něj (v jeho ideje) neuvěřili.

Může vyvolat v lidech **strach** a **obavy**, aby se namísto monarchie zde nerozprostřela nová moc, moc bolševismu, jejíž důsledky by pro republiky byly děsivé. Bolševismus potírá vše učené, je zaměřen proti intelektuálům.

Bolševismus bývá někdy spojován i s Židy (kteří již sami o sobě jsou karikaturou zachyceni negativně, např. jejich spojování s lichvou).

Příznivci komunistů jsou vnímáni jako obyčejní, nuzní lidé, kteří nic nemají, většinou jsou velmi prostě oblečení. Vyskytuje se i označení komunistů jako vydědenců, toto pojmenování naznačuje, že zde o ně nikdo nestojí, nejsou tu vítání, republika se jich zříká (jakožto i šlechty a církve).<sup>207</sup> Symbolem jejich uskupení je rudá barva, která implikuje odhodlání, bojovnost, je to barva krve. Není to tedy poddajná, ústupná a mírumilovná barva, právě naopak. Je to barva ohně, tedy něčeho výbojného, o čemž nemůžeme vědět, zda to dokážeme zvládnout (zkrotit).

<sup>206</sup> Smích republiky, 11.10.1919, č. 33, s. 16, J. Kitzler, obr. č. 18, příloha 2, s. 12

<sup>207</sup> Smích republiky, 26.4.1919, č. 9, s. 12, L. Novák, obr. č. 19, příloha 2, s. 12

Komunismus je přirovnán k něčemu neupřímnému, co dělá mnoho povyku (viz. přirovnání ke komediantskému bubnu) a snaží se tak získat pozornost lidí. Kritizována je rovněž komunistická idea společného vlastnictví.

Komunisté jsou často personalizováni Munou. Ten je viděn jako člověk, který je bezmezně oddaný sovětskému Rusku, je to směšná kejklířská postavička, která je ochotna, když se jí to hodí, spolupracovat i třeba s katolíky (prezentovanými Hlinkou). Rád vystupuje veřejně a má rád publikum, které jej obdivuje a tleská mu. Jeho vyobrazení vypovídá nejen o Munovi samotném, ale i o komunismu. Je podbízivý, nečestný, komediantský, neupřímný a vyvolává pobavení.

**Emoční vyznění karikatur:** Častěji než komunismus je karikaturou zachycen bolševismus, ale komunismus je v této fázi vnímán jako pouhá odnož bolševismu, jež jsem byla přinesena Aloisem Munou. Bolševismus vyvolává dvě – do jisté míry protichůdné – emoce. Jedná se o pocity **ohrožení**, **nejistoty** a **obav**, je možné, že by bolševismus skutečně pronikl do Československa? Že by se nedemokratické hodnoty mohly v československé společnosti první republiky úspěšně ujmout? Tyto pocity můžeme v tomto případě shrnout pod emoci **strachu**. Na druhé straně však je bolševismus (a případně i komunismus) vnímán jako něco **směšného**, co nemůže mít **naději** na přežití. Jeho identifikace s kejklířstvím, komediantstvím může v příjemcích sdělení vyvolat pocity **veselosti**, úsměvnosti, ale i **pohrdání**, tyto pocity nelze zahrnout pod emoci štěstí (ačkoliv humorné kresby mohou vyvolat veselý úsměv na tváři, jež je symbolem štěstí), zde by toto označení bylo zavádějící, jelikož štěstí je pozitivní emoce, kdežto v tomto případě je do vyznění karikatur přidáno značné množství ironie.

**Šibeničky:** Karikatury zobrazující nebezpečí komunismu a bolševismu se objevují od května 1919. Nejvýznamněji se na nich podílel Josef Lada, který zde publikoval svůj cyklus *Komunismus do důsledků*<sup>208</sup>, aby československé veřejnosti prezentoval nesmyslnost tohoto směru, ale kresby na toto téma kreslil například i Zdeněk Kratochvíl.

Oproti *Nebojsovi* i *Smíchu republiky* zde chybí důslednější zobrazení bolševismu.

Je sice poukázáno na to, že bolševismus je hnutí zhoubné, ba přímo smrtelné, ale děje se tomu tak pouze v jednom případě. Varováno je před jeho neblahými důsledky,

<sup>208</sup> Tento cyklus byl dále publikován i v roce 1920.

k nimž došlo při jeho působení v zahraničí – ať již se jedná o Německo, Maďarsko či samotné Rusko, v nichž je bolševismus znázorněn v podobě ležících, zničených žen, které v ruce svírají zlomené meče, vedle nich ulehá Josef Stivín<sup>209</sup> (český sociální demokrat, dlouholetý šéfredaktor Práva lidu), který usuzuje, že by na tom měl být podobně.<sup>210</sup> Bolševismus je pouze pro poražené (i proto by se k nim snad měl přiřadit Stivín, který si zatím pouze zkouší tuto pozici poraženého), do států silných, vítězných by se neměl dostat.

Lada ve svých kresbách zachytil, jaké důsledky by mělo, kdyby se uplatnil komunismus. I zvířata se začala domáhat svých práv a praktikovat komunismus. Můžeme si zde povšimnout paralely mezi Ladovým vyobrazením zvířat a *Farmou zvířat* od Orwella, který ovšem svou knihu publikoval až v roce 1945. Zvířata zde rovněž přejímají lidské vlastnosti. Orwellův román bývá interpretován jako znázornění stalinské degenerace Sovětského svazu, zvířata se přes své vznešené ideály stanou prostými tyrany. Lada Orwella do značné míry předběhl, když poukázal na nesmyslnost komunismu, kde ne vše je špatné – např. osmihodinová pracovní doba apod., ale zároveň je zde připomenuto, že každému jde ve svém důsledku jen o jeho vlastní moc. Lada znázornil ve zvířecí paralele, že české strany se spolu nedokáží dohodnout, že si neustále budou něco vyčítat a že ideál rovnosti je nemožný, ačkoliv je hlásán. Jednotlivá zvířata pak symbolizují politiku – např. pštros – umí skvěle strkat hlavu do písku, hroch má hroší kůži, což se v tamější politické situaci (jakožto i dnes) hodí – je silně proti všemu obrněn... . Cílem zvířat je dostat se na roveň člověku, což se jim daří, nakonec si pozice vymění, ovšem zvířata se bytostně bojí lidské kultury a před tou prchnou, nechtějí se dát spoutat a usoudí, že lépe jim je jako zvířatům, které nevládnou.

Komunisté hlásají rovnost, ale přitom ji sami nedodržují. Mohou být i výbojní při domáhání se svých práv.<sup>211</sup>

**Emoční vyznění karikatur:** Počet karikatur zachycující komunismus a bolševismus byl malý (u komunismu se jednalo hlavně o Ladův cyklus *Komunismus do důsledků*, který ačkoliv lze vztáhnout i na komunismus, lze vztáhnout i na politiku obecně). Emocionální vyznění karikatur zde proto lze jen obtížně zachytit. Bolševismus je opět prezentován jako směr, jež vzbuzuje v člověku velké **obavy (strach)** a občané by

<sup>209</sup> <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/list.php?od=s&start=61&count=20>

<sup>210</sup> Šibeničky, 1.5.1919, č. 1, s. 5, Zd. Kratochvíl, obr. č. 20, příloha 2, s. 13

<sup>211</sup> Šibeničky, 23.10.1918, č. 26, s. 208, J. Lada

neměli dopustit, aby měl v Československu naději se jakýmkoliv způsobem uplatnit, jelikož je to učení zhoubné, které se hodí jen pro poražené. Užívána je tedy apelace na udržení národa a vlastní **hrdosti**, nechceme přece, aby československý národ dopadl jako národy, jež jsou na tom špatně.

Používána je znovu metoda zesměšnění učení komunismu (jakožto i politiky jako celku).

**Shrnutí:** U karikatur zachycující bolševismus a komunismus v Československu je často aplikována metoda zesměšnění. To vyvolává zmírnění pocitu **nebezpečí** a **strachu**, tedy pocitů, které mohly být u těchto kreseb sekundárně v recipientech vyvolávány. Často se však vyskytují i kresby, na nichž je primární emocí **strach**, nejedná se zatím o strach zoufalý, ale spíše na možné upozornění na neblahé důsledky, které by tyto ideje mohly mít, kdyby se uplatnily v životě první republiky. Je to spíše strach plíživý, který přichází pozvolna a zároveň můžeme pozorovat i obavy vztahující se k Rusku a jeho vývoji. Moment zesměšnění těchto směrů může být praktikován buď z důvodu, aby se lidé nebáli této ideologie či z důvodu uchopení této ideologie jako opravdu směšné, která je tak absurdní, že se jí lidé opravdu bát nemusí. Myslím si, že blíže pravdy, ačkoliv neznáme přesně dobový kontext, je první zdůvodnění.

### VIII. 5. Parlamentní volby v roce 1919

Politické strany jsme sledovaly po celý rok 1919, tedy před volbami, v jejich průběhu, těsně po skončení voleb a i po ustanovení vlády tzv. rudo-zelené koalice.

1) **Nebojsa:** Poukázáno je na to, že strany a organizace se aktivují vlastně jen před volbami, nejde tedy uvěřit tomu, že by chtěly něco skutečně změnit, ale že jim jde jen o vlastní moc. Běžný občan je před volbami přímo naháněn a neznámému pozorovateli se to může jevit jako karneval. Karneval je synonymem pro kýčovitou zábavu, pro maskární ples, kde se nevystupuje upřímně, ale kde lidé hrají něco, čím ve skutečnosti nejsou. Předvolební agitace jsou jen planým používáním slov, nejsou spojeny s žádnými konkrétními činy, a proto jsou hodnoceny jako naprosto bezvýznamné. Přesto jich všichni používají.



Stejně nesmyslné jako předvolební agitování se zdá být politické slovíčkaření, prohlášení typu „Nová vláda není ani buržoazní, ani socialistická, ale vládou práce.“<sup>212</sup> Lidé politikům nerozumí, nevědí, co si pod jejich termíny mají představit, ale nakonec si ani nic představit nebudou muset, jelikož se ukáže, že je to opět jen bezúčelné „tlachání“.

Stejně jako i v karikaturách dalších časopisů je zveličena hamižnost agrárníků (agrárníci jsou vždy zobrazeni značně tlustí, jakoby každou chvíli měli prasknout, jejich tloušťka implikuje, že se mají velmi dobře), nesmíme zapomenout, že zkoumáme levicově zaměřený tisk, který tedy byl ke straně agrární značně kritický, jelikož byla stranou pravicovou (a později – pod vedením Berana – se sblížila s fašisty).

Koalice vytvořená agrárníky a socialisty je veřejnosti prezentována jako něco nesourodého. Zdůrazněno je, že si tyto dvě strany navzájem absolutně nedůvěřují, ačkoliv před občany se tváří, jako že spolu vycházejí a že jednájí pro „obecné dobro“. V jednom se však obě strany podobají – obě si myslí, že ta druhá strana je horší a že oni jsou chytřejší. Agrárníci i socialisté se shodují ještě v něčem – a sice v tom, že obě strany mají k práci daleko (jak to dokazuje karikatura, na níž jsou o sebe dva její představitelé zády ležérně opřeni, v ústech mají cigaretu a ruce mají v kapsách, tímto jejich postojem je ještě více zdůrazněno, že nemají co na práci<sup>213</sup>), umí jen mluvit do větru.

**2) Smích republiky:** V předvolebním období dochází ke kritice agitace, jež je vnímána jako nesmyslná, jako přesvědčování lidí nejrůznějšími možnými způsoby, aby volili právě tu danou stranu (např. karikatura se zobrazením prostých venkovských lidí sedících pod stromem nedaleko své vesnice, doplněná textem: „*Už dnes se řeční vesele, v hospodě, také v kostele, vesničky jindy chudé, dnes přebohaté frázemi, letáky po zdích, po zemi zelené, černé, rudé.*“<sup>214</sup> Slova kresby upozorňují i varují před tím, že sliby na předvolebních letáčích nejsou nikterak závazné, jsou pouhými frázemi, říkají lidem to, co chtějí slyšet). Základní dovedností agitátorů je, že umí mluvit a přesvědčit lidi, umí v nich vzbudit dojem, že právě oni jsou důležití (což se po volbách ukáže jako mylné).

<sup>212</sup> Nebojsa, 17.9.1919, č. 29, s. 227, V. Špála, obr. č. 21, příloha 2, s. 13

<sup>213</sup> Nebojsa, 4.12.1919., č. 49, s. 394, R. Lauda

<sup>214</sup> Smích republiky, 31.5.1919, č. 14, s. 12, O. Bubeníček

Po volbách je poukázáno na to, že strany se mezi sebou příliš neumí dohodnout, každá by chtěla vést republiku po svém. Koalice je vytvořena uměle a udržet ji dá dost práce, zatímco rozbít jde snadno.

3) **Šibeničky:** Československé strany, které budou ve volbách usilovat o přízeň voličů jsou všechny stejné, každé jde jen o vlastní zisk a běžní lidé jsou jim úplně jedno. To, jak se strany mají dobře, je zachyceno tím, že jsou všechny „hezky tlusté“ (ať již se jedná o sociální demokraty, stranu agrární, stranu klerikální, partaj státoprávní či o národní socialisty). Tloušťka (v protikladu k hubenosti) je v rozporu s tím, že sociální situace obyvatelstva není právě dobrá, ukazuje to na to, že strany žijí svým vlastním životem, mimo realitu. Již před volbami je tedy zřejmé, že ať bude člověk volit jakkoliv, naděje na zlepšení stávajícího stavu věcí se pravděpodobně dočkat nemůže.

Kritika politiky stran se vztahuje i na národní demokraty (dřívější státoprávníky), jejichž strana se neustále přejmenovává. Její hlavní představitel – dr. Karel Kramář je zobrazen jako velký, pečlivě upravený muž, který si hrdě vykračuje, nesmí chybět kulaté brýle a klobouk na hlavě, v ruce drží doutník.<sup>215</sup> Šířka jeho těla naznačuje, že se má opravdu dobře a nouze se ho ani v nejmenším netýká. Jeho výraz je nepřístupný, vznešený až namyšlený, je sebejistý. Je patrné, že běžní lidé jej nezajímají, jde mu jen o vlastní moc (a úspěch jeho strany). Na první pohled vidíme, že oblečení, postoj i výraz obličejů představitelů národních demokratů je vzdálen těm, kdo mají této straně dát svůj hlas (ovšem u dalších stran to není jiné. Jinde je např. národní demokracie a strana agrární zachycena v podobě dvou korpulentních, velmi nazdobených dam v honosných toaletách, které jsou opět v protikladu s ostatními občany).

Politické strany na sebe navzájem házejí špínu, zostuzují se, prezentují své soupeře jako ty nejhorší (viz. např. klerikálové vidí socialistu jako čerta – tedy bytost, ze které jde **strach** a kterou se straší už malé děti, socialista zase vidí agrárníky jako „vyžranou“ stranu, která si zásoby uzurpuje pro sebe...), aby se v závěru ukázalo, že je vlastně jedno, kdo bude vládnout, jelikož všechny strany jsou si podobné a jejich politika je obyčejnému občanovi vzdálena.

V karikaturistických vyobrazeních jsou vůdčí strany často prezentovány jejich stěžejními novinami – *České slovo* (národní socialisté), *Právo lidu* (sociální demokraté), *Venkov* (agrárníci) a *Národní listy* (strana národních demokratů).

<sup>215</sup> Šibeničky, 8.5.1919, č. 2, s. 12, Zd. Kratochvíl

Po volbách je zachyceno propadnutí klerikálů (viz. zdařilá Ladova karikatura o pláči nebeských koz, kde nad odhozenou Biblií nařikají zhroucené kozy<sup>216</sup>). Avšak je vidět, že strana klerikální si z neúspěchu příliš nedělá, jelikož přece věří v Boha a „jeho království není z tohoto světa“. Církev, jež má být chudou a úslužnou, je v karikaturách ovšem rovněž zobrazena jako strana, kde se sice vyskytují „správní řeholníci“ (hubení), ale i lidé, kteří svým zjevem na první pohled odporují křesťanskému způsobu života.

Vzniknuvší Tusarova vláda rudo-zelené koalice je pak viděna jako nesmysl.<sup>217</sup> Agrárníci jsou v ní prezentováni volem (tedy zvířetem silným, nebezpečným, pokud se rozzuří, avšak o němž se traduje, že je hloupé), sociální demokracie je sice zastoupena štíhlým Tusarem (v kloubečku s květinou), který je ovšem bojácný a vola se bojí (což se není co divit, jelikož vůl je proti němu dvojnásobný). Tusar se rozzuřeného vola snaží ubezpečit, že jsou přece s agrárníky nejlepší přátelé, ale tomu ani vůl (který tímto sám připouští, že není příliš chytrý) věřit nemůže. Spojení těchto dvou stran v koalici je nazíráno jako vypočítavé, nevzniklo z toho, že by si strany byly blízké, ale že obě chtěly být ve vládě, přičemž jejich svazek nikterak nepomůže lidem. Vláda koalice není nikterak silná, je přirovnána k tenkému provázku. Toto znázornění značí, že se provázek každou chvíli může přetrhnout a vláda tak padne.

**Emoční vyznění karikatur:** Emocí, jež je nejčastěji v recipientech těchto mediálních textů vyvolávána, je pocit **lhostejnosti** a **znehucení**. To v sobě zahrnuje pocity **opovržení** nad politiky a jejich praktikami, pocity **hnusu**, že jsou lidé stranami a jejich vůdčími představiteli obelháváni, že jsou využíváni, jelikož běžní občané jsou vnímáni jako důležití pouze, když se to stranám hodí a to se děje v období voleb. Můžeme se setkat i s překvapením, podivem nad tím, čeho všeho jsou strany pro to, aby získaly hlasy voličů, schopny udělat. V překvapení nechybí značná dávka ironie.

Samotná povolební tzv. rudozelená koalice pak ve čtenářích budí spíše negativní pocity (absentují tu pozitivní **očekávání, naděje**). Jedná se zejména o **obavy**, kam se tato nesourodá vláda bude ubírat a jak dlouho vydrží, zároveň mohou humorná vyobrazení vyvolat i **hněv**, že strany (agrárníci a socialisté) s voliči „nehrají fér“, že jim jde pouze o vlastní pozici a moc, a proto spolu budou vycházet a vládnout, jelikož jen tak jim bude moc umožněna.

<sup>216</sup> Šibeničky, 17.7.1919, č. 12, s. 89, J. Lada

<sup>217</sup> Šibeničky, 7.8.1919, č. 15, s. 115, J. Lada

**Shrnutí:** Nejvíce karikatur zabývajících se volbami a vytvořením povolební koalice bylo obsaženo v *Šibeničkách* (ve *Smíchu republiky* se často objevují odkazy na předvolební agitaci, samotné volby a jejich výsledek je však zachycen jen minimálně). Ve všech časopisech bylo vyznění karikatur totožné – zbytečná předvolební agitace, která je jen planými sliby, jen zbytečným nalákáním voliče, aby dal hlas nějaké z politických stran, v důsledku je přitom jedno, pro kterou stranu se rozhodne, jelikož strany jsou všechny stejné – myslí jen na svůj prospěch a zisk, mají daleko k občanům, nechápou jejich problémy a starosti denního života, žijí odtrženy od reality. Politik (někdy i strana) je pak znázorněn jako někdo, jehož hlavním umem je umění hrát. Musí působit před společností důvěryhodně, aby mu lidé uvěřili, že právě on to s nimi myslí skutečně dobře. Zároveň to má být člověk důstojný, který vzbuzuje autoritu. Má vzpřímený postoj, aby budil dojem, že jedná rovně, že se nevyhýbá nepříjemným věcem, že je umí řešit. Tento postoj je však jen zdáním.

## IX. ANALÝZA VYBRANÝCH TÉMAT V OBDOBÍ KVĚTNA 1938 - BŘEZNA 1939

### IX. 1. Zobrazení Konráda Henleina

V této části se věnujeme tomu, jak byl karikaturisty popsán předseda Sudetoněmecké strany, která měla úzké napojení na Říši a Hitlera. Jestli vyvolával obavy, byl bezprostředním symbolem ohrožení republiky nebo zda byl vnímán spíše jako člověk vzbuzující smích, člověk bez Hitlera téměř bezmocný.

### České slovo:

**1) Henlein jako přísluhovač slepice (SdP):** Henlein není přímo zobrazen jako slepice, ale je zpodobněn vedle ní, vyskytuje se obdoba karikatur, s nimiž se můžeme setkat i v *Lidových novinách*. Ovšem jelikož je slepice vedle Henleina a ne přímo s ním identifikována, výklad je jiný. Slepice může zastupovat politiku SdP (napojenou na Německo), Henlein je jen jejím vykonavatelem a přísluhovačem. Vykytují se dva protiklady: SdP jako sebevědomý, narostlý kohout, který si o sobě dosti myslí, a proti tomu SdP jako malá, zmoklá slepička, které „spadl hřebínek“. Henlein je kohoutu i slepici věrný.<sup>218</sup>

V Henleinově obličejí jsou zvýrazněny brýle, jsou tak veliké, že vyčnívají z hlavy (až to navozuje přirovnání „mít oči navrch hlavy“), oproti jiným zachycením je zde Henlein oblečen v tmavém obleku s bílou košilí, oblek značí osobu, jež má určité postavení, je seriózní, zároveň je symbolem jakéhosi úředníka, vykonavatele vůli někoho, koho zastupuje (v tomto případě se tedy jedná o stranu). Kromě brýlí je ještě zvýrazněn nos, který je orlí (symbol rozhodnosti, nesmlouvavosti).

To, že je Henlein ve stálém spojení s Hitlerem, je naznačeno i v tom, že má kufr s nápisem Berlín, neustále tedy „pendluje“ mezi Československem a Německem. Na to potřebuje pevné boty, jež na první pohled připomínají cyklus *Diktátorských bot* od Josefa Čapka, který byl publikován na stránkách *Lidových novin*.

**Emoční vyznění karikatur:** Ačkoliv se nevyskytovalo příliš mnoho karikatur Henleina a jeho politiky, vyznění je totožné. Henlein je oddaný služebník Třetí říše, jako jeho pozitivní vlastnost bychom mohli vyzvednout, že je věrný, jinou otázkou ovšem je čemu a zda je tato věrnost prospěšná. Pro Čechy určitě ne, můžeme jej vidět jako zrádce československého obyvatelstva. Je to osoba slabá, nevzbuzuje **lítost**, ačkoliv je ubohý, nejsilněji zastoupenou emocií je zde **hněv**. Henlein nepůsobí ani směšně, ani příliš nebezpečně, působí nesmlouvavě, tvrdě, jako osoba, která sice příliš

<sup>218</sup> České slovo, Kvítka, 29.5.1938, č. 22, s. 1, -, obrázek č. 22, příloha 2, s. 13

vlastní moci nemá, ale pokud má silné spojence (Německo) je třeba se jí **obávat**, takže z karikatur je cítit i **strach**.

**Lidové noviny:** V *Lidových novinách* byl vůdce Sudetoněmecké strany zachycen dvěma českými karikaturisty – A. Pelcem a O. Fuchsem. Karikatur zachycující Henleina není mnoho a od podepsání Mnichovské dohody se s nimi již nesetkáme, jelikož zde zafungovala cenzura (karikatury po Mnichově zachycují spíše jen obecnou starost o budoucnost republiky).

Henlein je dominantou všech obrázků, stojí vždy v čele, často je zobrazován na vyvýšeném místě, čímž ještě zvyšuje svoji autoritu, ovšem na druhou stranu to můžeme interpretovat jako jen pouhý pokus zvýšit svou autoritu – tzn., když nedosahuje takové vážnosti a velikosti, zvýší ji, že si stoupne výše.

**1) Antonín Pelc – Henlein jako hrdina (a spasitel) německého národa:** Henlein je viděn jako „opravdový vlastenec“, který věří, že na českou zemi má nárok. Ačkoliv je slabší tělesné konstituce, nechybí mu odhodlání k boji, vždyť je přece spojen se svými předky (viz. znázornění Henleina s vikingskou přilbou na hlavě<sup>219</sup>). Co se týče zobrazení, je zachycena celá jeho postava, avšak dominance spočívá na horní polovině těla (tedy na obličeji a gestech rukou).

Výraz obličeje je takřka standardizován – jedná se o hrdý výraz, který je tvrdý, přitom se však Henlein mírně usmívá, tento úsměv však nestačí k tomu, aby obličej působil otevřenějším, vlídnějším dojmem, dominantní je německá hrdost. Na první pohled zaujmou v jeho obličeji brýle a nos. Brýle jsou velké, kulaté a zakrývají značnou část obličeje. Oči tedy v jeho tváři působí jen jako doplněk, stěžejní jsou brýle, přitom právě znázornění očí umožňuje navázání bližšího vztahu, vytvoření komunikačního mostu mezi dvěma (a více) osobami. Oči jsou něčím, z čeho můžeme usuzovat, jak to s námi daná osoba myslí, zda jedná přímo a upřímně. Zde však tento moment chybí. Brýle jsou nezbytnou pomůckou člověka, jež špatně vidí, bývaly i známkou učenosti, vůdce SdP však v nich učeně nepůsobí, jejich kulatý tvar působí mírně, zanedbatelně, jakoby nebyly důležité. Nos je větší, bojovně zahnutý, blíží se „orlímu nosu“, ale je méně ostrý. Zahnutý nos symbolizuje odhodlání, rozhodnost, můžeme jej chápat i jako výraz jakési mužnosti.

<sup>219</sup> Lidové noviny, 1.5.1938, r. (ranní vydání), č. 219, s. 9, A. Pelc

Co se týče oblečení, pokud není oblečen v bojovný háv (ze starých časů), je jeho oblečení prosté, splývavý kabát a obyčejné kalhoty. Kabát ze strany vypadá jako plášť, který nosí lékaři (či učitelé).

Zajímavé je sledovat pohyb Henleinových rukou, ruce nebývají v klidu, většinou je v pohybu pravá ruka, která často bývá vzpražena – pozdrav Hitlerovi („Heil Hitler“). Tento pozdrav značí jeho snad můžeme říci bezmeznou oddanost Vůdci. Neslouží však pouze jemu, ale např. i Goebbelsovi (kterému úslužně vysedí a pak donese kachnu<sup>220</sup>, kachna značí něco nafouklého nepravdivého – viz. novinářská kachna, navíc, když se jí chopí sám ministr osvěty a propagandy).

Celkově Henlein působí, že je přesvědčen, že to, co dělá, dělá v říšském zájmu, v zájmu německého lidu, v zájmu (a na přání) Hitlera. Rád by byl „tvrdým chlapíkem“, ale přitom je úslužným služebníkem Hitlera, je tím, kdo plní jeho rozkazy.

**2) Otakar Fuchs – Henlein jako zklamaný, rozčarovaný kohout:** Již samo znázornění Henleina napůl jako kohouta (má křídla a ocas) spolu se zachmuřilým, zklamaným výrazem evokuje představu „zmoklé slepice“.<sup>221</sup> Přitom kohout je zvíře bojovné, které se jen tak nevzdává, zároveň je to ovšem zvíře, které se sice tváří hrdě, udělá mnoho povyku, ale skutečně nějaký odvážný čin zde chybí.

Henlein s obavami sleduje to, jak přibývá peněz při sbírce na obranu republiky, je mu nanejvýš jasné, že tohle se v Berlíně líbit nebude (a o názor Říše mu nanejvýš jde).

V tomto zpodobnění působí bezradně, zmateně, vyvolávat může posměch, ale částečně i *lítost*.

**Emoční vyznění karikatur:** Z výše analyzovaného materiálu lze konstatovat, že celkově působí Henlein *směšně*, je to figurka, která slouží Říši (ať již Hitlerovi či Goebbelsovi), je to posměšný mužík, který si myslím, že má moc, že rozhoduje sám, avšak rozhoduje vždy s ohledem na Německo. Zdálo by se, že směšnost vyvolává **veselost**, v tomto případě se však jedná o **smutnou směšnost**, jako hlavní emoci, kterou zde můžeme vidět, je tedy **smutek**. Je to **smutek**, který doplňuje **beznaděj**, otázka, proč někdo, kdo je pouhým přísluhovačem Třetí říše, kdo jen slepě plní rozkazy, může mít moc rozhodovat. Nevyskytuje se tu však **hněv** (natož **nenávist**) vůči němu, je tak ubohý, že ani za to nestojí, spíše vzbuzuje v člověku až **lítost**, tím jak si o sobě myslí, že

<sup>220</sup> Lidové noviny, 28.8.1938, r., č. 431, s. 9, A. Pelc

<sup>221</sup> Lidové noviny, 23.6.1938, r., č. 314, s. 7, O. Fuchs, obr. č. 23, příloha 2, s. 14

je „Někdo“. Karikaturisté jej mohli chtít ukázat jako někoho, kdo vlastně nestojí za nic. A proč se **bát** někoho, kdo je tak slabý? Bohužel proto, že za sebou má moc Třetí říše.

Jeho oděv, brýle, pouhých pár vlasů na hlavě, to vše kromě směšnosti působí ještě křehce, jako něco, co hned může skončit, skonat.

**Rudé právo:** Počet karikatur zachycujících Henleina byl o dost vyšší než jejich zastoupení např. v *LN*. Kresby v *RP* často nejsou signifikovány a u vyobrazení Henleina se nesetkáme ani s jednou podepsanou kresbou (autorem by mohl být jappy).

Lze nalézt několik typů zobrazení představitele SdP.

1) **Henlein jako slepice**<sup>222</sup>, která ohrožuje republiku: Je pouhým donašečem do a ze Třetí říše, člověk poslušný, který má jen hlavu lidskou a tělo slepice (s nápisem SdP na křídlech, slepice je tedy ještě označena, aby se všude vědělo, kdo že to vlastně je). Slepice se nosí hrdě, protože neví, že je pouhou slepicí.<sup>223</sup> Může být nafouklá, ale nebezpečí je, že brzo může být zklamána (v karikatuře je to zachyceno před a po volbách<sup>224</sup>, kdy je slepice s hlavou Henleina celá zmoklá, kape z ní a je o polovinu menší, než byla dříve).

Být slepicí je i nebezpečné, slepice se nosí, má vznostně vztyčená péra, a neuvědomuje si, že by o ně mohla přijít, pokud nepřestane být takto výbojná. Má příliš mnoho požadavků.<sup>225</sup> Henlein v podobě slepice má udivený výraz a nejspíš do světa vykřikuje své požadavky, jelikož má otevřena ústa, jeho nos pak působí jako zobák, oči má navrch hlavy, vypadá vyděšeně, jako „kdákající slepice“, která se něčeho domáhá.

2) **Henlein jako akrobat, který slouží Říši:** Vyobrazení Henleina je téměř totožné s jeho vyobrazením u Pelcla, brýle jsou však ještě větší, takže oči skoro nevidíme, zahnutý nos zůstává rovněž zachován, vlasy jsou tmavší. Hlavní rozdíl lze nalézt u vyobrazení oblečení, na karikaturách *RP* je Henlein často ve vojenském obleku s opaskem a páskou na ruce s nápisem Sdp (analogie s páskou s vyobrazením hákového kříže, jež byla na německých nacistických uniformách). Postoj Henleina není však pevný, podkluzuje, či dokonce dělá tzv. veletoce. Rád by se zalíbil všem silným. Výraz jeho tváře je do jisté míry vyděšen, může se udržet, může tlaky ustát? Je sice turnerem (dokáže stát i na hlavě), ale vydrží to?

<sup>222</sup> s obdobným vyobrazením jsme se mohli setkat již v *LN*, ovšem tam se jednalo o kohouta

<sup>223</sup> viz, např. *Rudé právo*, 1.5.1938, č. 102, s. 19, -

<sup>224</sup> *Rudé právo*, 18.6.1938, č. 142, s. 5, -

<sup>225</sup> *Rudé právo*, 15.7.1938, č. 164, s. 2, -, obr. č. 24, příloha 2, s. 14



Vynikající je karikatura, na níž je Henlein zachycen jako ponížený služebník matky Germanie, která je oproti němu dvojnásobná a je oblečena ve zbroji. Henlein jí poklonkuje, usmívá se, má šťastný výraz, až mu samým štěstím zčervenaly tváře, a s láskou své „lásce“ předává Sudety.<sup>226</sup>

**3) Henlein jako panák:** Je zachycen jako bezvýznamná osoba, které jiní pomohli k moci a on se tak nafoukl, že může prasknout, o moc tedy může hned přijít. Vzešel z ničeho a ničím se opět může stát.

**4) Henlein jako zastupitel sudetských Němců a zrádce československého národa:** Požadavky sudetoněmecké autonomie jsou vnímány jako nebezpečné a Henlein je tím, kdo je drží v ruce, zahrává si. Může odpálit něco, o čem se neví, jak dopadne (viz. jeho hraní si s krabičkou sirek s nápisem autonomie<sup>227</sup> či zachycení Henleina jako indiánské babičky s dýmkou míru, která však má před sebou bednu s prachem<sup>228</sup>). Sám se může svými plány zničit (spálit).

Jeho role zrádce Čechoslováků je v popředí po celé analyzované období, ale ještě zřetelněji je vyjádřena po volbách, kdy je jako zrádce i explicitně označen. Znovu se s tím můžeme setkat po příjezdu lorda Runcimana do ČSR, kdy Henlein vystupuje jako podlézavý, úlisný člověk (s ruměncem ve tvářích a pokorným výrazem), jež nastavuje Runcimanovi monokl s nápisem SdP, aby lord lépe viděl, jak to tady vypadá. Zvětšovací sklo je symbolem toho, že problémy a utrpení sudetských Němců budou zveličeny, navíc, když mu je Henlein ještě po svém interpretuje.<sup>229</sup> Henlein vzbuzuje **odpor**, který může hraničit až s **nenávistí**.

**5) Henlein plačící:** Jeho pláč je způsoben nejen bolestí (jako když se spálil sirkami), ale i beznadějí, tím, že se spoléhá na druhé a ti mu nepřijdou na pomoc, opět toto zobrazení poukazuje na to, že Henlein sám o sobě je bezbranný, slabý a k ničemu. Pláč je vyjádřen velkou slzou na tváři – slza konotuje **smutek**, **neštěstí**, **bezradnost**, **zklamání**, pocit **opuštění**.

**6) Henlein=narušitel míru:** V některých karikaturách je viděn jako osoba, která by měla být odejita, jelikož může vážně ohrozit mír.

**Emoční vyznění karikatur:** Henlein je obdobně jako v *Lidových novinách* prezentován jako pouhá figurka, která se snaží všem (Hitlerovi, sudetským Němcům,

<sup>226</sup> Rudé právo, 7.5.1938, č. 107, s. 2, -

<sup>227</sup> Rudé právo, 3.6.1938, č. 130, s. 1, -

<sup>228</sup> Rudé právo, 5.6.1938, č. 132, s. 2,-

Runcimanovi) zalíbit. Vzbuzuje do jisté míry **lítost**, je to pouhá ukřičená slepice, které brzo může splasknout hřebínek. Lidé si musí uvědomit, že Henlein může být poražen, je to člověk úlisný, ale bez cizí pomoci vlastně bezbranný. V recipientech může být jeho vyobrazením vzbuzena **odvaha**, pocity **lítosti** (že je jen „zmoklou slepicí“) jsou utlumeny tím, že on přímo **ohrožuje** existenci československého národa. Pocity **nenávisť** jsou v pozadí, jelikož je zobrazen jako pouhý služebník, není silnou osobností. Je možno konstatovat, že vyznění je podobné jako v LN, avšak s tím rozdílem, že zde je Henlein zachycen ještě výbojněji.

**Tvorba:** Nevyskytly se žádné karikatury Henleina.

**Shrnutí:** Ve všech analyzovaných karikaturách v daném období je Henlein pouhou figurkou německého nacistického režimu, která není sama o sobě nebezpečná. Je slizký, podlézavý, ubohý, vzbuzuje **lítost** (jen výjimečně se vyskytne náznak toho, že by tato osoba mohla být silná a rozhodovat sama ze sebe). Ponejvíce tedy vzbuzuje v příjemcích sdělení **smutek**, že zrovna někdo takový dostal zprostředkovaně moc, jež je podporována Hitlerem. Oči za brýlemi jsou neupřímné, nedá se mu věřit, je to zrádce československého obyvatelstva a hraje si na zachránce sudetských Němců, je viděn jako člověk nepřiliš bystrý (a nepomůžou mu ani brýle, které byly symbolem učenosti). Zároveň je v lidech vzbuzena **naděje**, někdo, kdo za nic nestojí by přece měl jít snadněji „odstranit“ z vedení strany, jež v posledním roce první republiky bezprostředně ohrožovala trvání Československého státu. Tato naděje je ovšem doprovázena **obavami**, jelikož je neustále upozorňováno na to, že za Henleinem stojí sám Hitler.

Henlein působí hlavně *směšně* (viz. jeho velmi časté přirovnání ke slepicí, popř. kohoutu). Myslím si, že toto jeho standardizované vyobrazení bylo karikaturisty praktikováno hlavně z důvodu toho, aby se lidé tolik **nebáli**, jelikož když je někdo před společností znemožněn, ztrácí jakoukoliv autoritu a ztráta autority je jedna z nejhorší věcí, která se politikovi může stát. Jeho bezmocnost může kromě smutku vyvolat i **hněv** (výjimečně hraničící až s **nenávisť**), tato emoce se může více projevovat verbálně (než smutek, který může být spíše vnitřní).

---

<sup>229</sup> Rudé právo, 16.8.1938, č. 191, s. 2, -, obr. č. 25, příloha 2, s. 14

## IX. 2. Nacistické Německo

Jedná se o období, v němž již karikaturisté byli opatrnější při tvorbě svých kreseb, po podepsání Mnichovské dohody pak politické karikatury takřka mizí a vyskytují se pouze politicky neškodné kresby nebo kritika stávajících poměrů jen v náznacích, o Německu se dále v *Českém slovu* ani v *Lidových novinách* nemluví. Rudé právo bylo nuceno se odmlčet již koncem října 1938 a Tvorba zanikla o dva měsíce později.

### **České slovo:**

1) **Lživá německá propaganda (a Československo):** Německo je karikaturisty vyobrazeno jako ctižádostivá země, která zneužívá sdělovací prostředky ke své propagandě ve světě. Hlásá o Československu lži, podává zkreslený obraz a Československo se mu nemůže příliš účinně bránit. Propaganda je vědomé zkreslování skutečnosti, podávání dezinformací, tak se tomu děje např. v karikatuře Čičovského, na které propagandista do rozhlasu říká: „*Sehr geehrte Hörerin und Hörer. Náš dnešní program nazvaný „Bujné fantasie“ zakončíme zprávami o Československu!*“<sup>230</sup> Pojem bujná fantasie odkazuje k něčemu naprosto nesmyslnému, fantasie nepatří do sféry logička, je to jen představa, která nemá nic společného se skutečností, tím, že je spojena se slovem bujná, značí, že se jedná o velmi smělé snění. Fantasie současně může vyjadřovat zbožné přání, aby to, co hlásám, ve skutečnosti bylo pravdou.

Dalším příkladem lživé propagandy, která byla namířena proti Československu a měla jej před světem diskreditovat, je informace německého rozhlasu, v němž se tvrdí, že v Československu jedí německé děti. Na obrázku je pak zachyceno, jak dvě malé německé děti spořádaně sedí u stolu a jí.<sup>231</sup> Vtip je zde založen na dvojí možné interpretaci sdělení (na záměně prvního a čtvrtého pádu).

K propagandě neslouží jen rozhlas, ale i tisk. V něm je rovněž Československá republika líčena zkresleně, její popis je připodobněn k Dantově knize Inferno (Peklo). Peklo evokuje představu nesnesitelného horka, v němž člověk nemůže jednat racionálně. To připodobnění může naznačovat, že Československo si neumí vyřešit své záležitosti samo, že zde sudetští Němci trpí a jsou utlačováni českým obyvatelstvem, je zde zmatek.

Pro propagandu jsou často zneužití prostí občané, někdy se ani nemusí jednat o propagandu úmyslně lživou, může k ní dojít kvůli posunu v lidském vnímání, které je

<sup>230</sup> České slovo, 2.8.1938, č. 178, s., Čičovský, obr. č. 26, příloha 2, s. 15

<sup>231</sup> České slovo, 20.9.1938, č. 220, s. 4, M. Paša

vystaveno neustálému působení zkreslených informací a začne v důsledku toho vnímat jinak, všude vidí potenciální nebezpečí. Jak to dokládá karikatura, na níž Němec kouká do dalekohledu, vidí v něm, jak ptáci vypouští výkaly a hlásá svému nadřízenému: „... a nyní jeden z bombardovacích letounů prudce zaútočil ... okamžitě podejme protestní nótu...!“<sup>232</sup> Na druhou stranu můžeme tuto karikaturu interpretovat jako vědomé hlásání lži za účelem vytvoření pocitu ohrožení ze strany Československa a možnost sáhnout tak k opatřením, které před světem budou vnímána jako ospravedlnitelná.

**2) Německo prezentováno Henleinem:** viz. samostatná analýza K. Henleina.

**Emoční vyznění karikatur:** Vyznění karikatur můžeme chápat jako *zoufalé* volání, jako výkřik do světa, aby svět neuvěřil propagandistům (Německu) a jeho tendenčním lžím, zároveň je zde možno vycítit i **smutek**, nemohoucnost, **beznaděj**, jak se účinně bránit? Za povšimnutí stojí, že kritika Německa a česko - německých vztahů je v těchto novinách založena pouze na kritice propagandy. Propaganda je vnímána jako velmi zhoubná a nebezpečná věc (zároveň musíme mít na paměti, že v oné době již karikaturisté nemohli tak svobodně publikovat své kresby).

**Lidové noviny:** Ačkoliv se v ranním vydání *Lidových novin* nevyskytovaly často karikatury převzaté ze zahraničních zdrojů, došlo v tomto k období k jisté výjimce, která byla zapříčiněna možná strachem domácích autorů, aby sami otiskli tyto karikatury, jež otevřeně mířily proti Německu nebo se mohlo jednat i o podporu veřejnosti, povzbudit ji, že i zahraniční tisk vidí situaci obdobně jako tisk český, že Německo je vnímáno jako agresor.

**1) Německo prezentováno K. Henleinem:** viz. samostatná analýza Henleina. Henlein je viděn jako ten, co chce přepsat české dějiny a dokázat, že Češi se pod německou nadvládou měli dobře a vlastně si ji přáli. Za povšimnutí zde stojí karikatura, na jejíž části se Henlein obrací k české husitské minulosti, která dle něj potřebuje korekturu a tak mění nápis „*Tábor je náš program*“ na „*Konzentrations - tábor je náš program*“<sup>233</sup> Již tedy v květnu 1938 se v karikatuře hovoří o koncentračním táboru (německy Konzentrationslager), je tu upozorněno na možnou hrozbu, kterou s sebou nacismus může přinést, odkaz se sice vztahuje k minulosti, ale lze jej jednoduše přenést i na současnost a budoucnost. V roce 1938 tato hrozba nemusela ještě tak vyznít, je

<sup>232</sup> České slovo, 13.8.1938, č. 188, s. 1, J. Pacák

<sup>233</sup> Lidové noviny, 1.5.1938, r., č. 219, s. 9, A. Pelc

možné, že až zpětně lze konstatovat, jak předvídaví karikaturisté byli (jmenovitě se tu jedná o A. Pelce).

**2) Lživá německá propaganda:** Vyskytuje se v německém tisku (*Völkischer Beobachter*) a je ztotožněna s bájením, tedy s něčím neskutečným, nepravděpodobným, k čemu je mít zapotřebí nadbytek fantazie. Propaganda je dána do spojitosti s J. W. Goethem, který je chápán jako protiklad dnešního Německa a německého národa, jako člověk učený, moudrý, vážený, humánní, pevný ve svých postojích. Goethe nemůže uvěřit tomu (doslova říká: „*Taky jsem svého času bájil německy, ale takovou fantasii jsem přece jen neměl!*“<sup>234</sup>), co německé noviny píší, to, že on sám bere německou propagandu za pouhé lži a výmysly, je důkazem, že vzdělaní lidé nemohou současný německý tisk brát vážně a nesmí mu věřit.

Propagandou jsou zasaženi i samotní čeští a zahraniční občané, které si pak události interpretují jinak, než tomu ve skutečnosti je. Jednají pod vlivem toho, že z německého rozhlasu (ale i tisku) slyší o tom, jak jsou na tom Němci u nás špatně, že jsou hladoví, jelikož jim Češi bojkotují zboží.

Samotné ministerstvo osvěty a propagandy je v karikatuře ztvárněno jako ministerstvo, které je maskovacím názvem pro vládu lži. Propaganda se stává synonymem slova lež. Lež je znázorněna jako rozpínavá, ohnivá příšera s hadím jazykem, který může ublížit i zabít (uštknout), má radostný úsměv, jelikož se jí daří a je na vrcholu své slávy, prostor, jaký dostala ke svému působení v Německé říši, by se jí pravděpodobně nikde jinde nepodařilo tak rychle získat. Ve směřících se ústech vyčnívají drobné ostré zuby, které se každodenně nenápadně mohou zakousávat do pravdivých informací, nahlodávat je a měnit. Její rozmělněné pařáty se snaží získat pod svou kontrolu co možná nejvíce informací, stěžejní ale je uchopení rozhlasu. Rozhlas v propagandě vystupuje jako velmi účinný prostředek, kterým lze lidi ovlivňovat. Německo je pak karikaturisty hodnoceno jako úpadkový stát, v němž vládne lež.<sup>235</sup>

Ministerstvu vládne Goebbels, který je v karikatuře znázorněn jako muž podivné, neforemné postavy, většinou přikrčený s orlím nosem, jenž absolutně neodpovídá obrazu Árijce, který jako ministr propagandy vyzdvihoval. V kresbě je přirovnán ke kuchaři, jež peče kachnu.<sup>236</sup> Musí mít určité předpoklady ke své práci, musí umět informace správně zkombinovat a teprve pak pustit „kachnu“ ven. Poukázáno je ale na

<sup>234</sup> Lidové noviny, 14.7.1938, r., č. 354, s. 7, Zd. Guth, obr. č. 27, příloha 2, s. 15

<sup>235</sup> Lidové noviny, 20.7.1938, r., č. 359, s. 7, J. Čapek, obr. č. 28, příloha 2, s. 16

<sup>236</sup> Lidové noviny, 28.8.1938, r., č. 431s. 9, A. Pelc

to, že ač se bude snažit sebevíc, tak kachna bude zapáchat. Jeho informacím se stejně věřit nebude, je tu vyjádřena **naděje**, že lidé rozpoznají, že se jedná o pouhé účelové informace, a proto jim nebudou věřit. Kachnu můžeme spojit s pojmem novinářské kachny – tedy vymyšleného, nepravdivého příběhu, který má za úkol většinou lidi nějakým způsobem překvapit či přímo šokovat.

**3) Německo jako nacistický, nespravedlivý, rasistický stát:** Německo je státem, v němž je uplatňován dvojitý metr. Němci se chovají rozpínavě vůči Československu, říkají, že jen chrání sudetské Němce (to, že je musí chránit přímo naznačuje, že Němci v Československu jsou utlačováni a za utlačovatele je označen český národ), proto pro ně žádají všemožná práva, když však zástupci Polska chtějí alespoň část práv pro svou menšinu žijící na německém území, odpovědí jim je, ať nejsou drzí.<sup>237</sup> Ohání se svým národním cítěním, které ovšem útočí na ostatní státy a jejich občany. Němci tak vystupují jako rozkazovačný, panovačný, nadřazený a nespravedlivý národ, který určuje pravidla a vymezuje pojmy jako je spravedlnost.

Karikaturisté zesměšnili rovněž nesmyslnou německou rasovou politiku.

**4) Politika Německa vůči Československu:** V souvislosti s německou politikou praktikovanou vůči Československem se nejčastěji sice vyskytovalo zobrazení propagandy a v menší míře i podpora sudetských Němců a Henleina, kteří měli vyvolávat v republice nepokoje, málo je však otevřeně zachycena snaha Německa o ovládnutí československého státního území. Za celé období se vyskytla pouze jedna karikatura, která byla přetištěna ze zahraničí, kde je explicitně poukázáno na **nebezpečí** pohlcení Československa Třetí říší. Děje se tomu tak těsně před uzavřením Mnichovské dohody. V anglické karikatuře je zobrazeno, jak český občan drží malé bezbranné jehňátko, které vystrašeným pohledem sleduje vykrmeného nacistu, jež drží obrovského tygra s bojovným pohledem, který je symbolem antidemokracie a militarismu. Z kapsy nacistického vojáka pak vykukuje malá hlava Henleina (je tedy vnímán jako ten, co je v pozadí akce, ačkoliv není stěžejní osobou). Nacista prohlašuje: „*On si chce lehnout k vašemu jehňátku!*“<sup>238</sup> Československo je v podobě jehňátka ztvárněno jako země slabá, mírumilovná, částečně i ustrašená, bojí se svého mocného souseda, který ji jediným skokem může zardousit. Češi nevěří německému ujišťování o tom, že se chtějí jen dohodnout, že nechtějí Československo ovládnout. Můžeme vidět protiklad: bezmocné Československo, které trvalo jen velmi krátkou dobu (je ještě jen pouhým

<sup>237</sup> Lidové noviny, 17.7.1938, r., č. 354, s.7, Bourse Egyptienne, Káhýra, přetištěna zahraniční karikatura

<sup>238</sup> Lidové noviny, 27.9.1938, r., č. 486, s. 5, Evening Standart, přetištěna zahraniční karikatura

jehňátkem) a proti němu stojí mocné Německo, které je výbojné a rozhodlo se ovládnout Československo, ačkoliv veřejně se tento svůj záměr zatím neodvážá vyslovit (neví se, jak by na to reagovala světová veřejnost, zda už je na tento krok připravena).

**Emoční vyznění karikatur:** Dominantní emoci je **strach** z německé propagandy, karikaturisté se snažili snížit její účinnost tím, že ji ve svých karikaturách veřejně zesměšňovali a prezentovali ji jako naprosto nesmyslnou a hloupou. Zároveň můžeme mluvit i o **hněvu** a **rozčarování**, pozastavení se nad tím, jak je možné, aby svět věřil německým lžím. **Obavy** však vzbuzovala i celková politika Německa – hlavně ta, jež byla praktikovaná vůči demokratickému Československu. Soužití Čechů a Němců v jednom státě je viděno jako problematické, Henlein a jeho strana za instrukcí Hitlera vyvolávají napětí a jiskří tak emoce (**nenávisti**, pocitů *ukřivděnosti*, vědomí **národní hrdosti**) – na německé straně je Československo prezentováno jako utlačovatel sudetských Němců, na české straně jsou sudetští Němci viděni jako ti, jež chtějí rozvrátit stát. To, že je Německo a Němci (ať říšští, ale i domácí) označeno za nepřátele vyvolává kromě pocitů **ohrožení**, **strachu**, **hněvu** a do jisté míry i **nenávisti** pocity **sounáležitosti**, **národního uvědomění**, že by národ v těžkých chvílích měl být jednotný a držet pospolu.

**Rudé právo:** Přestože vycházelo pouze do 20. října 1938, kdy bylo úředně zastaveno, a i před svým zastavením muselo čelit častým cenzurním zásahům, počet karikatur zobrazujících Německo a jeho politiku (hlavně vůči Československu) byl značný a svého vrcholu dosáhl v srpnu a září 1938.

**1) Německá expanzivní politika vůči ČSR:** V jedné linii je spojena s Henleinem a jeho požadavky práv pro sudetské Němce (požadavek autonomie...). Henlein a jeho strana je viděna jako nepřítel republiky, tedy jako ten, kdo chce republiku zničit a nechce v ní dále žít. SdP se neustále snaží vyvolávat národnostní rozdmíšky, sleduje Čechy a za vším vidí útok proti sobě a německému národu. Sudetští Němci vycházejí z karikatury jako lidé neracionální, jež jsou plně ve vleku Třetí říše. Více o zobrazení Henleina je možno nalézt v analýze zabývající se pouze Henleinem.

V druhé linii je pak německá výbojná politika vůči Československu spojena již se samotnou Německou říší. Německo a Československo jsou zde vnímány jako protikladné státy, jako střet války a míru, totality a demokracie. Němci, kteří jsou vystavení neustálé propagandě vůči ČSR, by se do republiky odváželi pouze dostatečně

vybavení – s plynovou maskou apod. Plynová maska symbolizuje válečné **nebezpečí**, jehož viníkem je pod působením německé propagandy Československo, maska vzbuzuje pocity **strachu** a vědomí ohrožení, zároveň je ale zárukou anonymity (nevidíme lidskou tvář).

V Čechách vzrůstají **obavy**, že po ovládnutí Rakouska přijdou na řadu oni a jejich stát. Kromě **strachu** z německé expanzivní politiky vůči Československu se však objevuje i **naděje, odvaha a národní uvědomění**, ČSR je znázorněno jako ježek, do něhož je zapíchnutá československá vlajka (symbol samostatného státu) a nacist, který již ovládl Rakousko a nyní by rád ke svému území připojil i Československo se nutně musí spálit, resp. popíchat.<sup>239</sup> Československo je houževnatým státem, který se lehce nevzdá.

Jako poslední politická karikatura, která se v Rudém právu objevila, než byl tento list úředně zastaven, byla karikatura připomínající Viléma II a první světovou válku, poukázáno v ní bylo na to, jak sebevědomý a mocný se Vilém cítil v roce 1914 (při vypuknutí války), a jak o čtyři roky později, shrbený, s kufry odchází směr Holandsko.<sup>240</sup> Toto zobrazení mohlo vzbudit **naději**, jelikož byly připomenuty německé neúspěchy a pocit **vítězství** nad německým národem, který znamenal vznik samostatné republiky, a zároveň bylo i **hrozbou**, že i kdyby se Němcům opět podařilo rozpoutat válku, dopadnou opět špatně, ať nezapomínají, jak to bylo před dvaceti lety.

**2) Mocichtivé Německo a jeho první oběť - Rakousko:** Německo je karikaturisty označeno za dominantní stát, který získal Rakousko, doslova jej chce požrat, avšak i pro velmocenské Německo se zdá být Rakousko příliš velkým soustem a hrozí, že nacist se tímto soustem může zadusit. Rakousko v karikatuře vystupuje jako brambor, z něhož se kouří, tedy jako horký brambor, toto přirovnání implikuje představu, že s Rakouskem (a jeho řízením) to ještě nebude tak jednoduché. Německo je státem, který vyvolává **obavy** nejen v ČSR, ale i v Rakousku. Není zde zachyceno žádné rakouské **nadšení** a **šťěstí**, že by Rakušané byli rádi, že se stali součástí Třetí říše.

**3) Lživá německá propaganda:** Je namířena proti Československu, které je v ní označeno za nebezpečný stát, který silně zbrojí a je hrozbou pro Němce v něm žijící. Němci podávají o republice zkreslené a vymyšlené informace, které vyplývají jednak z neznalosti republiky, ale zároveň jsou úmyslně zkreslené, např. v Olomouci, že se nevyrábějí syrečky, nýbrž válečné plyny (a proto je cítit zápach) či že v Praze je to pro Němce (a nejspíš nejen pro ně) životu nebezpečné, dále pak že Češi jsou národ

<sup>239</sup> Rudé právo, 28.8.1938, č. 202, s. 7, -

<sup>240</sup> Rudé právo, 18.9.1938, č. 220, s. 10, -, obr. č. 29, příloha 2, s. 16



rozpínavý, který chce zničit samotné Německo<sup>241</sup>. Češi jsou tedy německou lživou propagandou líčeni jako nemilosrdný, nevzdělaný národ zlodějů, který zbrojí a bezohledně ničí německou kulturu, národ, jež vzbuzuje pocity *opovržení*, ale i **strachu**. Toto vyobrazení českého národa a země vzbuzuje *smutné pobavení*, jelikož toto líčení v českých představách odpovídá tomu, jak Češi vidí Němce a jejich politiku.

Prostředek, který německý propagandista v karikatuře používá je opět rozhlas a tisk (*Völkischer Beobachter*, *die Zeit* a kniha *Mein Kampf*). Propaganda bývá nejčastěji ztotožněna s *Völkischer Beobachter*, který je dokonce jednou znázorněn jako noviny, z nichž míří dělo. Z toho plyne, že tyto noviny jsou opravu velmi útočné a mají obrovskou sílu, je potřeba buď se jim podřídit a nebo se jich **bát**. Přitom tisk (jakožto i další komunikační prostředky) by měl být nástrojem dorozumění, měl by spojovat, a ne být symbolem hrozby a rozdělení.

Ani německý rozhlas v propagandě nezůstává pozadu. Je ztvárněn jako ukřičený, nafouknutý, bojovný Germán s mečem v ruce, jež je opakem českého vysílání z Mělníka, které je mírumilovné a poklidné, které nepůsobí a neburcuje emoce lidí a nejiskří nálady bojovnosti a nutnosti obrany z důvodu ohrožení.<sup>242</sup> České vysílání je překvapeno, co všechno se může v německém vysílání objevit. Zajímavé je působení rozhlasu na lidi, zatímco u českého se jedná o šíření poklidné nálady a lidé pod jeho působením jsou veselí a šťastní, u německého jsou lidé zobrazeni jako otroci, kteří jsou vyhublí a zfanatizovaní, v pozadí pak vidíme armádu, která jde jakoby směrem k ČSR. Role médií může být vnímána pozitivně (v případě československého rozhlasu) i negativně (v případě rozhlasu německého). Rozhlas působí na lidi, může je uklidňovat, ale i burcovat, problémem je zneužití rozhlasu k nacistické propagandě tak, jak se tomu děje na německé straně.

Němci v Čechách by se rádi ukázali před světem jako vyspělý, jednotný národ, to se jim však nedaří, působí jako zmatenci, kteří jednají pod vlivem německé propagandy, jsou národem zfanatizovaným. Propaganda působí na emoce, lidé, kteří jsou jí vystaveni, jednají neracionálně, nechávají se strhnout davem, jehož náladu na sebe přenáší.

**4) Německo jako totalitní země nesmyslných úřadů a nařízení:** Kritizováno je vytváření úřadů či ministerstev, která mají sloužit válce, ale jež jsou maskována pod nejrůznějšími názvy (jedná se do značné míry o propagandu a mystifikaci obyvatelstva)

<sup>241</sup> Rudé právo, 5.6.1938, č. 132, s. 7, -

<sup>242</sup> Rudé právo, 21.8.1938, č. 196, s. 7, -, obr. č. 30, příloha 2, s. 17

– například při zřízení úřadu na psychologické zpracování nepřátelských zemí. Samo o sobě to, že některé země jsou označeny jako nepřátelské a že je potřeba mít pro ně vlastní úřad, vzbuzuje **nedůvěru, obavy** a **strach**. **Strach** ze samotného Německa se nevyskytuje jen v okolních státech, ale i samotné Třetí říši, jak to vykresluje karikatura, na níž otec se synem (který v ruce drží vlaječku s hákovým křížem, je oddán novému režimu, nechce se proti němu bouřit) stojí před rádiem, které se tváří nepřátelsky poučně, otec synovi říká: „-*na to radio se mi neopovaž sáhnout! Otočíš na Moskvu a jdeme všichni na popravu.*“<sup>243</sup> Je to reakce na upozornění tisku, že poslech Moskvy se bude trestat smrtí. Německo je chápáno jako nesvobodná, nedemokratická země, v níž se mezi jejím vlastním obyvatelstvem šíří **strach** a *nejistota*. Ukázáno je to na bezelstném dítěti, které ačkoliv nařízením nemůže rozumět, musí se podrobit, jinak by mohl v nebezpečí vystavit celou rodinu. Za povšimnutí stojí silná role, která je v dosažení totalitního charakteru země připsána právě médiím (tisk – hlavně *Völkischer Beobachter* a rádio).

To, že již došlo ke glajchšaltizaci země a jejích obyvatel dokládá, že lidé se bojí svobodně vyjadřovat své názory, bojí se mluvit otevřeně. Německu se tak podařilo vytvořit atmosféru všudypřítomného **strachu** a **obav** i mezi vlastními občany. Došlo ke glajchšaltizaci nejen kultury a umění, ale i myšlení lidí. Německý národ navenek – ze **strachu** – vystupuje jako jednotný národ nacionálních socialistů.

**Emoční vyznění karikatur:** Emocí, kterou nalezneme takřka ve všech karikaturistických zpodobnění, je *nejistota*, **strach** a pocit *ohrožení*. Strach, který byl předtím vyjadřován jen obecně jako **obavy** o vývoj Německa, nyní přímo plyne z obav o přežití československého státu. Německo svou agresivní politikou, lživou a nenávislnou propagandou může v československých občanech vzbuzovat kromě pocitů **strachu** a *ohrožení* i pocity **hněvu** a *víry* ve vlastní síly. Tato mobilizace sil je ovšem spíše okrajová, hlavní emocí je *strach*, protože se jedná přímo o přežití, či likvidaci demokracie. Německo již není v kresbách příliš zesměšňováno, je vnímáno jako stát s iracionální politikou, kterou je ovšem bohužel zapotřebí brát vážně. Politika SdP (strany legálně působící přímo v Československu) je vnímána jako neracionální, lživá, propagandistická, v Česích to může vyvolat pocity **beznaděje** a bezradnosti, není zde prostor pro řešení, jak se této politice účinně bránit. **Naděje** je pak v lidech vzbuzována

<sup>243</sup> Rudé právo (tento den je výjimečně změněn název na Svoboda), 11.6.1938, č. 136, s. 5, -

připomínkou první světové války a tím, jak v ní nakonec Německo dopadlo, zrovna tak jako nesmyslností sudetskoněmeckých požadavků.

**Tvorba:** V tomto časopise nebyly v analyzovaném období obsaženy žádné karikatury zachycující směřování Německa, jeho vnitřní, ale ani zahraniční politiku.

**Shrnutí:** Obecně lze konstatovat, že oproti období října 1918 – prosince 1919, v němž bylo Německo rovněž analyzováno, došlo ke značným posunům. Německo přestalo být personalizováno určitou osobou (v českých zemích se užívá hojně karikatur Henleina, avšak ty nejsou identifikací samotného Německa, spíše je vnímán jako jeho prostředník a tlumočník). Mizí karikatury samotného Vůdce (po zásahu cenzury) a na jejich místo nastupuje ztvárnění zglajchšaltizovaného, totalitního Německa, které nevyvolává pocity **nebezpečí** a **strachu** jen v zahraničí, ale i u samotných obyčejných německých občanů, kteří se v atmosféře strachu podřizují Hitlerovým příkazům. V období vzniku republiky jsme si mohli povšimnout **strachu** z toho, že Německo opět povstane ve své síle, tento **strach** nyní došel naplnění. Ztvárněn byl ve **strachu** o existenci Československa. Karikaturisté však kromě pocitu **ohrožení** dodávali i pocity **naděje**, že Češi dokáží svého souseda porazit, vzbuzují v lidech **národní uvědomění** a snaží se mobilizovat vnitřní síly, postavit morálku proti zbrojení. Přesto obraz dané doby není nikterak povzbudivý, působí depresivně, vyvolává **smutek**, na druhou stranu se nezdá být ještě vše ztraceno, avšak tato **víra** a **naděje** není rozhodně tak silná. Je to obraz *nejistoty*, která mnohdy působí hůře než jistota, jelikož je to trvalý pocit *neklidu*, nemoci účinně něco dělat, když člověk neví, co se dále stane ... . Nacisté jsou pojímáni jako neotesaní, hloupí a poslušní občané, kteří vzbuzují *opovržení* a *pohrdání*.

Jako významné se jeví, že ve všech analyzovaných periodických bylo nejvíce prostoru věnováno německé propagandě (jež se týkala hlavně Československa – podávala jeho zkreslený obraz a snažila se působit v Československé republice mezi sudetskými Němci, ale mířila i do světa). Ukazuje se zde, jak lze média zneužít a v této chvíli působí jako silný mocenský prostředek, který by mohl mít vliv. Ovšem jaký vliv propaganda skutečně měla, není vědecky prokazatelné. Z německé propagandy však můžeme v karikaturách pocítit **strach** a **hrůzu**, je parodována jako nesmyslná, nezakládající se na reálných faktech, ale přesto je jí přičítána působnost (ovšem nevíme jaká). **Obavy** vyvolává fakt, jak na německou propagandu ČSR zareaguje cizina, jelikož to vypadá, že Němcům se daří v zahraničí vytvářet obraz Československa jako možného

zdroje nebezpečí a agresora, jako státu, ve kterém se porušují práva národnostních menšin (sudetských Němců). Chtít se postavit propagandě a dokázat, že je lživá, vypadá **beznadějně**.

### IX. 3. Zobrazení politických stran a fašistické (nacistické) nebezpečí v ČSR

Počátkem analyzovaného období se ještě vyskytovalo na stránkách všech listů zachycení politických stran, postupně však (pod vlivem stále přísnější cenzury) mizí.

Nejvíce prostoru bylo věnováno stranám fašizujícím, které byly vnímány jako možné ohrožení republiky. Za tyto strany byly považovány SdP (a její představitel Konrád Henlein), Národní sjednocení, resp. Národní liga (Jiří Stříbrný) a strana agrární (Rudolf Beran).

Vymezení pojmů – fašismus versus nacismus: Fašismus je totalitní ideologie<sup>244</sup>, která je spojena s B. Mussolinim a vychází z nacionalismu. V čele státu má být silný vůdce, státní zájmy jsou nadřazeny zájmům jednotlivců, fašismus usiluje o kontrolu nad tiskem i myšlením lidí, vede k homogenizaci obyvatelstva. Ve své podstatě se v mnohých bodech blíží pojmu nacismu, který je spojen s Německou říší a jejím vůdcem – Adolfem Hitlerem. Nacismus klade však důraz na nadřazenost rasy (v tomto případě Árijců) a proklamaci antisemitismu. Můžeme rovněž rozlišit, že nacismus vychází z národního socialismu – tedy „z levice“, zatímco fašismus je pravicové hnutí.

Ovšem, jak si můžeme povšimnout, někdy dochází ke slučování těchto termínů – například Jiří Stříbrný je v karikaturách nazýván fašistou a zároveň antisemitou.

**České slovo:** Všechny karikatury na téma nacismu či fašismu byly spojovány explicitně s Jiřím Stříbrným. Karikatur zobrazujících další parlamentní strany bylo poměrně málo.

**1) Jiří Stříbrný jako stoupenec fašismu, jako antisemita:** Je líčen jako kariérista, který se nechce smířit s tím, že by neměl působit v politice. Je to člověk vlezlý, úlisný, nedůvěryhodný, kterému nedělá žádný problém lhát. Vyvolává v člověku **odpor** pro svou bezpátečnost. Jedná vždy jen s ohledem na sebe sama. Má bojovný, hrdý postoj, tváří se, že jeho jen tak něco nezlomí. Vždy chodí pečlivě upraven – většinou ve fraku, čímž se snaží dodat zdání důvěryhodnosti. Na první pohled v jeho

<sup>244</sup> Ideologie je dle kritické teorie společnosti i marxismu „výraz pro soubor idejí vládnoucí třídy, která legitimizuje svou moc tím, že své partikulární zájmy prezentuje jako univerzální zájmy celé společnosti.“ Reifová, Irena a kol. Slovník mediální komunikace. Praha: Portál, 2004. s. 82

zobrazení zaujme jeho knír, který je ne nepodobný kníru císaře Viléma II, a husté, rozčežené vlasy, které by se hodily spíše ke studentovi – filosofovi než k váženému politikovi.<sup>245</sup> Je přirovnán dokonce ke koledníčkovi, tedy k někomu, kdo chodí od dveří ke dveřím a o něco prosí, něčeho se dožaduje a čeká, kde jej vezmou na milost. Slovo koledníček je naprosto v rozporu s tím, jak sám sebe prezentuje sám Stříbrný, v rozporu s hrdým, sebevědomým nacionalistou.

To, že je honosně upraven a má silnější postavu, naznačuje, že si žije dobře a má dostatek peněz. Karikaturistou Trnkou je označen za antisemitu a to ještě horšího kalibru, je vnímán jako člověk, který židy nesnáší, ale přitom má rád jejich peníze (otiskuje jejich inzeráty ve svých novinách za účelem tvorby zisku). Rovněž kreslí Fuchs jej považuje za antisemitu, fašistu, který láká voliče na laciné vyvolávání hesel, je znázorněn jako pouliční prodavač, který nabízí různé strany, což je poukázání na jeho nedůvěryhodnost, Stříbrný mění své přesvědčení, jak se mu to zrovna hodí. V roce 1938 je vnímán hlavně jako antisemita.

Ačkoliv je v očích společnosti zesměšněn a degradován na pouhého kejklíře a pouličního prosebníka, je mu připsána určitá moc, kterou získal, jelikož je majitelem vydavatelství Tempo, kde vychází mimo jiné *Expres* a *Polední list* (bulvární listy). Noviny (které jsou zpodobněny jako dvě malá dvojčata) zde vystupují jako prostředek, kterým se „křičí do světa“.<sup>246</sup> Jsou možností, jak propagovat své názory.

**2) Nedůvěryhodný Henlein a SdP:** Henleinova Sudetoněmecká strana je prezentována jako strana bojovná a ukřičená, když je zrovna na vrcholu a cítí podporu (ať již se jedná o podporu sudetských Němců nebo o mnohem výraznější podporu přicházející z Třetí říše). V těchto chvílích z ní jde **strach**. Pokud tomu tak není, je nejistá a zkrotlá, v těchto okamžicích se zdá být i mírumilovnou, být stranou, s níž jde jednat a vyjednávat.

**Emoční vyznění karikatur:** Zpodobněním stoupence nedemokratických sil v republice je Jiří Stříbrný, který je v karikaturách prezentován jako nebezpečný antisemita, který ohrožuje republiku. Vyskytlo se pouze jedno vyobrazení, které přímo souvisí s nebezpečím pronikáním fašismu a nacismu do Československa a jeho velebením, avšak z něj můžeme odvodit, co s sebou totalitní ideologie přinášejí. Jsou lživé, založené na potírání práv člověka (všichni lidé si v nich nejsou rovni,

<sup>245</sup> České slovo, 14.5.1938, A-Zet, č. 112, s. 1, Trnka

<sup>246</sup> České slovo, 21.5.1938, A-Zet, č. 118, s. 1, -, obr. č. 31, příloha 2, s. 17

antisemitismus hlásá nadřazenost ostatních ras nad židy), jejich aplikace v praxi vzbuzuje **obavy**.

Stříbrný a jeho antisemitismus vyvolávají *posměch*, avšak přesto zde lze vycítit jisté **nebezpečí**, jelikož je naznačeno, že prostřednictvím svých novin, může hlásáním svých názorů ovlivňovat čtenáře. **Obavy** z působení nacismu (antisemitismu) však nejsou velké, protože Stříbrný je pojímán jako osoba nedůvěryhodná, která může změnit svůj názor.

Jako rozkladná síla je prezentována i Henleinova SdP, ale i zde je vyjádřena **naděje**, že snad nebude tak nebezpečná, je nebezpečná jen v případech, kdy se jí dá pocit moci, pokud tomu tak nebude, nemusejí se jí lidé obávat.

V recipientech je tak budována a udržována **naděje**, že demokratické síly dokáží nepřátele republiky porazit.

### Lidové noviny:

1) **Jiří Stříbrný jako ztroskotaný politik:** Stříbrný je karikaturou zachycen jako dosti obratný artista, který se dokáže udržet nad propastí i na lámajících se větvích. Oči má vyvaleny strachem, že spadne dolů a tím se dostane do izolace, lidé tomu přihlíží, a nikdo se nemá k tomu, aby mu pomohl.<sup>247</sup> Politik vypadá jako svíjející se červ, který se nechce smířit s tím, že dopadne špatně a že o něj lidi nestojí (proto mu nikdo nepodává pomocnou ruku). Vznosný frak, který je znakem vážnosti a klidu, se neslučuje s chováním osoby, která jej má právě na sobě a úpěnlivě bojuje o přežití. Vlasy má opět rozevlátny a jeho hlava se podobá kvěťáku.

2) **Příklon doprava:** V roce 1939 došlo k zachycení politického vývoje, který šel v ČSR doprava (zatímco po přijetí Mnichovského diktátu si ještě českoslovenští občané nebyli jisti, jakým směrem se vývoj bude ubírat). Naznačeno je, že by lidé měli přeorientovat své přesvědčení. V tomto období se již politické karikatury vyskytují pouze zřídka. A pokud se objeví, bývají většinou opatrné (což nemuselo být ze strachu karikaturistů své kresby zveřejnit, ale spíše to mohlo být zapříčiněno tím, že tyto karikatury cenzura nedovolila publikovat). Toho si může povšimnout například u karikatury O. Sekory, na níž jeden pán na ulici vrazí do druhého a omlouvá se mu: „- *Oh, promiňte pane! Já si už totiž trochu zkouším tu chůzi vpravo!*“<sup>248</sup> V této karikatuře nestojí význam na kresbě, ale na popisku k ní. Je upozorněním, že v období tzv. druhé

<sup>247</sup> Lidové noviny, 1.6.1938, r., č. 275, s. 7, O. Sekora, obr. č. 32, příloha 2, s. 17

<sup>248</sup> Lidové noviny, 19.2.1939, r., č. 91, s. 9, O. Sekora

republiky šel vývoj napravo a byl pod patronací Německa, dochází zde k likvidaci demokracie, k nutnosti přizpůsobit se daným podmínkám, ke glajchšaltizaci názorů, což vyvolává **odpor** a *pobouření*.

3) **Rozkladná SdP a Henlein, nebezpečí pro stát:** Politika SdP je výbojná, útočná vůči republice. SdP je vnímána jako strana, která by ráda přepsala celé české dějiny a dokázala, že toto území vždy bylo součástí Německa. Z toho implicitně vyplývá, že když tomu tak bylo i v minulosti a Češi se Němcům podřizovali rádi, mělo by tomu tak být i nadále. Vyskytují se zde **obavy** o osud státu, jelikož SdP, které sice má ve svém čele groteskního představitele Henleina, má za sebou mocné Německo. Československo se ale nevzdává a mobilizuje národ (sbírkou na obranu republiky) proti této nebezpečné, výbušné straně, která může zapříčinit rozklad státu.

4) **Zrádná Hlinkova strana údová:** Pobožný, asketický Hlinka je v posledním roce trvání republiky zachycen jako člověk, který se rozhodl ke spolupráci s Henleinem a tím k útoku na Československo. Ačkoliv vypadá jako bezmocný stařec, který nemá žádnou sílu, na hlavě mu zbylo jen pár posledních vlasů a tvář má ztrhanou, ústa má staženy do přísné linky a z profilu vypadá jako orel, bojovný, odhodlaný pták.<sup>249</sup> Je to člověk tvrdý, zocelený svou vírou, kterou však nyní zaprodává do služeb SdP, proto je vůči němu třeba cítit *pohrdání*, jelikož se stává zrádcem národa.

**Emoční vyznění karikatur:** *Neklid a nejistota* je možno vycítit z pocitu nesvobody v republice, která si sice ještě zachovává statut jisté samostatnosti, ale již zdaleka není republikou demokratickou (hlavně po přijetí Mnichovského diktátu). Je tu **úzkost** z toho, že se lidé budou muset přizpůsobit ideologii, která jim byla vnucena. Naopak jako jen směšná figurka, která de facto nemá žádnou moc, působí Stříbrný, vyvolává úsměv a možná i přání, aby dopadl špatně, protože je vnímán jako ten, jehož cílem není přispět ke stabilitě republiky, ale naopak.

**Rudé právo:** Velký počet karikatur se týká červnových voleb.

1) **Fašizující politika agrárníků a Beran:** Jako proti republice jdoucí je nahlížena politika agrárníků, před volbami jsou dáváni do stejné skupiny jako SdP s Henleinem. Jde jim pouze o vlastní dobro a klidně se propůjčí i ke spolupráci s nacismem (s SdP). S nacismem je spojována velká poslušnost a oddanost, což se agrárníkům – jako

<sup>249</sup> Lidové noviny, 12.6.1938, r., č. 293, s. 9, A. Pelc

opičkám daří dodržovat. Na pokyny, které přicházejí z Německa reagují ihned a velmi úslužně.<sup>250</sup> Přitom strana je reprezentována zvířetem beranem – což byl i předseda strany. Beran je zvíře s udiveným a tupým výrazem, z toho lze soudit, že i předseda strany agrární nebude právě bystrý a že jako ovce (ačkoliv je beran) poslouchá příkazy z Německa. Je jím *pohrdáno*. Karikaturisté *Rudého práva* by se rádi agrárníků zbavili a vyhnali je z republiky, vidí je jako nestátotvorné.

2) **Jiří Stříbrný jako nedůvěryhodný politik:** Jako i v dalších novinách je vnímán jako osoba, která mění své názory a zakládá stále nové strany, jde mu o osobní moc, a nikoliv o státní zájmy. Vůči takto proradným osobám lze cítit **nedůvěru, zlobu, pohrdání**, ale zároveň je možno je vnímat i jen jako směšné osoby, které nelze brát vážně, protože před lidmi již ztratili veškerou důvěryhodnost a autoritu. Stříbrný jde doleva i doprava, jak se mu to hodí, je stále vzpřímený a ani v nejmenším se před lidmi nestydí.

Do obecních voleb vede Stříbrný svou stranu Národní ligu, jež je součástí Národního sjednocení (NS). NS je nazývána jako strana, která spolupracuje s Henleinem a poslouchá rozkazy z nacistického Německa, kterému úslužně slouží (explicitně vyjádřeno lízáním vysokých, černých, vojenských bot)<sup>251</sup>, jako strana fašistická, která by v republice neměla existovat. Strany sdružené v NS jsou rozhádané, jsou přirovnány k malým dětem, které se mezi sebou bijí. Je to strana ostudná, v níž se představitelé neustále napadají, navzájem si nevěří a ve společnosti vyvolává **výsměch a rozhořčení**, jelikož nepůsobí ani v nejmenším důstojně (o zachování důstojnosti by se přitom každá politická strana měla snažit, protože je to entita, která je spojena s vážností, autoritou). V *Rudém právu* je Národní sjednocení nazváno prohnílou, tedy nezdravou stranou, která brzy zanikne, protože o něco zkaženého nikdo stát nebude. Její heslo *Nic než národ* je považováno za heslo, jež by tato strana rozhodně mít neměla, jelikož jí o národ vůbec nejde. Lidé jsou tedy varováni před jejím volením. Agitace kreslířů *Rudého práva* proti NS, ale i SdP a agrárníků je vizuálně působivá, ovšem nelze hodnotit, jaký vliv měla na veřejnost, jelikož si musíme uvědomit, že tento deník četli příznivci komunistů, kteří – dá se předpokládat – chtěli volit KSČ.

Po volbách je poprvé Stříbrný zobrazen jako uplakaný, smutný otec, jelikož Národní sjednocení v nich neuspělo. Zároveň se ovšem nevzdává, klade si otázku, kolik dětí ještě pohřbí, nabízí se zde tedy možnost, že brzy přijde opět s nějakou novou stranou.

<sup>250</sup> Rudé právo, 1.5.1938, č. 102, s. 19, -

<sup>251</sup> Rudé právo, 22.5.1938, č. 120, s. 7, -



Za povšimnutí stojí přirovnání života strany k lidskému životu, resp. spíše k životu sebevraha, strana se narodí, ustanovují se v ní názorové proudy, pokusí se v životě uspět, a pokud se jí to nepovede, zemře. Stříbrný, ačkoliv na vyobrazeních vypadá smutně, nevzbuzuje **lítost**. Jeho pláč na všech karikaturách působí jako neupřímný (jakožto i pláč Gajdy, který je karikaturou vykreslen jako tlustý muž, který si potrpí na různá vyznamenání), slzy jsou přehnaně velké a kapesník a usmrkaný nos jen zdůrazňují jeho „**neštěstí**“, kdyby si někdo na první pohled nevšiml, působí jako komediant, který se snaží zahrát velký **smutek** a **zklamání**.

**3) Nepřítel republiky - nebezpečná SdP (prezentována K. Henleinem):** SdP je považována za stranu, která **ohrožuje** samotnou existenci republiky, je označena za nepřítele republiky číslo 1. Karikaturisté *Rudého práva* si představují, jak strana bude zničena a Henlein potupně vyhnán. S velkými **obavami** je pozorováno jeho napojení na Německo.

SdP je strana, která si klade stále větší požadavky, protože si je vědoma, že v zádech má mocného obhájce, je to strana sebevědomá, které záleží jen na prosazení její politiky, a nezajímají ji důsledky pro Československo. Je zde vyjádřena **naděje**, že svým stále vzrůstajícím sebevědomím strana sama sebe nakonec zničí (v karikatuře znázorněno Henleinem, který byl stále nafukován, až praskl a byl roztrhán na kousky<sup>252</sup>).

V obyvatelstvu vzbuzuje tato strana *nejistotu*, nezakrytě vyhlašuje své ambice a je jen otázkou času, kdy je bude chtít naplnit, ve čtenářích je kromě pocitu **úzkosti** vzbuzen i pocit **naděje**, že k tomu nikdy dojít nemusí, jak to dokládá karikatura, na níž Henlein odtrhává listy z kalendáře a říká: „*Es kommt der Tag!*“ (*Přijde den!*)“ a když je u data 30. únor (které, jak známo, neexistuje), je mu odpovězeno: „*Ale počkáte si až na tenhle!*“<sup>253</sup>

**4) KSČ jako strana, které na srdci leží zájmy státu:** *Rudé právo* bylo ústředním orgánem této strany a proto není nijak překvapivé, že strana byla prezentována jednoznačně pozitivně. KSČ bylo líčeno jako strana hrdinská, které záleží na republice a jejím zachování a proto aktivně bojuje proti všem jejím nepřátelům – hlavně proti SdP, agrárikům, Národnímu sjednocení, živnostníkům. KSČ sama sebe identifikuje s bojovností – viz. znázornění strany jako dvou děl, z nichž střílí lístky s číslem tři (což bylo komunistům přidělené číslo pro obecní volby v roce 1938), tyto lístky dopadají na

<sup>252</sup> Rudé právo, 8.5.1938, č. 108, s. 2, -

<sup>253</sup> Rudé právo, 29.5.1938, č. 126, s. 7,-

představitelem ostatních stran, kteří oproti KSČ působí jako „zmoklé slepice“, jsou zničení, přikrčení, schovávají se, dá se usoudit, že nemají čisté svědomí (v protikladu ke KSČ).<sup>254</sup>

KSČ a její deník *RP* se nevzdávají ani, když jim hrozí zastavení, sílu jim dodává, že mají podporu pracujícího lidu. V *RP* je kritizována politika vládní koalice, která strká hlavu do písku (paralela s pštrosy), nechce vidět věci tak, jak jsou, nechce řešit problémy, zvolila politiku vyčkávání a ústupků Německé říši, naopak KSČ vyzývá k boji.<sup>255</sup>

**5) Ziskuchtiví průmyslníci Preiss a Liebig:** Jsou nazíráni rovněž jako rozkladné síly republiky, jako kapitalisti, kterým jde o vlastní zisk. Jsou označeni jako ti, proti kterým by měl český stát (symbolizován lvem) bojovat, má je jako přívěšek (na ocasu), nebude jej stát mnoho síly se těchto „dvojčat“ zbavit. Oba muži se tváří úlisně, budí *nedůvěru*, mají plné tváře, které symbolizují blahobyt. Hlavně proti dr. Preissovi je namířena kritika, protože je vnímán jako velmi bohatý člověk, který zastává několik významných řídicích pozic. Bohatství a tloušťka průmyslníka je stavěna do opozice vůči prostým dělníkům, kteří chodí otrhání, jsou statní a mají atletickou postavu. Recipienti tak mohou pocítit odpor a hněv nad tímto „sběračem titulů, funkcí a vyznamenání“, jeho práce je viděna jako lehká, oproti tvrdé denní práci dělníků.

**6) Prodejný Andrej Hlinka a ľudová strana:** Představitel velké slovenské strany, hubený, asketický katolický kněz oblečený v černém rouchu, jež je symbolem křesťanské střídmosti a odříkání, je viděn jako kolaborant s SdP. Je cítit **opovržení** nad tím, jak křesťan může zradit vyšší hodnoty a spolupracovat se stranou, jejímž cílem je vlastně likvidace republiky.

**Emoční vyznění karikatur:** Ve čtenářích *Rudého práva* je burcováno *národní uvědomění, nadšení* pro politiku KSČ a její vyzdvižení. Kdo patří ke komunistům a volí je, je člověkem, jemuž na státu záleží, který má správné hodnoty, může být proto člověkem **hrdým**. Naopak voliči a příznivci fašizujících stran (zvláště SdP a Národního sjednocení) jsou vnímáni jako zrádci národa. Vzniká je **obava**, že právě oni mohou zničit demokratické Československo. Těmito stranami je *opovrhováno*, je vůči nim cítěna zášť a **nenávisť**, jsou zesměšňovány jako nejednotné (Národní sjednocení), nesamostatné (SdP bez Německa).

<sup>254</sup> Rudé právo, 21.5.1938, č. 119, s. 5, -, obr. č. 33, příloha 2, s. 18

<sup>255</sup> Rudé právo, 2.7.1938, č. 154, s. 2, -, obr. č. 34, příloha 2, s. 18

**Tvorba:** Karikatur týkajících se československých politických stran bylo na stránkách *Tvorby* zastoupeno velmi málo, více se vyskytovaly v dřívějším období.

1) **Nešťastný Jiří Stříbrný:** Vůdčí muž Národního sjednocení pláče nad rakví, pohřbívá svou Národní ligu. Velké slzy, kapesník v ruce a sundaný klobouk (jako výraz úcty) vyvolávají dojem nešťastného člověka, který si ovšem za svůj úděl může sám, protože je to člověk nepoctivý, který se ze všeho rychle vzpamatuje, jak naznačuje zdařilá báseň pod karikaturou: „*Zemřela liga a do hrobu dána, jen dluhy po ní zůstaly. A ptáček, který každíčkého rána hledá, koho napálí*“<sup>256</sup> A proto si nezaslouží *soucit*.

2) **KSČ chrání republiku proti kapitalistům:** Dělník, který je reprezentantem KSČ vystupuje jako ochránce republiky, jako člověk, kterému skutečně záleží na jejím zachování. Kapitalista je naopak zobrazen jako tlustý, honosně oblečený muž, kterému jde jen o vlastní „dobré bydlo“, a republika mu je lhostejná.<sup>257</sup> Dělník tak vyvolává pocity **národního uvědomění**, zatímco kapitalista je symbolem **lhostejnosti** k vlastnímu státu a stává se opovržením hodným (ve čtenářích jsou vzbuzovány pocity *opovržení* k němu).

**Emoční vyznění karikatur:** Jako jednotná, disciplinovaná strana, která má na srdci budování a obranu republiky je viděna strana pracujícího lidu, strana dělníků, strana komunistická. Ta vzbuzuje *obdiv* pro svou sílu, morálku, odhodlanost. Strany fašizující jsou nahlíženy jako pouze *mírně nebezpečné* pro stát, jelikož dopadnou špatně, není potřeba mít z těchto stran **strach**, i když jisté **obavy** jsou na místě, zároveň je ve čtenářích *Tvorby* pěstována velká **naděje**, že nedemokratické strany budou poraženy, protože mají mocného soupeře v jednotné komunistické straně, je tu *víra*, že komunistická strana dokáže zabránit působení pravicových sil v republice.

**Shrnutí:** Pokrytí politických stran v ČSR v jednotlivých denících a časopisu *Tvorba* bylo rozdílné. Zatímco v *Rudém právu* jim bylo věnováno značně prostoru před nadcházejícími obecními volbami, jinde tomu tak nebylo. Obecně lze říci, že již před podepsáním Mnichovské dohody mizí jakékoliv znázornění politických stran. Nejvýstižněji bylo *nebezpečí* nedemokratických stran zachyceno v *Rudém právu*, které se nebálo a poukazyvalo na možnost bojovat proti těmto „nestátním“ stranám jednotou své ideologie, budilo ve čtenářích pocit *bezpečí* a zázemí, které republice poskytne

<sup>256</sup> *Tvorba*, 27.5.1938, č. 21, s. 1, -

<sup>257</sup> *Tvorba*, 20.5.1938, č. 20, s. 1, -

politika KSČ, v *Tvorbě* (ačkoliv byla rovněž vlastněna komunistickou stranou) nedošlo k takovému vyhocení, **obavy** o osud republiky kvůli působení fašistů a agrárníků (kteří jsou v obou komunistických periodicích nahlíženi rovněž jako fašizující strana, hlavně kvůli svému vůdci – Beranovi) byly mírnější. Silně je však znázorněn pocit **národního uvědomění, hrdost** na vlastní národ a *odhodlání* stát proti nedemokratickým stranám bránit. **Obavy** z fašistů (a ani z agrárníků) nejsou velké, jelikož jejich představitel J. Stříbrný působí jako člověk, jež je ovládán jen svými zájmy nemá sílu, moc, jeho působení je vždy viděno jen jako krátkodobé, budí úsměv a pobavení, spíše než zlost a pocity *ohrožení*. O něco větší nepřítel republiky je pak prezentován v Sudetoněmecké straně K. Henleina, ale zároveň je nabídnuto východisko, jak se těchto obav zbavit – stačí odebrat Henleincevci pocit moci, což na druhou stranu není tak snadné, jelikož je známo, že za ním stojí Německo, které v karikaturách znázorňuje hlavní *ohrožení* pro Československo.

Lze konstatovat, že nebezpečí fašismu a antisemitismu nejspíše nevyvolává *zděšení*, je do jisté míry bagatelizováno, protože je vzbuzována a šířena *víra*, že s tímto učením lze bojovat, používá se často momentu zesměšnění těchto ideologií a stran, které je hlásají, což pocity *ohrožení* a **strachu** zmírňuje.

Strany vystupující v karikaturách jsou strany mající negativní konotaci, výjimkou je zobrazování KSČ jako strany, jež dává lidem jistotu, odvahu, sílu a pocity **naděje** do budoucna. Ostatní strany vyvolávají v lidech posměch, nemají autoritu a **obavy** z nich mohou být vyvoláním směšného účinku potlačeny (jedná se hlavně o **obavy** z činnosti SdP), jelikož všichni jejich čelní představitelé – ať se jedná o Henleina, Stříbrného, Berana či Hlinku - jsou znázorněni jako směšné postavy, které umí jen mluvit, ale nikoliv věci uskutečňovat a kteří když ztrácí moc, propadají panice.

#### IX. 4. Zobrazení válečného zbrojení a války

V zachycení možné války a příprav na ni vystupuje často její žádoucí protiklad – mír. Pokud je kritizována válka, znamená to, že hodnotou je mír, pokud je ironizován mír, naznačuje to přání a někdy i adoraci války. Nejhojněji byly karikatury zachycující nebezpečí války publikovány v *Lidových novinách*, ve kterých pokračovalo pásmo Josefa Čapka *Modern Times*.

**České slovo:** V Českém slovo bylo na toto téma poměrně málo karikatur. Použity byly karikatury českých kreslířů, ale byly přetiskovány i karikatury zahraniční.

1) **Mír jako protiklad války:** Mír je znázorňován v tomto období většinou jako žena - anděl s velkými křídly (jedná se o nadpozemskou bytost), v prostých splývavých šatech, která drží mírovou ratolest, symbol míru. Je to žena vzpřímená, čestná, nebojí se nikomu pohlédnout přímo do očí, i když je „její vláda“ osekávána, přesto se drží. Má silné základy. Jako záruka míru vystupovaly v karikaturistických zobrazení západní mocnosti i samotné Československo. Proto je možno si povšimnout již od května 1938 **obav**, které jsou vyvolány tím, když se západní státy po československé mobilizaci za Československo nepostavili příliš přesvědčivě. Působivě to dokládá karikatura, na níž žena - mír, stojící na základních kamenech z Německa, Československa, Francie a Anglie, musí být přidržována, aby z podstavce nespada, jelikož politici osekali kámen Československa (místo aby se zaměřili na Německo).<sup>258</sup> Pocítit je možno **deziluzi** a pocity *zrady* a *zklamání* západními státy. Československo tedy vystupuje jako záruka míru, jeho protikladem je Německo, které je vnímáno jako narušitel míru, jako země, která může vyvolat válku.

2) **Dělo jako symbol zbrojení:** Oproti první světové válce dochází k obrovskému rozvoji válečné techniky. Válečné přístroje kromě *hrůzy*, vyvolávají i *obdiv* a *úžas*. Například dělo na pohyblivém pásu, které umí vystřelit na velkou vzdálenost.<sup>259</sup> Dělo působí nezničitelným dojmem, je obrovské, chladné a nedostupné. Vzbuzuje až posvátnou *úctu* a lidé si od něj drží odstup. To, že je to stroj ničivý, je uloženo v podvědomí. V pařížské karikatuře je dělo ironicky prezentováno jako prostředek sblížení národů. Dělo vystupuje jako prostředek oddělení, jako symbol náhrady personální komunikace komunikací beze slov, ale o to více výhružnou. Dělo mluví samo o sobě, člověk z něj cítí **strach**, **úzkost**, je spojeno s možností zabíjení, na druhé straně pak můžeme mluvit o vyvolání pocitu **bezpečí**, pokud já děla mám, a druhý ne.

**Emoční vyznění karikatur:** Válka a zbrojení jsou symbolizovány dělem, které na jedné straně vyvolává **obdiv**, a na druhé straně nahání **hrůzu** a **strach**. Válka se stala záležitostí strojů a není válkou lidí bojujících tváří tvář, je mnohem více anonymní a tím hrozivá, jelikož pod pláštěm anonymity se mohou dít věci, za které nikdo konkrétní nenese vinu a kolektivní vina je vždycky lépe obhajitelná (nebo dokonce dle Jasperse

<sup>258</sup> České slovo, příloha Kvítka, 16.10.1938, č. 42, s. 1, Trnka, obr. č. 35, příloha 2, s. 18

<sup>259</sup> České slovo, 29.12.1938, č. 305, s. 4, Ordre, Paříž

vůbec neexistuje). Protiklad války – mír – je vnímán jako křehký, jako hodnota, o kterou je potřeba pečovat a starat se, jinak může dojít k jejímu zničení a vítězství války. Mír dává pocit *jistoty*, je spojen se vznešenými hodnotami, které by měly být prospěšné obecně, zatímco válka je vždy prospěšná jen pro někoho, nikdy nemůže přinést užitek všem. Válka vyvolává utrpení, mír je spojen s klidem, s vyrovnáním, vystupuje jako záruka spokojenosti.

**Lidové noviny:** Karikatury jsou zde rozděleny do více skupin, první pochází od J. Čapka a nese název *Modern Times*. Pásmo satirických kreseb vzniklo jako reakce na občanskou válku ve Španělsku<sup>260</sup>, ale můžeme jej vztáhnout na prezentaci nebezpečí války obecně. V dalších skupinách jsou pak karikatury mimo tento cyklus, které rovněž zachycují hrozbu války.

1) **Modern Times:** Upozorněno je, že válka nikdy není hra, vždy je opravdová a její následky nesou obyčejní lidé. Válka vyvolává v lidech pocity *nejistoty*, *děsu* a **obav** o vlastní existenci. Jejím symbolem se stává letadlo, které působí ohromné škody, je anonymní, neznající soucitu. Letadlo se vyskytuje na více karikaturách (někdy se o něm pouze mluví, jindy je přímo znázorněno), je to stroj, jehož působnost vyvolává překvapení a *úžas*, co všechno dokáže, současně však vzbuzuje **strach**, jelikož je jeho představa svázána se smrtí, zabíjením nevinných lidí, ničením majetku.<sup>261</sup> Letadlo je spojeno se shazováním bomb, kterým se člověk nemůže bránit (je zapotřebí mít štěstí k tomu, aby přežil). Setkáme se zde s pocitem *bezmoci*, nemůžu se bránit proti něčemu, co je mnohem silnější než já a proti čemu není protizbraně. *Lítost*, slzy, ale i **zlost** pak vyvolává to, že válka jde proti dětem, že bombardovány byly ve Španělsku školy, což je něco zruďného, je to útok na děti a na vzdělání. Zobrazení mrtvých dětských těl s jejich prázdnými obličejí před školou působí velmi silným dojmem, v člověku mohou tímto obrazem být vyvolány pocity *zhmusení*, **bezmezného smutku**, *vnitřního utrpení*.

Letadla sama o sobě jsou rovněž vnímána jako protiklad míru či jeho zástupce – holubice s mírovou ratolestí. Oba symboly mají společné, že umí létat, ale protikladně působí, že zatímco holubice míru je vždy zobrazována osamoceně, letadel může být mnoho, holubice je živý tvor, kdežto letadla jsou stroje. Holubice neútočí na letadla, ale

<sup>260</sup> [http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef\\_%C4%8Capek](http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_%C4%8Capek)

<sup>261</sup> Lidové noviny, 2.6.1938, r., č. 276, s. 7, J. Čapek, obr. č. 36, příloha 2, s. 19

letadla na ni, holubice je tak chápána jako dobro, které uniká před působením letadel - zla.<sup>262</sup>

Dalším symbolem války je tank, který boří vše, co se mu postaví do cesty, ohrožuje nejen přírodu, dospělé lidi, ale i děti.

Jako důsledek války je pak znázorněna smrt, např. v podobě dvou lebek, které mají zkřížené kosti před sebou, lebky se usmívají, již jim může být vše jedno, jejich lidské pozemské utrpení skončilo, smrt byla *vysvobozením* a *úlevou* z prožitých hrůz. Ovšem nejen smrt musí být vysvobozením, zbývá ještě **naděje** (která není zachycena v cyklu *Modern Times*, ale rovněž pochází z karikatury od J. Čapka), že děti, až vyrostou, budou žít v lepší budoucnosti, v míru.

**2) Odvaha jako hodnota vynikající při válce:** Ve válce se lidé nesmí **bát**, i když jsou slabší a stojí proti mocnějšímu soupeři (jako tomu bylo např. čínsko - japonském konfliktu), pokud mají *odvahu* a *víru* ve vítězství, mohou porazit i silnější protivníky. Jsou zapotřebí vůdci (morálně, ne fyzicky silní), kteří dokáží lidem dodat **odvahy**, dodat **naděje**. Odvaha stojí proti **strachu**, strach ochromuje, odvaha dodává sílu.

Poukázáno je na to (explicitně při čínsko – japonské válce), že i slabší národ může dosáhnout vítězství, pokud do boje dává srdce.

**3) Mír jako protiklad války (Marsu):** Válka je přímým útokem na mír, je to mocný soupeř, kterému se bohužel většinou podaří zvítězit. Pro větší kontrastnost se často na tomtéž obrázku vyskytuje jak zobrazení symbolů mírů, tak symbolů války – u míru se jedná hlavně o anděla míru s mírovou ratolestí (který vyvolává potřebu starat se o něj, působí křehce a zranitelně, je bezelstný), u války pak o letadla (anonymní *nebezpečí* ze vzduchu, které přichází nečekaně rychle, vyvolává **strach**), děla (mocná pozemní zbraň, která děsí civilisty a je *hrozbou* i pro vojáky) nebo střelný prach (sud s ním byl i v minulosti symbolem *nebezpečí*). Jak špatně může mír ve válce dopadnout, ukazuje série karikatur A. Pelce, kde mír, jež je odstřelován ze všech stran, končí jako zlomený, vychrtlý stařeček, s ovázanou hlavou, monoklem, nohou i rukou v sádře krácející o berlích.<sup>263</sup>

Mír je označen za největšího nepřítele války. Pojem nepřítel v sobě obsahuje negativní konotaci, mír je nahlížen jako narušitel války, přičemž válka tu ironicky vystupuje jako pozitivní hodnota.

<sup>262</sup> Lidové noviny, 17.9.1938, r., č. 468, s. 7, J. Čapek, obr. č. 37, příloha 2, s. 19

<sup>263</sup> Lidové noviny, 29.5.1938, r., č. 270, s. 9, A. Pelc

Válka je identifikována s bohem války Marsem, který je znázorněn jako menší muž obtloustlé postavy ve zbroji, s helmicí na hlavě, má různé prostředky k tomu, jak zničit mír. Je to muž silný, s širokým, neupřímným úsměvem (jsou mu při něm vidět všechny zuby, což nemůže být úsměv přirozený, spíše naznačuje, jak rád by někoho „sežral“), který má *radost*, když může ničit a ubližovat.<sup>264</sup>

4) **Nepřátelé míru:** Za státy, které ohrožují světový mír, není v analyzovaném období označováno pouze Německo, jehož *hrozba* je však vnímána jako netíživější pro Evropu. Často je zobrazován čínsko – japonský válečný konflikt, přitom při zobrazování je nejčastěji zobrazován kontrast Japonce – agresora a Číňana – oběti. Státy, které ohrožují mír, jsou však i Francie, Anglie (kvůli své politice ústupků a nevměšování se, na jedné karikatuře se Chamberlain, který se vidí jako nositel míru, diví, jak mocným se stal fašistický diktátor Franco, nevidí přitom, že právě on je tím, který k tomuto stavu svou politikou značnou měrou přispěl), nacistická Itálie a Rusko. Itálie a Německo přitom drží pospolu, na druhé straně stojí Anglie, Francie a Rusko, oba bloky se upínají ke Společnosti národů, která měla být zárukou míru, to se však nenaplnilo. Mír, který měla zajišťovat, je zobrazen jako již pouhá kostra holubice, která je ale přesto naživu a z posledních sil drží v zobáku mírovou ratolest. Mír se nechce vzdát do poslední chvíle, i když je situace již téměř bezvýchodná, stále udržuje **naději** na změnu stavu věcí.

5) **Válka rovná se smrt:** Válka v karikaturistických vyobrazeních není ztotožněna pouze s *ohrožením*, *nejistotou* a **strachem**, ale i se samotnou hrozbou smrti. Varováno je před tím, že válka s sebou vždy nese velké oběti na životech. Symbolické je, že toto upozornění berou vážně opice, tedy naši vývojoví předci, kteří zde vystupují kontrastně k lidem – opice budou muset stvořit nové lidi, jelikož lidé jsou natolik hloupí a vyhubí se.<sup>265</sup> Opice jsou chytřejší než lidé, nejdou proti vlastnímu druhu.

Obzvlášť *úzkostně* pak působí ztvárnění dětí a symbolů války (bomb...), děti by měly být těchto hrůz ušetřeny, a ne žít v *napětí* a **strachu** o život, jsou bezelstnými, čistými a důvěřivými stvořeními, které je potřeba chránit, místo toho jsou však vystavovány smrtelnému *nebezpečí*.

6) **Plynová maska jako ochrana před válkou:** **Obavy** o vlastní život a válečná propaganda v rozhlase vede k tomu, že lidé se necítí v *bezpečí* ani doma, dokládá to karikatura T. T. Heineho, na níž manželé sedící v křeslech a poslouchající rádio, mají

<sup>264</sup> Lidové noviny, 4.9.1938, r., č. 444, s. 9, A. Pelc

<sup>265</sup> Lidové noviny, 29.7.1938, r., č. 376, s. 7, T. T. Heine



nasazení plynové masky. Plynová maska dodává pocit bezpečí v případě plynového útoku, zaručuje svým nositelům anonymitu (nevidíme jim obličej), znemožňuje však lidem komunikovat, odděluje je tak od běžného společenského života.

To, že se plynová maska stává hlavním symbolem této doby, můžeme konstatovat z toho, že i děti se o ní baví, místo aby měly své „dětské starosti“ a zábavy.

**Shrnutí symbolů války:** Bojovné symboly války - nejčastěji je zobrazováno letadlo a z něj svržené bomby (Španělé, kteří měli podporu Itálie a Německa, Japonci), dále pak dělo (vyskytuje se ve všech státech), puška (hlavně Japonci), mačeta (Číňané), tank. Ochranným symbolem (ale současně působí jako předzvěst válečného nebezpečí) se stává plynová maska, která v oněch dobách vystupuje jako běžná součást šatníku člověka. Došlo zde k posunu významu, něco co mělo být chápáno jako prostředek užívaný v případě krajního ohrožení, se stává prostředkem denního užívání, jelikož ohrožení je neustálé.

**Emoční vyznění karikatur:** Hrůza války vzbuzuje největší pocity *úzkosti* a *bezmoci*, když je zobrazována v souvislosti s dětmi, jelikož ty by měly mít právo žít v poklidném světě. Její spojení s dětmi je nanejvýš působivé, protože zasahuje ty nejbezbrannější. S válkou je spojen pocit *nejistoty*, neustálého *napětí*, neví se odkud a kdy útok přijde, v lidech je vyvolávána atmosféra **strachu** a pocitu permanentního *ohrožení*, člověk nemůže ani na chvíli vydechnout, protože ztráta pozornosti s sebou může přinést smrt. Válka je vždy spojována s **obavami** (**strachem**) o vlastní život, její blízkost charakterizována zbraněmi vzbuzuje **beznaděj**, jak lze bojovat proti zbraním? Zbraně jsou vnímány jako mocný nástroj, které vyvolává *ohromení*, *obdiv* (kvůli technické dokonalosti, ale i zkáze, kterou může způsobit), zároveň jsou synonymem smrti, která je spojena s bezmezným **smutkem**, s odpoutáním se od radostí života, od blízkých. Smrt někdy může být pocíťována i jako *vysvobození*, *úleva* pro člověka, který zažil mnoho hrůz a utrpení, přesto je smrt vnímána negativně, těžko přijímána a udržován je od ní posvátný odstup (např. kosti mají být pod zemí, nemají se člověku přibližovat, mrtví nemají být příliš blízko živým, jde z nich **strach**).

Ve válce hraje velkou roli **naděje**. Díky ní může být poražen i silnější nepřítel, *víra* ve vlastní věc, *odvaha*, to vše jsou hodnoty, které člověka povzbudí a dodají mu síly dále bojovat. Naděje ve válce se upíná k tomu, že válečné utrpení jednou skončí a

člověk si bude moci oddechnout a začít znovu žít v lepším světě, kde se nebude muset neustále strachovat o svůj život.

### Rudé právo:

1) **Válka jako mocenský zájem:** Válku lze pojmout i jako zájem zbrojařů, jejichž cílem je zisk. Zbrojaři jsou viděni jako zodpovědné osoby, které mohou zapříčinit války. Vyrábí zbraně (bomby, děla...) a tím škodí světu. Zbrojař je oddaný služebník zbraní, neváhá se pro naplnění svého zájmu klidně ohýbat, což značí, že tento úslužný člověk myslí jen na dobro své, a ne na svět jako celek. Lidé, kteří si válku nepřejí, mohou cítit *zlost*, *opovržení* i **nenávisť** vůči zbrojařům, kteří se jeví jako bezpáteří.

2) **Válka a zbraň:** Zbraň je symbol války, je prostředkem, s nímž nelze vyjednávat, je mnohem mocnější (a někdy i rychlejší) než slova. Pokud míří na člověka, nejedná člověk racionálně, je prostředkem *hrozby*, která může být anonymní (bombardování) nebo adresná (například v průběhu čínsko – japonské války, kde Japonec puškou míří na Číňana).

3) **Mír versus válka:** Mír je (jako tomu bylo i v karikaturách *Lidových novin a Českého slova*) explicitním opozitem války. Válka je mocná, rozpínavá, **hrůzu nahánějící**, silně vyzbrojena a zároveň chráněna před svým úhlavním nepřítelem, kterým je mír. Ten je zobrazen jako bezbranný, v podobě malého chlapce v košilce, s dětským nevinným pohledem, který naznačuje, že si neumí představit, že by na světě mohlo být něco zlého, co by jej snad mohlo a chtělo ohrozit.<sup>266</sup> To, že je mír znázorněn jako dítě, jen dokládá jeho bezmocnost, navíc je v nevýhodě i svým oblečením, které nemůže odolat případnému útoku války.

Ačkoliv si mír může i nebezpečí války uvědomovat, nemá potřebné vyzbrojení k tomu, aby se válce mohl postavit. Je křehký, snaží se na sebe upozornit, ale proti zbraním (zástupcům války) jej není příliš slyšet.

**Emoční vyznění karikatur:** Válka je vnímána jako monstrum, které bylo zkonstruováno lidmi, **děsí** prosté občany, zatímco lidem, kteří vyrábí zbraně, přináší užitek. Zbrojaři mohou v prostých lidech vyvolávat **hněv** a **zlobu**, jelikož úzká vrstva obyvatelstva je zodpovědná za svět, zbrojaři mohou svými zbraněmi zničit vše živé. Oproti vyobrazením v jiných periodických se zde nesetkáme s **nadějí**, že by bylo možno

<sup>266</sup> Rudé právo, 14.6.1938, č. 138, s. 6, přitištěna francouzská karikatura, obr. č. 38, příloha 2, s. 20

křehký mír zachránit. Mír je příliš jemný, člověk se o něj neustále **strachuje**, a tak žije v *nejistotě* i o svůj život, protože válka je spojována s útokem na něj.

**Tvorba:** Tento časopis byl v daném období na karikatury nejchudší. Zobrazení války se týkalo jen několik karikatur, avšak jejich vyznění se nikterak nelišilo od vyznění karikatur ostatních analyzovaných listů.

- 1) **Válka a zbraně:** Symbolem války a světového zbrojení jsou pušky.
- 2) **Itálie jako agresor:** Itálie je v karikaturách *Tvorby* zachycena jako rozpínavý stát, který má ambice získat Španělsko (kde se angažuje společně s Německem v občanské válce na straně generála Franca), má podobu rozzuřené příšery ve tvaru boty s ostrými zuby a otevřenou tlamou, která se právě snaží ukousnout co největší kus ze Španělska.<sup>267</sup> Oči má podobny samotnému ducovi, Mussolinimu. Vydává se sice za přítele Franca, ale jak to vypadá, jde jí jen o vlastní mocenské ambice, je postrachem Španělska. Protichůdným zobrazením sebevědomí Itálie je pak karikatura, na níž italští vojáci pochodují s rukama vzhůru a zbraně leží před nimi. Odevzdání zbraní a důkaz toho, že nejsem ozbrojen (ruce vzhůru), je projevem *vzdání se*, *odevzdání se* do rukou protivníka, chvílí, kdy nemáte svůj život pod kontrolou, ale kdy se v *úzkosti* vydáváte napospas neznámému, nejistotě. I ke vzdání se je zapotřebí *odvahy*. Složené zbraně, které člověk nedrží v ruce a které nebudou použity, vyvolávají bezmocný dojem, jelikož něco, co má sílu a moc, nemůže být najednou použito a stává se tak zbytečným.

**Emoční vyznění karikatur:** Na rozdíl od ostatních novin tu není zastoupeno protikladné zobrazení války a míru. **Obavy** o vývoj světa, **úzkost** a **nejistota**, **strach**, co všechno mohou zbraně nečekaně způsobit, to jsou hlavní emoce zastoupené v kresbách karikaturistů *Tvorby*. S odevzdáním zbraní, s odzbrojením se pak pojí dva protikladné pocity – na jedné straně je to pocit *úlevy* a *radosti* (kdo nemá zbraně, nemůže ničit), na druhé straně pocit **ohrožení** (nemám zbraně jsem bezbranný).

**Shrnutí:** Válka a zbrojení v satirických zobrazeních vyvolává pocity **ohrožení** života, velké **úzkosti** a **strachu**, proti kterému je těžké bojovat, jelikož proti člověku zde stojí stroj (zbraně – letadla, děla, pušky ...). Obzvláště pocity **smutku** a **beznaděje** mohou být pocíťovány, když je válka vztažena k dětem, týká se tedy nevinných,

<sup>267</sup> *Tvorba*, 22.7.1938, č. 29, s. 1, přetištěna sovětská karikatura

bezmocných bytostí, které ji nevyvolaly, a přesto jsou jí velmi citelně zasaženy (těchto zobrazení si můžeme povšimnout nejvíce v *Lidových novinách*, v cyklu J. Čapka). Válku můžeme spojit s těmito charakteristikami: vystupuje jako mocná, nebezpečná, rozpínavá, ohrožující (životy i mezilidské vztahy). Jejím nástrojem jsou zbraně, které také vyvolávají *hrůzu* a jsou spojeny se smrtí. Válka a zbrojení s sebou obecně nenesou nic pozitivního (jen jednotlivcům mohou přinést zisky a pocity moci), jsou viděny jako zlo, jedinou **nadějí** a pocity *radosti* vyvolává *víra*, že válka skončí a člověk bude moci žít bez **nejistoty** a **strachu** (atributů války).

Antonymem války je mír, který je však v tomto období považován za příliš slabý, křehký, bojácný a zranitelný, vzbuzuje v člověku touhu pečovat o něj, ale současně je v karikaturách vyjádřena i jistá bezradnost, jelikož situace se zdá být pro mír **beznadějná**.

#### IX. 5. Obavy o zachování republiky a reakce na Mnichov

V této analýze karikatur chceme zachytit, zda karikaturisté postihli ve svých vyobrazeních nebezpečí ohrožení republiky, jestli jej vnímali jako reálně silné i jak proti němu bojovali. Můžeme konstatovat, že republika byla ohrožována jednak zvnitřku – působením fašizujících stran a SdP, současně však k jejímu zániku – samozřejmě kromě Německa - zvnějšku přispěly i západní státy, které nedodržely své smlouvy a závazky.

Nezabýváme se zde německou politikou vůči ČSR, jelikož ta je prezentována samostatně v analýze Německa a jeho politiky.

#### **České slovo:**

1) **Obavy o vnitřní podkopání základů republiky:** „*Za jednotu národa, bezpečnost republiky, demokracii a mír!*“<sup>268</sup> Toto heslo, které se objevilo jako předzvěst oslav prvního máje, vyjadřuje nutnost být jednotni, semknout se a hájit demokratické principy Československé republiky, protože jen v tom případě může Československo obstát. Heslo, které bylo doplněno národními symboly (státní vlajka, Pražský hrad), vyjadřuje **obavy** o zachování míru a demokracie – tedy principů státu. Apeluje se na každého jednotlivce, každý by měl pracovat pro stát, a ne jej ničit – jako to ukazuje karikatura, na níž se prostý člověk s krumpáčem v ruce ohání směrem k podstavci, na kterém stojí žena - republika (opět vybavena typickou čapkou) s mečem v ruce.<sup>269</sup> To,

<sup>268</sup> Večerní České slovo, 30.4.1938, č. 101, s. 1, Ketzek

<sup>269</sup> České slovo, 4.5.1938, č. 104, s. 4, M. Paša, obr. č. 39, příloha 2, s. 20

že má v ruce meč naznačuje, že si je vědoma toho, že je potřeba se bránit, jelikož v dřívějších vyobrazeních jej mít nemusela, doufala, že ji ochrání občané republiky. Žena - republika byla vždy zobrazována jako křehká, mírumilovná bytost s jemným, zasněným pohledem, který uklidňoval a dával **naději**. Na tomto vyobrazení nedochází k žádné změně, avšak to, že je potřeba, aby byla ozbrojena, je varováním a vybízí k zamyšlení každého, aby popřemýšlel nad tím, zda dělá pro republiku vše, co je potřeba, a nebo ji naopak spíše podkopává a ničí. Protože stačí jeden účinný zásah a republika může padnout. Na karikatuře by spadla ze svého podstavce, spadla by z místa, které bylo nadřazeno ostatním, republika má privilegované postavení, ale je potřeba jej chránit. Protože kdyby své místo ztratila, nezůstane z ní nic.

To, že republika je opravdu vnímána jako zranitelná, dokazuje i převzatá francouzská karikatura, na které je identifikována s malou dívenkou oblečenou v národní kroj (zde si můžeme povšimnout apelace na **národní cítění**). Československou vlajku má schovanou za zády, dívka je prohnutá v zádech a vzhlíží vzhůru, její postoj vyjadřuje **obavy** a zároveň **radostné očekávání**, že jí někdo pomůže. Znázornění republiky jako malé dívky implikuje, že se nemůže sama bránit, že jí je zapotřebí dát pocit *jistoty* a *bezpečí*. Pomáhat by jí měl každý občan, jak hlásá text pod karikaturou „*Bránit tuto dívenku, pomáhat jí – to' naše povinnost! Hlasujte pro ni! Volte všude čs. národní socialisty!*“<sup>270</sup> Občan může (a má) ve volbách rozhodnout, má moc zabránit šíření směrů a hnutí, které jdou proti republice, jedná se zejména o český fašismus a působení SdP. Karikatura dává **naději**, že pokud si lidé budou přát zachovat demokratickou republiku, pak nebudou volit strany, které ji ničí a pokud národ bude v tomto jednotný, zvítězí a republika zůstane zachována.

I v dalších karikaturách je vyjádřeno přání, aby republika existovala i nadále, protože je pro nás tím nejlepším a nejkrásnějším. Opět zde jako symbol republiky vystupuje státní vlajka a Pražský hrad (resp. celé Hradčany). Oba tyto symboly jsou synonymem české státnosti, v člověku vzbuzují **hrdost** na vlastní národ a zároveň je tu i odkaz na minulost, Pražský hrad byl sídlem vlivným králů, z něj pocházela rozhodnutí, která byla důležitá nejen pro českou zemi, ale i pro tamější svět. Je tu *víra*, že republika tak, jak ji máme v době první republiky, zůstane ve stejné podobě i nadále. Republika dříve byla černá a zamračená, bylo v ní větrno (v dobách minulých a hlavně pod rakouskou nadvládou), nyní v ní však slunce svítí, což evokuje představu *radosti*, života a zrodu.

<sup>270</sup> České slovo, 17.5.1938, č. 115, francouzská karikatura, obr. č. 40, příloha 2, s. 20

Neměli bychom nechat slunce opět zapadnout. Důraz je kladen i na to, že republika je demokratická (a tím se zřetelně odlišuje od zemí ji obklopujících), je „ostrůvkem demokracie“ ve střední Evropě. Objevuje se symbol vítězství a demokracie – dva prsty (ukazovák a prostředník) vztyčené v zatnuté dlani do písmene V, symbol, se kterým jsme se mohli setkat i při tzv. sametové revoluci.

V lidech je vzbuzován pocit slovanské *sounáležitosti*, tanec a veselí se stává protikladem vojenských bot, které symbolizují vojáky a války.

2) **Bolestivá zrada spojenců:** Československo je viděno jako jedna ze zemí, která je zárukou zachování míru. Pokud by Německo bylo výbojné, mohlo by dojít k jeho narušení. To se stalo, a proto je na západních mocnostech, aby Německo „zkrotily“, ovšem ty se spletly a osekaly Československo.<sup>271</sup> Tato karikatura se vyskytla již jako reakce na podepsání Mnichovské dohody. To, že Československo bylo obětováno, naznačuje, že byla porušena rovnováha a zachování celosvětového míru bude velmi obtížným úkolem. V karikaturistických vyobrazení je cítit *rozhořčení*, že nebyly dodrženy smlouvy, že Anglie i Francie se rozhodly cestu ulehčit. Je tu přirovnání chování politiků k závodníkům, kteří měli běžet překážkový běh, překážky nesou nápisy sliby, smlouvy a závazky. Anglie i Francie však nedodržely „pravidla hry“, nezachovaly se v duchu fair play, ale zvolily cestu okolo, chtěly se vyhnout problémům. Z karikatur je cítit *rozčarování*, **smutek**. Mnichovská dohoda je přijímána jako *zrada* a hlavní viníci jsou spatřováni v Anglii a Francii.

3) **Smutek - republika po Mnichově:** Atmosféru doby vystihuje karikatura Trnky, která nese název *Mikuláš v Československu*. V roce 1938 přichází Mikuláš do ČSR pouze s andělem, čert chybí a když se ho obyvatel Československa dotáže, jak to, že jde bez čerta, Mikuláš mu odpoví: „*A copak na vás Čechoslováky platí ještě nějaké strašení - - - ?*“<sup>272</sup> Československému národu se udála *zrada*, jakou nečekal, nemůže jej proto již nic negativně překvapit. Je tu **naděje**, že národ bude v těžkých chvílích silnější, že se semkne a že nepřijdou již žádné další rány, protože ta nejhorší přišla. Bylo jí citelné okleštění republiky, ale i *zklamání* nad tím, že věřila v sílu a pravdomluvnost západních mocností.

**Emoční vyznění karikatur:** Dominantní emoci jsou **strach** a **obavy**, karikaturisté si jasně uvědomovali, že republice hrozí *nebezpečí* nejen vnitřní, to nebylo považováno za

<sup>271</sup> České slovo, Kvítka, 16.10.1938, č. 42, s. 1, Trnka

<sup>272</sup> České slovo, Kvítka, 4.12.1938, č. 49, s. 1, Trnka

tak *ohrožující*, ale i vnější – a sice kvůli rozpínavé politice Německa. Apelováno bylo na národní hodnoty, pocit *sounáležitosti*, vzbuzována byla *víra*, že jednotný stát dokáže republiku ubránit. Pocity **naděje** však vystřídal *zklamání* a *rozčarování*, jakožto i *hořkost a lítost*. Československo *zradu* spojenců vidělo jako jednu z nejhorší věcí, co se mohla přihodit. Karikatury po Mnichově byly již opatrné a smířlivé (cenzura začala ihned působit), nevyskytují se zde podněty k odporu. V lidech je vzbuzována alespoň **naděje** do budoucna.

**Lidové noviny:** V *Lidových novinách* bylo obsaženo velmi málo karikatur týkajících se bezprostředně ohrožení ČSR a zklamání z Mnichovské dohody. Hojně prostoru bylo věnováno ohrožení Německa Československem, ale o tom je pojednáno v samostatném rozboru Německa, vnitřní ohrožení ze strany nebudujících občanů, fašizujících stran se tu nevyskytuje. Tíživá atmosféra doby je vyjádřena v Čapkově cyklu karikatur *Modern Times*, který lze vztáhnout na pocity, jež zažívali i českoslovenští občané v oné době – jedná se zejména o pocity *nejistoty, úzkosti, vědomí ohrožení*, proti kterému se nedá účinně bránit.

1) **Tíživá atmosféra po Mnichově a víra v lepší zítřky:** Karikaturisté (jmenovitě J. Čapek) nevěří, že Německo se smíří s obětováním části Československa, vyskytují se silné **obavy**, že teď dojde k přenesení chmurné, dusné atmosféry všude po Evropě. Zároveň tu je i výtka Evropě, že neměla dopustit, aby ČSR bylo vydáno Německu, že právě tím spustila těžké časy, období *nejistoty*, o kterém nikdo neví, kdy a jak skončí. Evropa je vyobrazena jako rozevlátá, rozhodná žena, která je oblečena v prostých šatech, není obuta.<sup>273</sup> Její silné paže a odhodlaný výraz v obličejí značí, že je mocná, že dokáže jít za svým cílem, ovšem nabízí se i otázka, zda žena - Evropa vždy rozhoduje správně, zda její rozhodnutí nevyvolávají *neštěstí, slzy* a **smutek** a nepovedou k válce.

Zároveň však zůstává **naděje**, že budoucí doby budou radostnější (viz. karikatura, na které matka uklidňuje své dvě malé děti, že se dočkají jistě lepších časů). Je to víra, že nyní je na tom československý národ nejhůře, že hůře už jen stěží být může, a pak se vše opět v lepší obrátí.

Život republiky je přirovnán ke stromu, tedy k živé rostlině, jejímž přirozeným vývojem je růst. Do něj však mohou nepříznivě zasáhnout vnější okolnosti, v případě Československa, které je původně zdravým, kvetoucím stromem, to jsou Němci, kteří

<sup>273</sup> Lidové noviny, 4.10.1938, r., č. 498, s. 6, J. Čapek

mu ostříhají větve (paralela se zabráním pohraničí), avšak kmen zůstal zdravý (paralela s československým národem a republikou, jejíž jádro zůstalo nezměněno). Pokud se lidé o kmen (tedy o to, co z Československa po Mnichovu zbylo) budou dobře starat, je tu *víra*, že kmen zvítězí a opět bude mít větve a květy, stane se znovu stromem – republikou a bude moci zase spokojeně žít.<sup>274</sup> Lidé jsou motivováni, aby neztráceli **naději**. Upozorněno je na to, že nejen ve válce se vyhrává, ale že je důležité nevzdávat se, zachovat si píli, pracovitost, vzdělávat se a pracovat na sobě, protože ačkoliv nestačíme vojenskou silou, můžeme nakonec zvítězit duchovně.

2) **Zbabělé chování západních mocností:** Kritizována je hlavně Anglie a její vůdčí představitel Neville Chamberlain, který byl tvůrcem politiky appeasementu. Často je vyobrazován jako důstojný, pečlivě upravený, hubený, shrbený politik s kloboukem na hlavě, který má vždy rozevřený deštník, díky němu se schovává před světem, před postavením se a řešením problémů.<sup>275</sup> Deštník se stává symbolem ústupků, je jakousi obranou proti zbrojení, ale tato obrana se ukáže být velmi neúčinná, vždyť jakákoliv zbraň jej může zničit. Český národ tak prochází *deziluzí*, ztrátou *víry* v pomoc Anglie.

**Emoční vyznění karikatur:** Po hořkém *zklamání*, které bylo symbolizováno **hněvem** a *opovržením* západními mocnostmi, se karikaturisté v lidech snažili povzbudit **naději**, že je nutno pro lepší zítřek žít v šedivém dnešku, nepouštět ze zřetele svůj cíl, kterým je znovuoobnovení demokratické Československé republiky ve svých historických hranicích. Vzbuzovány jsou pocity *radosti* z práce, z budování a čekání na vhodnou příležitost, v níž republika opět povstane, *víra*, že tato chvíle nastane, udržuje českou společnost před propadnutím depresím a sebelítosti. V těžkých chvílích tedy kreslíři *Lidových novin* mobilizovali obyvatelstvo k tomu, aby nepropadlo **smutku** a **beznaději**.

**Rudé právo:** Vycházelo pouze do 20. října 1938, kdy bylo úředně zastaveno, a proto nemůžeme posoudit, jak kreslíři burcovali veřejnost po podepsání Mnichovské dohody, jelikož politické karikatury ze stránek *Rudého práva* mizí již před podepsáním této dohody (poslední se vyskytla 21.zářím 1938).

<sup>274</sup> Lidové noviny, 5.10.1938, r., č. 500, s. 6, O. Sekora

<sup>275</sup> Lidové noviny, 15.1.1939, r., č. 26, s. 9, O.Mrkvička, obr. č. 41, příloha 2, s. 20



Nejvíce prostoru bylo věnováno působením domácích nepřátel republiky, o kterém zde promluvíme pouze zkratkovitě, jelikož toto pojednání je součástí rozboru zobrazení stran v ČSR.

**1) vnitřní nepřátelé:** Na rozdíl od ostatních periodik se karikaturisté tohoto listu věnovali silnému varování před nebezpečím stran působících uvnitř republiky. Jmenovitě se jednalo o SdP, fašistickou stranu Stříbrného (Národní ligu, která byla součástí Národního sjednocení) a kapitalisty (Preiss...). Proti těmto stranám, kterým na republice a jejím obyvatelstvu nezáleželo a chovali se k ní rozvratně, je postavena strana komunistická, která je jednotnou stranou rolníků a dělníků, ukazuje svazek tvrdě pracujícího lidu, který s nadšením bojuje pro republiku, váží si jejích principů a chrání ji.

Vyskytuje se zde *znepokojení* nad tím, jak bude probíhat soužití Němců a Čechů. Kritizována je zejména německá propaganda, která vzkazuje světu, že Němci jsou v republice utlačováni, avšak to je označeno za „fata morgana“.<sup>276</sup> Ukřičené, utíkající děti, žena a starší muž, na které míří český voják, mají Československo diskreditovat jako stát, v němž se míří proti slabým a neozbrojeným jedincům. Jako stát zbabělý, který se nepostaví muži ve zbroji, ale jen bezbranným lidem.

**2) Rudé právo a KSČ hájí vlast:** Oproti ostatním listům je pouze v *Rudém právu* akcentováno odhodlání republiku bránit, postavit se na odpor politice ústupků. Cílem je mobilizovat lid, k čemuž dochází ještě před Mnichovem. **Naděje** na zvrát situace je viděna právě v politice KSČ, která je prezentována jako jediná správná, která lidi vyzývá k nadšenému bránění vlasti, a nevolá na pomoc cizinu. Jedině komunistická strana sebe sama vidí jako tu, která dokáže republiku vyvést z problémů, koaliční strany vzbuzují v jejím podání jen posměch, jsou viděny jako pštros, jenž strká hlavu do písku a uhýbá tak před řešením problémů. KSČ chce vlast hájit s nadšením, odhodláním, její projev, vzbuzuje *nadějná očekávání* a pocity vnitřního uspokojení ze síly národa, který je jednotný.

**Emoční vyznění karikatur:** Zesměšňovány a parodovány jsou nedemokratické strany, které působí v republice, vyzdvihována je naopak *odvaha* a odhodlání komunistické strany, která na rozdíl od vládních stran chce s problémy bojovat. KSČ

<sup>276</sup> Rudé právo, 19.6.1938, č. 143, s. 7, -

prostřednictvím svého orgánu *Rudého práva* burcuje lidi, vzbuzuje v nich odhodlání, chuť a sílu republiku bránit, nepřipouští „poraženecké“ nálady, navozuje pocity bojovnosti a **hrdosti** na vlastní národ.

### **Tvorba:**

1) **Obavy o udržení svobody:** Svoboda je jedním ze základních principů Československé republiky, je ztotožněna s ženou - republikou, která se chce zabít, je to její právo, jelikož je přece svobodná. Republika má **obavy**, že v jejím státě dojde k potlačení svobody (principu demokracie), a proto by se toho radši snad ani nedožila.<sup>277</sup> Republiku se snaží zachránit dělníci, zatímco kapitalisté by ji klidně nechali padnout. Je tu povzbuzování pracujícího lidu, aby se o republiku začal starat a chránil její hodnoty dříve, než bude příliš pozdě.

Zároveň je apelováno na jednotu národa, aby národ nedopustil, aby sem přišli cizinci, kteří by „ryli v naší zahrádce“. Přípodobnění vlasti k zahrádce naznačuje, že republika je naše přesně vymezené území, o které se máme starat a chránit ho před narušiteli, v tomto případě je narušitel viděn v praseti, zvířeti špinavém, zapáchajícím, chrochtajícím, které všude, kam přijde, nadělá velké škody a zem doslova zpustoší. Prase by zde mohlo zastupovat Němce.

2) **Směšná, bezmocná Anglie:** Nejvíce kritiky opětovně směřuje na Anglii a N. Chamberlaina, který je prezentován jako zastánce politiky ústupků, utíká před postavením se Německu. Naopak jedná v jeho prospěch. Nezaslouží si tedy jakékoliv *úcty*, je to politik neprůbojný, zastaralý (což je vtipně zachyceno např. na karikatuře, kde má v obličejí pavučinu<sup>278</sup>, která jednak naznačuje jeho zastaralost, ztrouchnivění a jednak i nemožnost přes pavučinu vidět věci tak, jak jsou).

**Emoční vyznění karikatur:** Karikaturisté burcovali národ, vzbuzovali v něm pocity síly, která se skrývá v jednotě, pocity **národní hrdosti**, nedáme se okrást o něco, co jsme si tak těžce vydobyli, nenecháme se připravit o svobodu a demokracii. Karikatury zobrazující Německo jako zvíře, které chce zničit naši zemi vyvolávají odhodlání a *odvahu* postavit se na odpor i tak silnému nepříteli, jakým se zdá být nacistická Německá říše. *Opovržení* naopak vzbuzuje politika Západu, resp. politika Anglie, která

<sup>277</sup> Tvorba, 20.5.1938, č. 20, s. 1, -

<sup>278</sup> Tvorba, 1.7.1938, č. 26, s. 1, otištěna americká karikatura

je chápána jako příliš smířlivá, upozorňováno je na to, že tato smířlivost se brzy může obrátit proti ní.

**Shrnutí:** Již od počátku května jsme mohli ve všech analyzovaných periodických nalézt karikatury pojednávající o existenci republiky a vyjadřující přání, aby republika zůstala nadále zachována. Jako její nepřátelé byly pojmány fašizující strany a SdP, Německo, ale i politika spojenců – kritika směřovala na Anglii a N. Chamberalína, zatímco Francie (s níž mělo Československo uzavřeno oficiální smlouvu) zůstala do značné míry stranou pozornosti. Anglická politika appeasementu vzbuzovala *opovržení* a **hněv**.

Aktivovány ovšem byly i pozitivní emoce a to v daleko větší míře než emoce negativní. Tyto emoce vyvolala prezentace národních hodnot a tím vzbuzení **hrdosti** na vlastní národ, velké odvahy a odhodlání nenechat padnout demokratický a svobodný stát.

Po uzavření Mnichovské dohody je z kreseb cítit *deziluzi*, **smutek** a *lítost*, ale dominantní emocií, která byla šířena k čtenářům je **naděje**, *víra* v lepší budoucnost, která je často spojována s dětmi, dochází tak k mobilizaci sil, když nejsem schopen bojovat pro sebe, měl bych bojovat za své děti, aby ony mohly žít v opět svobodném, demokratickém státu.

## ZÁVĚRY

Karikaturisté nepředávají jen kognitivní hodnocení, ale zprostředkovávají svými kresbami i emocionální závažnost tématu<sup>279</sup>, z níž jsem stanovila tzv. agendu emocí. Přičemž můžeme i říci, které emoce byly zastoupeny nejčastěji, ačkoliv nepracujeme kvantitativní metodou.

Po pečlivém prostudování karikatur obsažených v analyzovaných novinách a časopisech jsme vymezili následující spektrum emocí (emocionální agendu): **štěstí, hrdost, naděje, zadostiučinění, lhostejnost, smutek, strach, beznaděj, hněv, odpor, nenávisť**. Štěstí (*radost, nadšení, uvolnění, oslavování, úžas*) i hrdost (kladné hodnocení vlastního chování, myšlenek nebo pocitů) považujeme za pozitivní emoci, rovněž tak naději (ačkoli někteří autoři – např. americký psycholog Richard Lazarus<sup>280</sup> ji vnímá jako emoci negativní). Zadostiučinění v sobě obsahuje převážně pozitivní pocity, avšak současně se vztahuje i k negativním emocím jako je hněv, averze... . Lhostejnost v případě našeho výzkumu vnímáme jako vyjádření absence jakýkoliv očekávání, absenci pozitivních pocitů, jako „emoční útlum“, vystupuje tu jako emoce neutrální až negativní. Dalších šest emocí chápeme jako emoce negativní. V případě smutku se setkáme s *rezignací, frustrací, zklamáním, utrpením*. Ke strachu patří *úzkost a obavy* (zahrnující *nejistotu, nedůvěru*), strach je nejvyšším stupněm vyjádření obav. Může být vnitřní, plíživý, v tom případě se jedná spíše o neklid, nepokoj nebo být strachem ochromujícím, zabraňujícím jednat. Beznaděj v sobě obsahuje *rezignaci, zoufalství, vzdání se*, může být spojena s propadnutím smutku. Hněv (pod který náleží i *nespokojenost*), odpor i nenávisť v sobě zahrnují agresivitu, jsou to emoce „útočné“, mobilizující. Nenávisť chápeme jako nejvypjatější negativní emoci.

V prvním období jsme analyzovali pět významných témat, u nichž je pravděpodobné, že vzbuzovala velké emoce – jednalo se o ohlasy na vznik republiky, vyrovnání se s minulostí (s R-U), hodnocení Německa, nebezpečí bolševismu (komunismu) a parlamentní volby, které proběhly v roce 1919.

Mohli bychom očekávat, že první analyzované období bude karikaturisty hodnoceno spíše pozitivně, jelikož došlo k ustanovení nového, radostně očekávaného státu, vymanění se z područí R-U. Je tomu tak ovšem pouze částečně. Karikaturisté si ihned

<sup>279</sup> Döveling, Katrin. *Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse*. s. 68

<sup>280</sup> Tamtéž, s. 238

ve svých vyobrazení všimli i minulosti (kritika R-U, Německa...) a nejisté budoucnosti (obavy z Rakouska, Německa, obavy o vnitřní vývoj Československé republiky a jejích národů).

Dalo se předpokládat, že po **vyhlášení československé samostatnosti** dojde v karikaturistických vyobrazeních k projevům velké radosti. To se skutečně naplnilo, ale nebyl to pocit jediný. Pocity *radosti, povzbuzení, uvolněnosti, rozjařenosti, nadšení* řadíme pod emoci **šťěstí**. Lze konstatovat, že štěstí byla emoce pociťována po vzniku státu nejhojněji, byla to reakce na aktuální dění a objevila se ihned po vyhlášení republiky a znovu pak byla významně aktivována při výročí roku trvání samostatného státu. Současně se však vyskytly i další pocity vyvolávající pozitivní emoce – jedná se o pocity *vítězství, pocity jednoty celku (sounáležitosti)*, které jsou úzce spojeny s emoci **hrdosti**. Jako další emoci můžeme stanovit **zadostiučinění**. Zatímco o štěstí i hrdosti můžeme říci, že v sobě zahrnují pozitivní konotace, u zadostiučinění je tomu jinak – je to pozitivní i negativní emoce, jelikož člověk při ní cítí pocity *opojení, uspokojení, vítězství, radosti, úspěchu*, ale zároveň se to vztahuje k vydělení se od něčeho negativního, tudíž pociťuje i *odpor, hněv, pohrdání či zlobu*. Další emoci byla **naděje** – *víra*, že český národ bude uznán (západními mocnostmi), že dokáže překonat problémy konstituující se republiky, že dokáže přežít.

Od počátku se ovšem objevovaly i emoce negativní, byly ale oproti pozitivním v menšině, resp. byly převáženy **nadějí**, že s republikou „to dobře dopadne“. Můžeme se setkat s třemi vzájemně spolu souvisejícími emocemi – **obav, úzkosti a strachu**, přičemž strach je nejsilnějším vyjádřením možného nebezpečí. Tyto emoce se vyskytovaly v souvislosti s vnitřním i vnějším *ohrožením* – vývojem pohraničí i Slovenska a současně s očekáváním rozhodnutí západních mocností (na nichž záleželo uznání Československa).

Při hodnocení **R-U** jednoznačně dominují negativní emoce, z nichž nejsilnější je **nenávisť**. Tato emoce v sobě obsahuje pocity *ukřivděnosti, nesvobody, utlačování*. Slabší emoci, je pak **hněv** (zloba) a **odpor**, který v sobě zahrnuje pocity *pohrdání, opovržení, nespravedlnosti a zhnusení*. Tyto emoce jsou vyvolány chováním „macechy Austrie“ k Čechům (resp. ke Slovanům). Negativní emoce jsou doprovázeny emocemi **zadostiučinění** a **šťěstí** (*radosti, vítězství*), které však jsou emocemi sekundárními.

Při analýze R-U se nesetkáme s pocitem *lítosti*, který by mohl být součástí **smutku**. Marginálně se vyskytují pocity *rozčarování až zklamání*, k nimž dochází v důsledku

nenaplnění očekávání, že po pádu Rakouska - Uherska bude všechno lepší. Avšak žádnou *touhou* po znovunavrácení starých pořádků tu rozhodně nenalezneme. Pouze v *Nebojsovi* se vyskytla i pozitiva existence monarchie, ovšem tyto pocity nebyly dominantní

**Obavy** pak vzbuzují myšlenky na možný mocenský nástup Rakouska, k němuž by eventuelně mohlo někdy v budoucnu dojít, nejedná se zde však o strach, který je chápán jako vyšší stupeň obav.

Emoce (jejich vyvolání) se často vztahuje k osobám, popř. k zástupným zvířecím symbolům monarchie (Karel Habsburský, popř. Franz Josef, orel, žába...). Symboly monarchie se stávají negativními stereotypy zobrazení R-U.

U zachycení Německa není převažující emocí **nenávist**, tak jako tomu bylo při hodnocení R-U, ale jsou to slabší emoce **hněvu** (nenávist se vyskytuje okrajově a je spíše spojena s Němci žijícími v republice). *Radost* a **štěstí** z porážky Německa kalí **obavy** o jeho další směřování, pocity *ohrožení* jsou zde zastoupeny častěji, než tomu bylo při zachycení Rakouska. Německo jako celek je zastupováno stereotypně Vilémem II, matkou Germanií či (méně často) Wilheminou. Všechna tato zobrazení poukazují na bojovnost Němců a vyvolávají **obavy** až **strach**.

**Zadostiučinění**, které je vnímáno jako spravedlivá odplata, je pociťováno ve vztahu k českým Němcům, Češi zažívají pocity *radosti*, že Němci už nebudou v ČSR nadřazeným, privilegovaným národem. Je možno si povšimnout, že česká *radost* a **odpor** k Němcům má ekvivalent v pocitech *zklamání a nespravedlnosti*, které pociťují Němci.

Současné Německo vyvolává de facto jen negativní emoce, ale poznamenáno je, že ne vždycky tomu tak bylo. V dřívějších dobách bylo nazíráno jako národ učený, „národ Goetha“, je možno vycítit **smutek**, že nyní tomu tak není a naděje na zlepšení stavu v budoucnu se nezdá být příliš reálná.

Zachycení možného působení bolševismu v Československu po vyhlášení republiky není aktuální a objevuje se až v roce 1919. Toto hnutí je považováno za *směšné*, autory je vykresleno jako „nekulturní“, úpadkové, poráženecké, které nemá naději se v dobře fungující společnosti uplatnit. Vyskytují se ovšem i **obavy** a **strach**, jelikož hnutí se šíří z bolševického Ruska, které je považováno za zemi nebezpečnou a zničenou. **Beznaděj**, která je však optimisticky překonávána **nadějí** a **vírou**, vzbuzuje srovnání malé československé země a velkého Ruska, jak se bránit působení ruské velmoci?

Z pěti analyzovaných témat prvního období existence republiky bylo nejméně emočně vypjaté zachycení parlamentních voleb roku 1919. Ačkoliv bychom snad mohli do jisté míry očekávat *radost*, že lidé si budou moci svobodně zvolit svou vládu a rozhodnout tak o dalším směřování státu, není tomu tak. Převažující emoci je zde **lhostejnost**. Jedná se o *rezignaci*, absenci *naděje* i *pozitivních očekávání*. Rozšířen je pocit, že lidé nemají vliv na vládu, jsou pro politiky nedůležití, jejich důležitost vzrůstá pouze v předvolebním období, kdy se je politická agitace různých politických stran snaží získat právě pro svou stranu. Agitace vyvolává *opovržení*. Politika i politici působí *směšně* a lidé k nim pocítují *pohrdání*, jelikož vědí, že jsou jen využíváni v boji o moc.

V prvním období analýzy bylo zobrazení emočně citlivých témat často vázáno na jednotlivce, příp. jejich alegorické zástupce, ve druhém období je to obdobné u domácí politiky a mění se to až s obavami o osud státu, o zachování jeho samostatné existence. Při zachycení vývoje v Německu již nedochází k tak důsledné personalizaci. Musíme mít na paměti působení cenzury (např. zákaz vyobrazovat A. Hitlera) a možná i vliv jisté opatrnosti při zachycení aktuální situace, ať již na straně autorů kreseb či hlavně na straně vydavatelů tiskovin.

Pro druhé zkoumané období jsme očekávali již spíše emoce negativní, jelikož nepřítel (Německá říše, SdP...) byl jasně vymezen. Tato očekávání se naplnila. Analyzováno bylo těchto pět okruhů: zobrazení K. Henleina, zachycení nacistického Německa, politické strany a fašistické nebezpečí v ČSR, obavy ze zbrojení a války, obavy o zachování samostatného státu.

Při zachycení K. Henleina, vůdce SdP, je úmyslně zveličena jeho *směšnost*, která implikuje **hněv** a **odpor** (*pohrdání*), že takováto úlisná, úslužná figurka (sloužící Hitlerovi) mohla získat nemalý vliv. Vycítit je možné i **obavy** (částečně přecházející ve **strach**) z jeho napojení na nacistické Německo, které je vnímáno jako mocné a nebezpečné. Karikaturisté vyjadřovali ve svých zpodobněních **naději**, že ona osoba bude poražena, jelikož je slabá a bezvýznamná, lidé by se jí neměli bát. V některých svých zpodobněních vzbuzuje až *lítost*.

Nejvíce **obav** a **strachu** však vyvolával vývoj Německa, který ohrožoval nejen demokratické Československo, ale vzbuzoval *úzkost*, *nejistotu* a **obavy** i u vlastních občanů. Tento nejprve spíše **plíživý strach** přerostl do všudypřítomného **strachu**. Pocity *ohrožení* z Německa (a hlavně z jeho lživé a útočné propagandy vůči ČSR)

mohly v československých občanech vyvolat kromě **smutku**, **beznaděje** (jak se propagandě účinně bránit, jak ji vyvrátit a dokázat, že je lživá?) emoce národní **hrdosti** a pocitu *sounáležitosti*. Opozitem beznaděje se pak stává **naděje** na možné poražení Německa (připomenutím první světové války a toho, že v ní Německo bylo pokořeno).

**Obavy** (až **strach**) a **odpor** byl hlavní emocií při popisu politických stan působících na území Československa. Karikaturisté si všímali hlavně stran „protistátních“ – SdP, Národní ligy Stříbrného (resp. Národního sjednocení), Hlinkovy strany lidové. U SdP stála v popředí spíše emoce **strachu**, u Stříbrného a Hlinky **odporu**. Opětovně ale zůstává zachována **naděje** na vítězství demokratických sil republiky. Ve čtenářích *Tvorby* a *Rudého práva* je pak burcováno i *národní uvědomění*, které zdůrazňuje národní **hrdost**. Toto vyznění v ostatních periodických téměř nenalezneme. Politika KSČ, která byla praktikována na stránkách *Rudého práva* i *Tvorby*, tak působí jako pozitivní element.

Téma války de facto nelze analyzovat bez jeho protikladu – míru. S válkou jsou spojeny *bezmoc*, *utrpení*, *lítost*, *zlost*, **strach** a **smutek**. Nejvyšší působivost má její spojení s dětmi, tedy s bezbrannými jedinci, kteří by měli být chráněni, a ne žít ve strachu a ohrožení. Ambivalentní emoce vzbuzují i atributy války – letadla, tanky, děla... - na jedné straně je to dominantní pocit *úzkosti*, *nejistoty* a **strachu**, na straně druhé se jedná o *úžas* (opojení, překvapení) nad moderní technikou. Všudypřítomný strach ze zbrojení má svůj protiklad v **naději**, že mír nakonec zvítězí, že lidé budou jednat racionálně.

V období *ohrožení* republiky se mění vyznění karikatur. Běžně jsou karikatury vymezeny jako satirické kresby, které jsou útočně proti někomu (něčemu) zaměřeny, v období Mnichova a po Mnichově dochází k proměně – kresby (hlavně v *Lidových novinách*) se stávají prostředkem mobilizace **naděje**, částečného uklidnění lidí, že bude lépe. Dodávají *silu* a *odvahu*. Nesetkáme se zde s **beznadějí**, pravděpodobně bylo třeba tuto emoci utlumit, aby bylo možné věnovat síly pro přetrvání okleštěného státu.

Zrada západních mocností (hlavně Anglie) je vnímána s *rozhořčením* a **smutkem**. Apeloáno je však na *jednotu národa*, *odhodlání* národ bránit (odhodlání ochraňovat národ je významné zejména u listů KSČ).



Na závěr si uvedme přehled nejčastěji zastoupených emocí u jednotlivých témat:

Emoce štěstí: vznik republiky, pocity vůči R-U a Německu, jakožto i německým obyvatelům ČSR, politika KSČ

Emoce hrdosti: vznik republiky, zachování republiky, politika KSČ

Emoce naděje: vznik republiky, zachování republiky, poražení Henleina, konec války a zbrojení, politika KSČ (Naděje je přítomna de facto všude, jen někdy je upozaděna.)

Emoce zadostiučinění: vznik republiky, pokoření Němců i neslovanských národů R-U

Emoce lhostejnosti: parlamentní volby 1919

Emoce smutku: vůči úpadkovému nacistickému Německu, válce a zbrojení, západním mocnostem, Mnichovské dohodě

Emoce strachu: vývoj (poválečného i nacistického) Německa i Rakouska, zároveň i obavy z působení bolševismu, obavy z vývoje ČSR a z Tusarovy vlády, válka, zbraně, vývoj nacistického Německa, obavy z napojení Henleina na Hitlera

Emoce beznaděje: z implantace bolševismu, války a zbrojení, propagandy

Emoce hněvu: vůči R-U (hlavní viník utrpení Čechů v monarchii) i Německu (hlavní viník války)

Emoce odporu: vůči R-U a Němcům, vůči předvolební agitaci, Henleinovi

Emoce nenávisť: vůči R-U

Lze konstatovat, že teze, že karikatury vzbuzují zejména emoce negativní, byla výzkumem potvrzena. Zároveň je třeba podotknout, že v „těžkých dobách“ se karikatura snažila v lidech probudit a povzbudit naději a víru do budoucna, snažila se zabránit tomu, aby lidé upadli do beznaděje a depresí. A nejen v těžkých dobách. Politická karikatura vždy ponechávala naději na zlepšení stavu, který byl předmětem kritiky, i když byly dominantní jiné emoce, naděje z karikatury nikdy úplně nevymizela.

Více emočně vypjaté se ukázalo druhé období, kde dominují emoce strachu, v závěru republiky (hlavně v období druhé republiky) se pak jedná o naději. Oproti prvnímu analyzovanému období zde takřka absentují pocity radosti a štěstí, které se vztahují vlastně jen k činnosti KSČ (jak je prezentována ve vyobrazeních karikaturistů *Rudého práva* a *Tvorby*), na druhou stranu se zde nesetkáme s pocity silné nenávisť (tak jako tomu bylo v případě vzpomínání na R-U). Je možno říci, že se potvrdily obavy karikaturistů z vývoje Německa, opět se stalo mocným a ohrozilo okolní státy.

V prvním období byly nejčastěji zastoupeny protikladné emoce štěstí a hrdosti (na vlastní národ) a nenávisti k R-U.

Tato práce přinesla základní sondu ke zkoumání emocí obsažených v karikaturách. Sémiotická analýza se ukázala být velmi vhodným prostředkem k výzkumu karikatur. Jako další předmět sémiotické analýzy by bylo možno postihnout např. stereotypy – „manýru“ v karikaturistických zobrazeních a jejich dílčích formálně obsahových součástech. Ačkoliv se jimi tato práce nezabývá, přesto některé jejich náznaky v nich nalezneme. V oblasti emocí by bylo přínosné věnovat se např. zkoumání vazeb na grafické prvky apod.

Nezpochybňujeme fakt, že zvolený přístup k analýze karikatur je silně subjektivistický a rovněž závěrečná interpretace je autorským subjektivismem poznamenána. Emoce odečítané z obrazů a interpretované (jak jinak) i se znalostí toho, jak události, jejich průvodní jevy a aktéři nakonec dopadly, spontánní preference vlastních autorských emocí daných příslušností autorky k národnímu celku, jehož produkty dobové reflexe a recepce dějinných událostí zkoumá díky identitě, vlivu tradice, výchově, historiografickému diskursu, s podvědomým pocitem příslušnosti k dobovému hodnocení těch, kteří ji generačně předcházeli, to vše na jedné straně umožňuje autorce snazší vcítění do „mluvy“ karikatur, na druhé straně je to nepochybně do určité míry iluze, neboť historickou skutečnost, jak známo, nelze rekonstruovat. Tyto limity výzkumného přístupu předvedenému v této práci však neznehodnocují pokus o alternativní využití předmětné formy mediálních obrazů, stejně jako moderní historiografie již obecně nediskvalifikuje např. přístupy psychohistorické. Byť nedošlo k absolutnímu přizpůsobení pracovního postupu výchozím tezím v zadání práce, je její výsledek, podle našeho názoru, inspirativní.

## SUMMARY

Diploma thesis „The Emotional Intentions in the Interwar Political Cartoons (1918–1939)“ determines emotional agenda in terms of analysis of eight periodicals from the period between World War I and World War II. The first analyzed period is from October 1918 to December 1919 and the studied periodicals are: *Humoristické listy* (available only until 1918), *Nebojsa*, *Smích republiky* (first published in March 1919) and *Šibeničky*. In the second analyzed period from May 1938 till March 1939 I focus on caricatures from *České slovo*, *Lidové noviny*, *Rudé právo* (published till 20<sup>th</sup> October 1938 when it was officially banned) and *Tvorba* (published until the end of 1938). For each period I chose five important events which raised big emotional response in the society.

For the period from October 1918 to December 1919 I analyzed the following themes:

- 1) Declaration of the Czechoslovak independence
- 2) Facing up to the past, personification of Austria-Hungary
- 3) Depiction of Germany
- 4) Ideas of bolshevism and communism in Czechoslovakia
- 5) Parliamentary election in 1919

In the period from May 1938 to March 1939 I analyzed these themes:

- 1) Portrayal of Konrad Henlein
- 2) Depiction of Nazi Germany
- 3) Political parties and the danger of Fascism in Czechoslovakia
- 4) Armament and war
- 5) Concerns regarding the maintenance of Czechoslovakia and reaction to the Munich diktat

Based on the research we determined spectrum of emotions (emotional agenda): **happiness, pride, hope, satisfaction, indifference, sorrow, fear, desperation, anger, resistance, hate.**

The research confirmed the thesis that cartoons evoke mainly negative emotions. At the same time it is necessary to point out that caricature was trying to evoke hope and faith during „difficult times“.

This work brought basic probe into the investigation of emotions. The semiotic analyses turned out to be very suitable method for research of cartoons.

I admit that this approach is very subjectivistic and the final interpretation is effected by the author's subjectivism as well. Though the research process was not fully conformed to the initial thesis of the work, its outcome is inspirational in our opinion.

## POUŽITÁ LITERATURA

### PRAMENY:

- 1) České slovo (květen 1938 – březen 1939)
- 2) Humoristické listy (říjen 1918 – prosinec 1918)
- 3) Lidové noviny (květen 1938 – březen 1939)
- 4) Nebojsa (říjen 1918 – prosinec 1919)
- 5) Rudé právo (květen 1938 – říjen 1938)
- 6) Smích republiky (březen 1919 – prosinec 1919)
- 7) Šibeničky (říjen 1918 – prosinec 1919)
- 8) Tvorba (květen 1938 – prosinec 1938)

### SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

- 1) Barthes, Roland. Mytologie. Praha: Dokořán, 2004. 170 s. ISBN 80-86569-73-X
- 1) Dr. Beneš, Edvard. Paměti, od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis, 1948. 518 s.
- 2) Beránková, Milena; Křivánková Alena; Ruttkay, Fraňo. Dějiny československé žurnalistiky, 3. díl. Praha: Novinář, 1988. 315 s.
- 3) Černý, Jiří. Malé dějiny lingvistiky. Praha: Portál, 2005. 239 s. ISBN 80-7178-908-9
- 4) Černý, J., Holeš, J., Sémiotika. Praha: Portál, 2004. 363 s. ISBN 80-7178-832-5
- 5) Dejmek, Jindřich. Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Praha: Karolinum, 1998. s. 397. ISBN 80-7184-593-0
- 6) Doubravová, Jarmila. Sémiotika v teorii a praxi. Proměny stavu oboru do konce 20. století. Praha: Portál, 2002. 159 s. ISBN 978-80-7367-493-9
- 7) Döveling, Katrin. Emotionen – Medien – Gemeinschaft. Eine kommunikationssoziologische Analyse. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005. 340 s. ISBN 3-531-14236-4
- 8) Fiehler, Reinhard. Kommunikation und Emotion: theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. Berlin, New York: de Gruyter, 1990. 335 s. ISBN 3-11-011720-7
- 9) Fuchs Eduard. Die Karikatur der europäischen Völker. Zweiter Teil: Vom Jahre 1948 bis zum Vorabend des Weltkrieges. München: Alber Langeb, Verlag für Literatur und Kunst, 1921. 479 s.

- 10) Hawkes, Terence. *Strukturalismus a sémiotika*. Brno: Strukturalistická knihovna, 1999. 174 s. ISBN 80-86055-62-0
- 11) Chrobák, Ondřej; Winter Tomáš (ed). *V okovech smíchu. Karikatura a české umění 1900 – 1950*. Praha: Gallery, 2006. 125 s. ISBN 80-86010-98-8
- 12) Jiráček, J., Köpplová, B. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-697-7
- 13) Jandourek, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. s. 285. ISBN 80-7367-269-0.
- 14) Jungerová, Eva. *Československý politickohospodářský prostor ve stínu mocného souseda v karikatuře (na příkladu Lidových novin leden 1933 – září 1938)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2006. s. 117, 26 s. příloh. Vedoucí práce PhDr. Blanka Soukupová
- 15) Kalvoda, Josef. *Genese Československa*. Praha: PANEVROPA, 1998. 607 s. ISBN 80-85846-09-8
- 16) Kárník, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938), díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2000. 571 s. ISBN 80-7277-195-7
- 17) Kárník, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí. O přežití a o život (1936 – 1938)*. Praha: Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1
- 18) Kindermann, Heinz. *Die Karikatur als Quelle der Publikumsforschung*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975. 40 s. ISBN 3-7001-0-106-6
- 19) Klímeček, Antonín. *Počátky parlamentní demokracie v Československu, HÚ Armády ČR*, Praha, s. 111 in Kol. autorů. *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 367 s. ISBN 80-85268-99-X
- 20) Klímeček, Antonín. *Vítejte v první republice*. Praha: Havran, 2003. 301 s. ISBN 80-86515-33-8
- 21) Klímeček, Antonín; Kubů, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. 115 s. ISBN 80-85241-88-9
- 22) Klímeš, Lumír. *Slovník cizích slov*, Praha: SPN, 2002. 862 s. ISBN 80-7235-023-4
- 23) Kolektiv autorů. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2005. 879 s. ISBN 80-200-1351-2

- 24) Kolektiv autorů. *Universální lexikon umění*. Praha: Grafoprint - Neubert, 1996. 491 s. ISBN 80-85785-46-3
- 25) Kořalka, Jiří. Národní stereotypy v české a německé politické karikatuře. In *Proudý české umělecké tvorby 19. století, Smích a umění*. Ed. Marta Ottlová, Milan Pospíšil. Praha: Ústav pro hudební vědu ČSAV, 1991. 283 s.
- 26) Koschatzky, Walter. *Karikatur und Satire, Fünf Jahrhunderte Zeitkritik*. München: Hirmer Verlag, 1992. 349 s. ISBN 3-774-5900-3
- 27) Kučera, Jaroslav. Koncepce národního státu Čechů a Slováků a jeho reality v životě první republiky, FSV UK, Praha, s. 602 in *Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 368 – 682 s. ISBN 80-85268-99-X
- 28) Kvaček, Robert. Ke vzniku Československa, FF UK, Praha, s. 32-33 in *Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 367 s. ISBN 80-85268-99-X
- 29) Luft, Robert. Politická kultura a české stranictví před první světovou válkou. In: *Collegio Carolini ad Honorem*. Praha 1990, s. 39-55.
- 30) McQuail, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portal, 2002. 447 s. ISBN 80-7178-714-0
- 31) Musil, Jiří. Česká společnost 1918-1938 – Několik závěrů z mezinárodního srovnání sociálních struktur, CEU, Praha, s. 368 in *Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 368 – 682 s. ISBN 80-85268-99-X
- 32) Nakonečný, M., *Encyklopedie obecné psychologie*, Praha: Academia, 1997. 437 s. ISBN 80-200-0625-7
- 33) Olivová, Věra. *Československé dějiny 1914–1939, 2. díl*. Praha: Karolinum, 1991. 203 s. ISBN 80-7066-419-3
- 34) Olivová, Věra. *Československá republika 1918-1938*. Praha: Scientia, 1994. 85 s. ISBN 80-85827-64-6
- 35) Pavlíček, Jaromír. *Československé dějiny a evropská politika ve 20. století. Vybrané kapitoly z českých a slovenských dějin 1900-1989*. Opava: Optys, 2008. 83 s. ISBN 978-80-85819-65-6
- 36) Pelc, Antonín. *Karikatury 1919–1945*. Praha: S. V. U. Mánes – Melantrich, 1948. s. 120.

- 37) Pernes, Jiří. Svět Lidových novin 1893–1993, stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny a. s., 1993. 143 s. ISBN 80-7106-056-9
- 38) Pokorný, Jiří. Masaryk prezidentem, s. 306 in Kol. autorů. Osudové osmičky. Přelomové roky v českých dějinách. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 443 s. ISBN 80-7106-322-3
- 39) Postman, Neil. Ubavit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy. Praha: Mladá fronta, 1999. 190 s. ISBN 80-204-0747-2
- 40) Průcha, Václav. Sociální a profesní struktura obyvatelstva v meziválečném Československu, VŠE, Praha, s. 381-384 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 368 – 682 s. ISBN 80-85268-99-X
- 41) Pytlík, Radko. Český kreslený humor XX. století. Praha: Odeon, 1986. 158 s.
- 42) Rak, Jiří. „Obraz druhého“ v české karikatuře 1848–1948 in Gleiche Bilder, gleiche Worte. Deutsche, Österreicher und Tschechen in der Karikatur (1848–1948) Mnichov: Spolek A. Stiftera, 1997. 288 s. ISBN 3-9805378-2-X
- 43) Reifová, Irena a kol. Slovník mediální komunikace. Praha: Portál, 2007. 328 s. ISBN 80-7178-926-7
- 44) Rohan, Bedřich. Kafka bydlel za rohem. Praha: Brána, spol. s r. o., 1997. 153 s. ISBN 80-85946-73-4
- 45) Šedivý, Ivan. Vznik Československa (možné roviny pohledu), Historický ústav AV ČR, Praha, s. 509 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 2. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 368–682 s. ISBN 80-85268-99-X
- 46) Štaif, Jiří. Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851. Praha: Dokořán, 2005. 474 s. ISBN 80-7363-014-1
- 47) Vybíral, Zdeněk. Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005. 391 s. ISBN 80-7178-998-4
- 48) Vykoupil, Libor. Jiří Stříbrný a československá demokracie, FF MU, Brno, s. 250-251 a 257 in Kol. autorů. Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě, 1. díl. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. 367 s. ISBN 80-85268-99-X



**Webové odkazy (řazeny chronologicky dle vyskytnutí se v textu práce):**

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9\\_pr%C3%A1vo](http://cs.wikipedia.org/wiki/Rud%C3%A9_pr%C3%A1vo)

[http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/urcovani\\_agendy.htm](http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/urcovani_agendy.htm)

<http://fss.muni.cz/rpm-blog/index.php?/archives/137-Slovník-Semiotická-analyza.html>

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel\\_Teige](http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Teige)

[http://www.svedomi.cz/dokdoby/vlada\\_vsenarodni\\_koalice.html](http://www.svedomi.cz/dokdoby/vlada_vsenarodni_koalice.html)

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1vo\\_n%C3%A1rod%C5%AF\\_na\\_sebeur%C4%8Den%C3%AD](http://cs.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1vo_n%C3%A1rod%C5%AF_na_sebeur%C4%8Den%C3%AD)

[http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0pan%C4%Blsk%C3%A1\\_ch%C5%99ipka](http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0pan%C4%Blsk%C3%A1_ch%C5%99ipka)

<http://ucitse.vitej.net/latka/dejepis>

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t\\_%C4%8Cechy\\_a\\_Morava](http://cs.wikipedia.org/wiki/Protektor%C3%A1t_%C4%8Cechy_a_Morava)

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Orel\\_skaln%C3%AD](http://cs.wikipedia.org/wiki/Orel_skaln%C3%AD)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Bol%C5%A1evismus>

<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=2&name=MUNA+ALOIS>

<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/list.php?od=s&start=61&count=20>

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef\\_%C4%8Capek](http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_%C4%8Capek)

## PŘÍLOHY

## Příloha č. 1: Formulář kategorie karikatur

1) domácí politika 2) zahraniční politika (vývoj v zahraničí) 3) zbrojení 4) starost o zachování míru 5) Židi 6) politika obecně

1) a) politické strany, vláda, politici, volby....:

- politika obecně (jak ji vnímají lidé, status politiků...):
- vláda:
- volby:
- politické strany:
- politické směry (komunismus, bolševismus...)
- vnitřní česko-slovenské vztahy (a vývoj Slovenska):
- významní politici:
- změny ve statutech (bývalá šlechta...):
- byrokracie:

b) sociální problémy (bydlení, lichva, nezaměstnanost, keřasové, peníze....):

- lichva:
- chudoba:
- nezaměstnanost:
- třídní rozdíly:
- bytová situace:

c) hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

- jídlo (jeho nedostatek):
- náhražky:
- zemědělské problémy:

d) církev:

e) problémy vyrovnání se s minulostí (hlavně s R-U, velkoněmectvím, Maďary):

- R-U:
- Velkoněmectví a němectví:
- Maďaři:
- Poláci:

f) politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

- školství:
- kultura:
- sport:

g) budování státu a starost o stát:

- obecně:
- nadšení:
- obavy:
- neúčastnění se budování:

h) čs. politika vůči FR:

ch) čs. politika vůči Rak.:

i) čs. politika vůči Německu:

j) čs. politika vůči VB:

k) česko - německé vztahy a SdP (včetně Henleina):

l) česko – polské vztahy:

m) MD:

n) česko - maďarské vztahy:

2) a) Německo – pol. strany, vláda, politici, volby, pol. vývoj:

b) Německo - sociální problémy (bydlení, lichva, nezaměstnanost, keřasové, peníze...):

c) Německo - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

d) Německo - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

e) Německo – politika vůči ČSR:

f) Rakousko - pol. strany, vláda, politici, volby:

g) Rakousko - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze...):

h) Rakousko - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

ch) Rakousko - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

i) Rakousko – politika vůči ČSR:

j) VB - pol. strany, vláda, politici, volby:

k) VB - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

l) VB - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

m) VB - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

n) VB– politika vůči ČSR:

o) Fr. - pol. strany, vláda, politici, volby:

p) Fr. - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

q) Fr. - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

s) Fr. - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

t) Fr. – politika vůči ČSR:

u) Itálie - pol. strany, vláda, politici, volby:

v) Itálie - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

w) Itálie - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

x) Itálie- politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

y) Itálie– politika vůči ČSR:

z) Šp. - pol. strany, vláda, politici, volby:

aa) Šp. - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

bb) Šp. - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

cc) Šp.- politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

dd) Šp. – politika vůči ČSR:

ee) USA - pol. strany, vláda, politici, volby:

ff) USA - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

gg) USA - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

hh) USA - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

chch) USA – politika vůči ČSR:

ii) Jap. - pol. strany, vláda, politici, volby:

jj) Jap. - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

kk) Jap. - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

ll) Jap. - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

mm) Jap. – politika vůči ČSR:

nn) Čína - pol. strany, vláda, politici, volby:

- oo) Čína - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):
- pp) Čína - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):
- qq) Čína - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:
- rr) Čína – politika vůči ČSR:
- ss) Rusko - pol. strany, vláda, politici, volby:
- tt) Rusko- sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):
- uu) Rusko - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):
- vv) Rusko - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:
- ww) Rusko – politika vůči ČSR:
- xx) Polsko - pol. strany, vláda, politici, volby:
- yy) Polsko - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):
- zz) Polsko - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):
- aaa) Polsko - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:
- bbb) Polsko – politika vůči ČSR:
- ccc) Maďarsko - pol. strany, vláda, politici, volby:
- ddd) Maďarsko - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

eee) Maďarsko - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

fff) Maďarsko - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

ggg) Maďarsko – politika vůči ČSR:

hhh) SN:

chch) Evropa - politici:

iii) E - sociální problémy (bydlení, nezaměstnanost, lichva, keřasové, peníze....):

jjj) E - hospodářské problémy (zásobování, problémy s nedostatkem potravin...):

kkk) E - politika a její zásahy do školství, kultury, sportu....:

lll) E – politika vůči ČSR:

mmm) E – vývoj Evropy:

nnn) svět – obecně:

3) a) zbrojení obecně:

b) ČS:

c) Německo:

d) Čína:

e) Japonsko:

f) Rusko:

g) VB:

h) Fr.:



Ch) It.:

i) Šp.:

j) Rakousko:

k) Polsko:

l) Maďarsko:

4) a) starost o zachování míru obecně:

b) ČS:

c) Německo:

d) Čína:

e) Japonsko:

f) Rusko:

g) VB:

h) Fr.:

Ch) It.:

i) Šp.:

j) Rakousko:

k) Polsko:

l) Maďarsko:

m) SN:

5) židi:

6) politika obecně (nezařazené):

## Příloha č. 2: Ukázky dobových karikatur<sup>1</sup>



RADOSTNÁ UDÁLOST V ČESKÉ RODINĚ

Obr. č. 1 Radostná událost v české rodině



Obr. č. 2 Dlouhá byla cesta od 8. listopadu k 28. říjnu. Necht' vás nevede krátká cesta od 28. října k 8. listopadu!

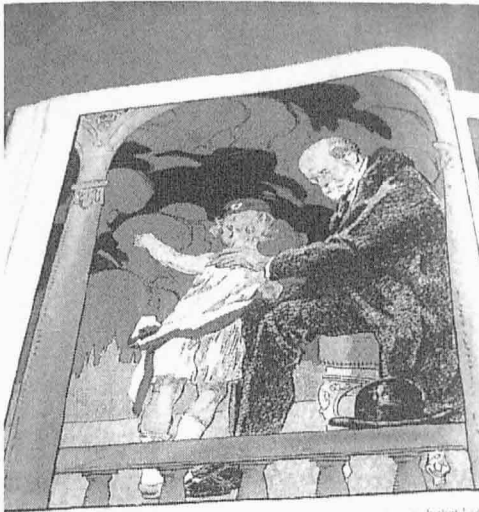


Obr. č. 3 Masaryk přináší záruky svobody



Obr. č. 4 „Počkejte, pánové, než si upravím toaletu“

<sup>1</sup> Karikatury byly použity se svolením pracovníků Knihovny Národního muzea a Národní knihovny. Fotografie jsou horší kvality.



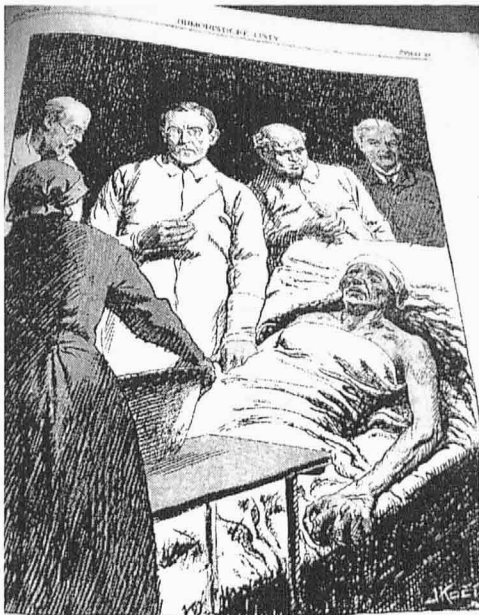
„Děťátko, co to je, že vidím stále jen černé a rudé mraky a žádné modré nebe?...“

Obr. č. 5 „Tatičku, co to je, že vidím stále jen černé a rudé mraky a žádné modré nebe?...“



„Pěkně sluší, netlačí do hlavy a ke všemu se pořídí levněji!“

Obr. č. 6 Pěkně sluší, netlačí do hlavy a ke všemu se pořídí levněji!



Operatér Wilson k paní Austrii:

„Nic platno, bude to trochu bolet, ale amputace je nutná, je to už moc zastaralé...!“

Obr. č. 7 Operatér Wilson k paní Austrii: „Nic platno, bude to trochu bolet, ale amputace je nutná, je to už moc zastaralé...!“



ČESKÝ HONZA.

„ho veze, draka černožlutého, a dostane za svůj čin ne sice půl království, ale celou republiku!“

Obr. č. 8 Už ho veze, draka černožlutého, a dostane za svůj čin ne sice půl království, ale celou republiku!



Z TOHOHLE RAKOUSKÉHO ČERTA  
dělají si dnes slované dětičky „starého čerta“!

Obr. č. 9 Z tohoto rakouského čerta dělají si dnes slované dětičky „starého čerta“!



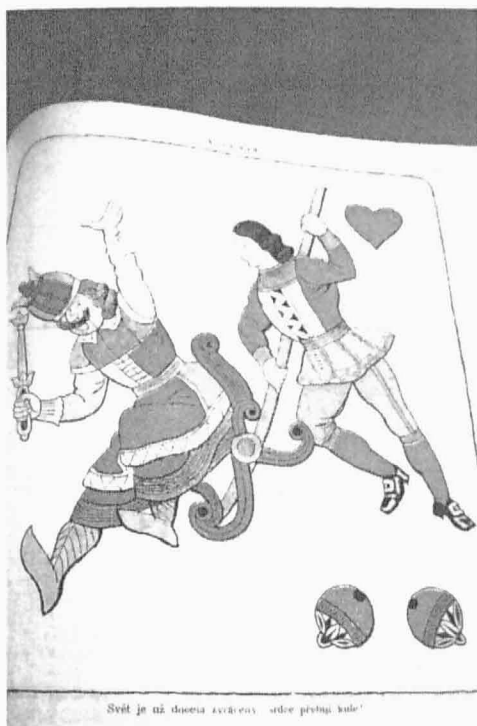
Obr. č. 10



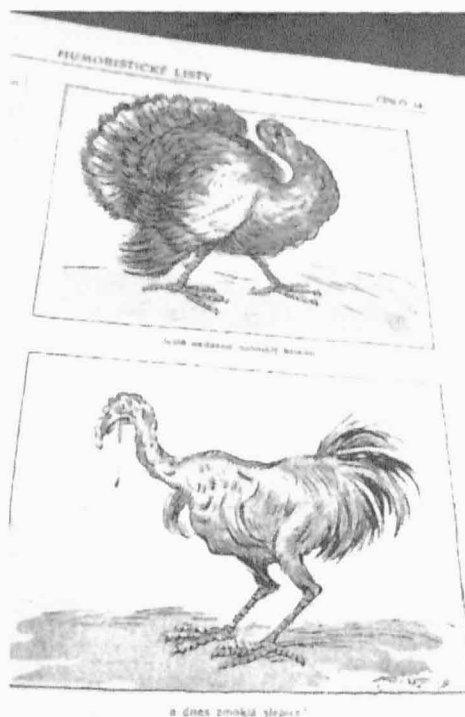
Obr. č. 11 ... Duch Franze Josefa se oblékl do parádní uniformy a odešel neznámo kam...



Obr. č. 12



Obr. č. 13 Svět je už docela zvrácený: srdce přebíjí kule!



Obr. č. 14 Ještě nedávno nafouklý krocan a dnes zmoklá slepice!



Obr. č. 15 Žába se nafukovala, až praskla...



Obr. č. 16 Němci v republice. „Slibovali, že budou k nám spravedliví! Tuhle jsme zmlátili jednoho Čecha a už nás zavřeli a je to přec naše staré – právo!“



Wilhemina: „Čerti vědí, že těm hezkým holkám všechno sluší?“

Obr. č. 17 Wilhemina: „Čerti vědí, že těm hezkým holkám všechno sluší?“



„Mami, nechod' tam, to se mi zdá, že není žádný bio – to bude nějaká bolševická schůze...“

odpověď redaktor K Stroff – Tiskem „Politky“

Obr. č. 18 „Mami, nechod' tam, to se mi zdá, že není žádný bio – to bude nějaká bolševická schůze...“



„Na zdraví, bratře komunisto, můžeme jít pohromadě, my jsme také vydědění.“

Obr. č. 19 „Na zdraví, bratře komunisto, můžeme jít pohromadě, my jsme také vydědění.“



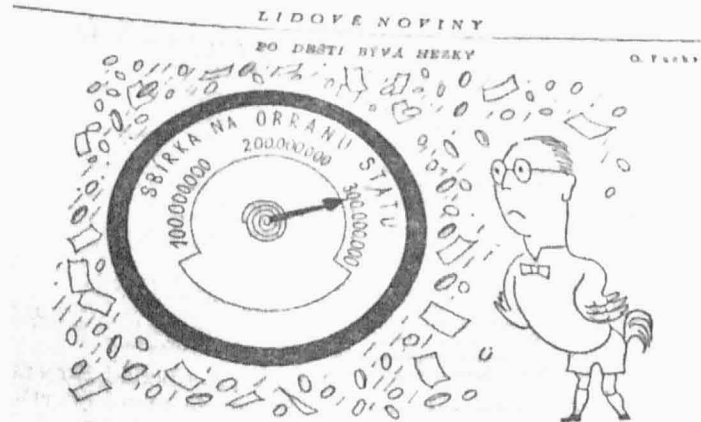
Obr. č. 20 Bolševismus – epidemie poražených.  
Josef Stivín: „Podle toho bych byl vlastně taky na hromadě!“



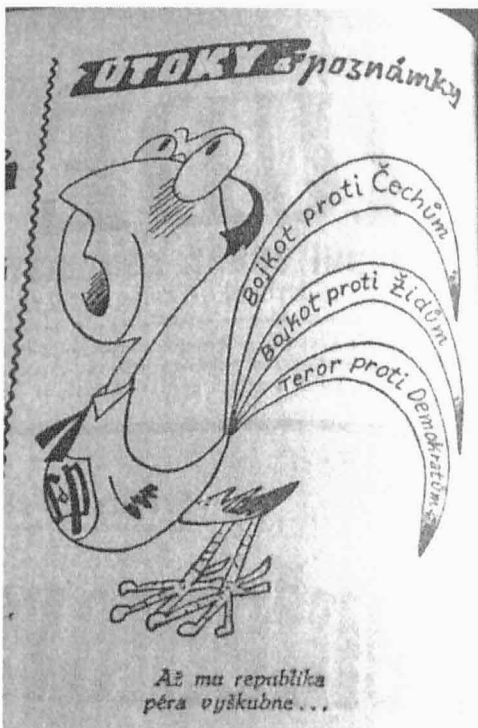
Obr. č. 21 Záhada nové vlády. „Poslouchej, jakpak to vlastně je, když tady *Právo lidu* povídá, že naše vláda není ani buržoazní, ani socialistická, ale je vládou práce?“ „Ó je, to je zlé, to jsme to vlastně projeli!“ „No, jak pak by ne! Však tady dál povídají, že tím strana přináší republice velikou obět.“



Obr. č. 22 Pan zakladatel jako bojovný kohout a zmoklá slepice  
Před volbami. Po volbách.



Pěkně prší, ale ne každému bývá takové osvěžení příjemná.  
Obr. č. 23 Po dešti bývá hezky. Pěkně prší, ale ne každému bývá takové osvěžení příjemné.



Obr. č. 24 Až mu republika pěra vyškubne...



Obr. č. 25 Cestující s Zeissovými skličky. „Mohu vašemu lordstvu nabídnout monokl k pozorování sudetoněmeckého problému?“



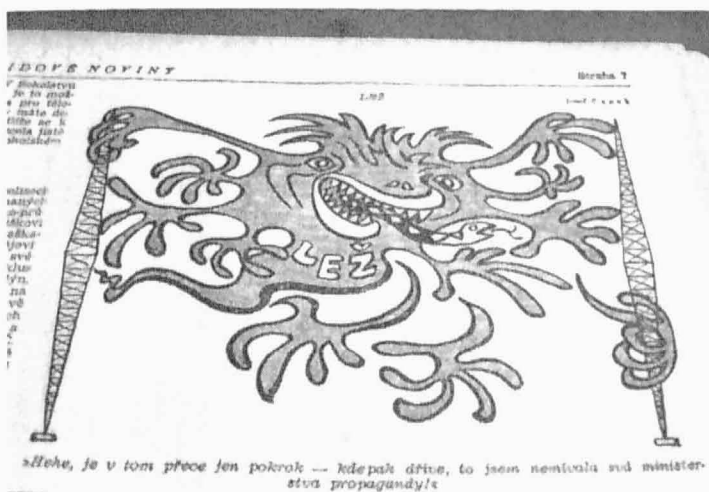


**NEZAJÍMAVĚ JSÍČI**

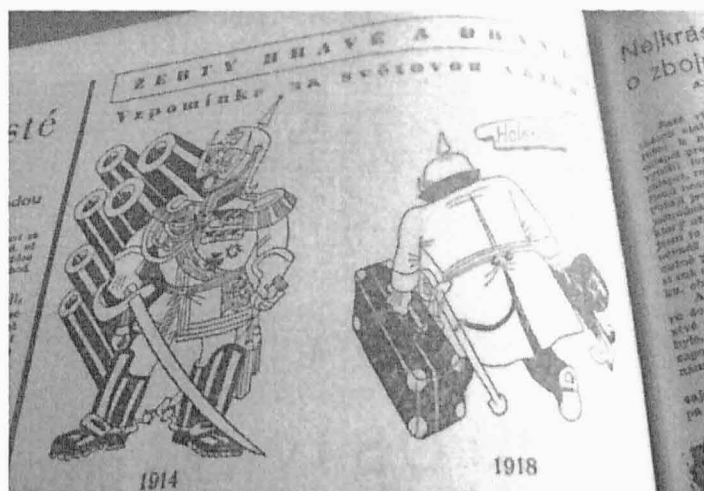
Obr. č. 26 Cizí zpravodajství. „Sehr geehrte Hörerinnen und Hörer. Náš dnešní program nazvaný „Bujné fantasie“ zakončíme zprávami o Československu!“



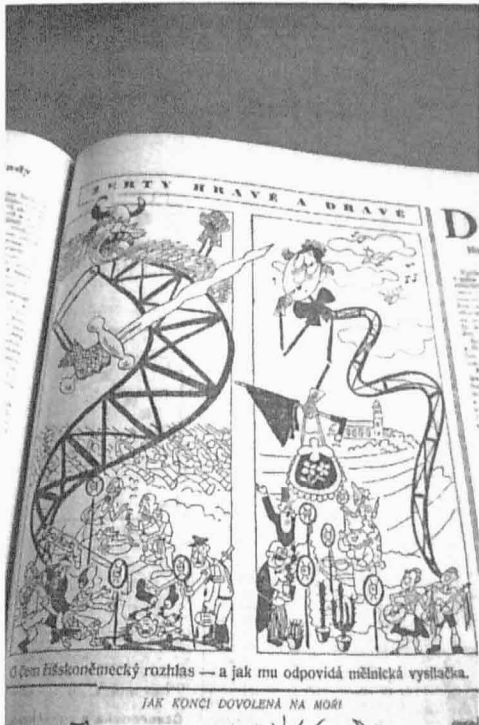
Obr. č. 27 Kampaň obnova. J. W. Goethe: „Taky jsem svého času bájl německy, ale takovou fantasií jsem přece jen neměl!“



Obr. č. 28 Lež. „Hehe, je v tom přece jen pokrok – kdepak dřívě, to jsem nemívala svá ministerstva propagandy!“



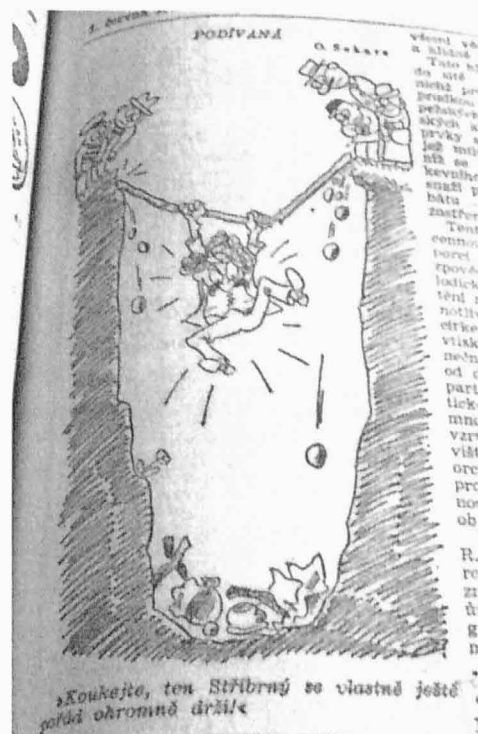
Obr. č. 29 Vzpomínka na světovou válku



Obr. č. 30 O čem říšskoněmecký rozhlas – a jak mu odpovídá mělnická vysílačka.



Obr. č. 31



Obr. č. 32 Podívaná. „Koukejte, ten Stříbrný se vlastně ještě pořád ohromně drží!“



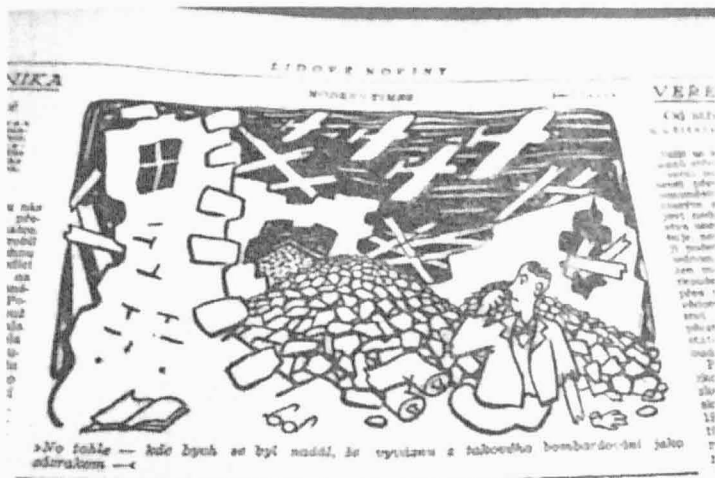
Obr. č. 33 V neděli s trojkou do reakce!



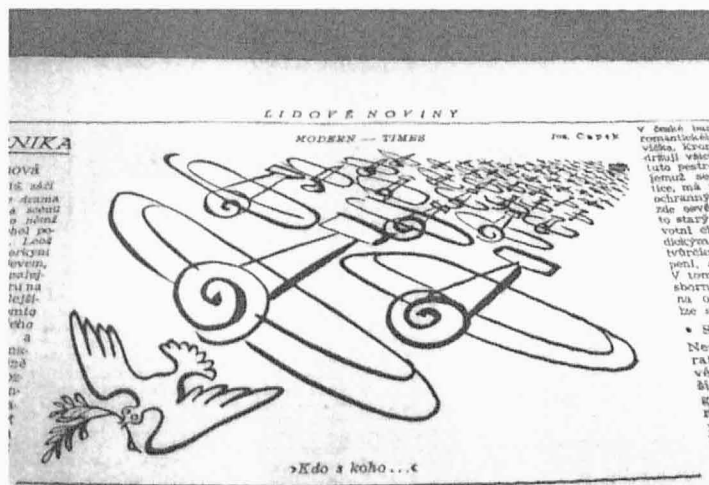
Obr. č. 34 Konec s pštroší politikou kolem statutu!



Obr. č. 35 Rovnováha. „Pánové, držte dobře, mně se zdá, že jsme osekali nesprávný kámen ...!“



Obr. č. 36 *Modern Times*. „No tohle – kde bych se byl nadál, že vyvážnu z takového bombardování jako záchrancem –.“



Obr. č. 37 *Modern - Times*. „Kdo s koho ...“



Obr. č. 38 „Mírku, můžeš se trochu procházet, ale dej si pozor, kolem jsou únosci, aby ses neztratil!“



Obr. č. 39 Kdo má čisté svědomí, ten v tom sebe nevidí.



Obr. č. 40 Československo ve francouzské karikatuře. Bránit tuto dívku, pomáhat jí – toť naše povinnost! Hlasujte pro ni! Volte všude čs. národní socialisty!



Obr. č. 41 Chamberlain se vrací. Indisponován evropským nečasem.